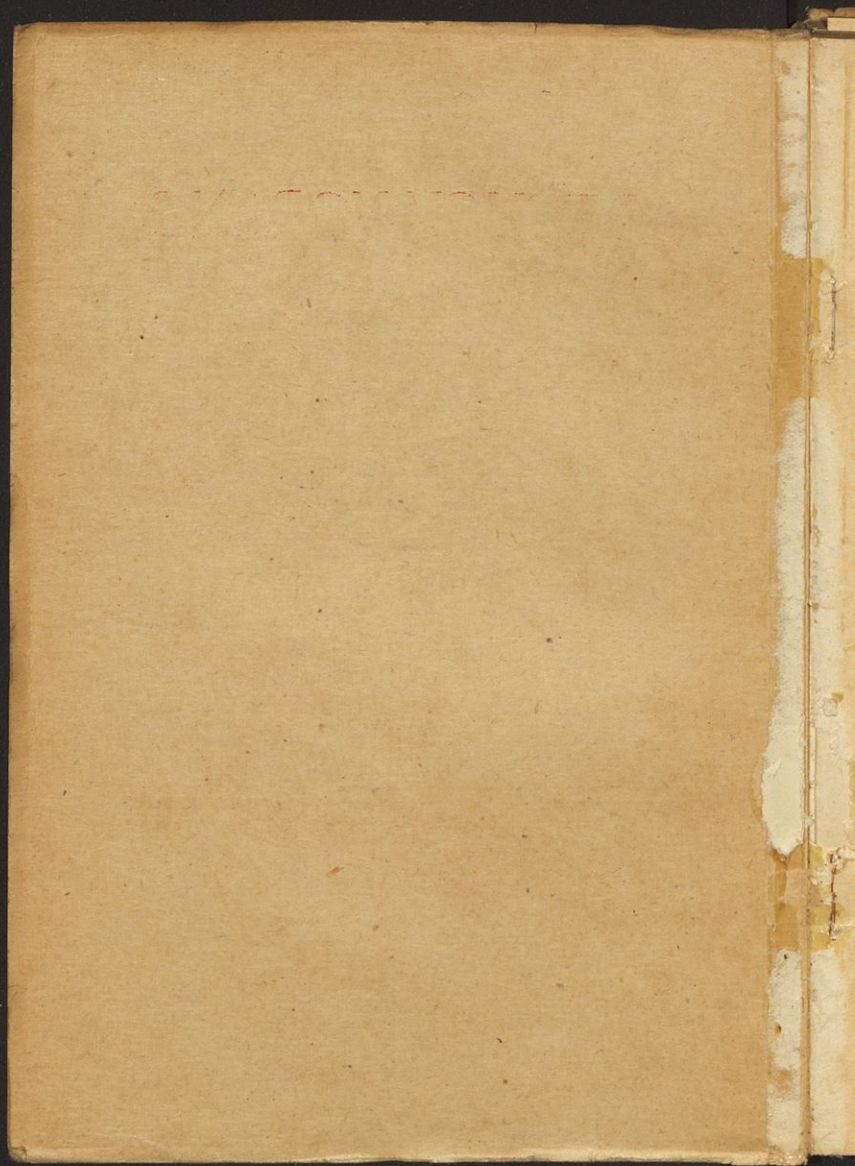

X 53164

PREZINOV VORANC

PREŽIHOV VORANC

OD KOTELJ
DO BELIH VOD

LJUBLJANA 1945

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

VSE PRAVICE PRIDRŽANE
OPREMIL ARH. VLASTO KOPAČ

53164

ČE ZILA NOJ DRAVA NAZAJ POTAČO . . .

1

Poleti je Vrbsko jezero tako živahno, šumno, vihravo; veriga vil in hotelov okrog po njegovi obali se strne takrat v glušeč odmev godbe, ropotanja vseh vrst motorjev, žargona kontinentalnih vele mest; prah, parfum, bencin, katran, ki se v Vrbi, v Porečah, v Krivi Vrbi, pa že na oni strani, na Otoku in v Ribnici zgosti v pravi orkan letoviščnega vrvenja, da moraš prisluhniti, ako hočeš slišati šepetanje valov, in se ti zdi, da so redki gozdovi, ki še segajo do jezera, odstopili od obale in se začasno nekam daleč umaknili.

In če prisluškuješ še tako pozorno, če se spustiš na gladino jezera, ne moreš v dobi sezone slišati iz jezera skrivnostnega zvonjenja potopljenih zvonov in vzdihovanja pogreznjenega mesta, katero je v davnih časih zadela kazen, da ga je zalilo jezero — ako hočeš v tem napetem, z bencinom in parfumom nasičenem ozračju slišati te zvonove, moraš iti stran od jezera, v okolico, v hribe, proti Hodišam, v Logo ves, na Dholico ali pa na Dvor, na Kostanje, na Strmec do Domačal, na Lipo in Žoprače . . . Tam se ti zdi, da slišiš te zvonove, včasih močnejše, včasih slabotnejše, komaj slišno, zamirajoče . . .

V Logi vesi se ti zdi, da zvonovi bučé, kakor bi na lepo nedeljo z vsemi zvonili sami Dragasniki, Koširji,

Kaklni in Rainerji, to zvonjenje te spremlja, ko greš proti Žopračam, potem pojenjuje, na Lipi se pač še sliši véliki zvon in udari čez gornji Rož, ali njegov glas je osamljen, včasih utihne ... zamre, preneha — potem zopet zakipi in negotovo odmeva nazaj do Vrbe, kjer se izgubi v prvih borovih gozdovih. Faleti, Gotinjaki, Reichmanni zvonijo in se oglašajo Vošpernikom v Podravljah.

Slutnja, da čuješ zvonove, te žene skozi ožgane pašnike proti Domačalam, ali odmev od Lipe je vedno slabejši, preneha in, ako svoj sluh še tako napenjaš, se na Domačalah noče pojaviti glas potopljenega zvona ... Včasih se ti zdi, da ga čuješ nekje daleč, silno globoko, komaj slišno — ali ko misliš, da si zajel smer in glas, pa izgine rahli odmev proti Umpergu in Grajanom in ne slišiš ničesar več.

Zato se obrneš nazaj proti Šentjurju, kjer je glas potopljenih zvonov zopet slišnejši. Ni čuda, Šentjurij je visoko na skali in četudi je zvonjenje rahlo, negotovo, se čuje — včasih se ti zdi, kakor bi zvonil Drabosnjak iz stoletne preteklosti in vabil ljudi na Kostanje k svojim pasijonskim igram. — Za Šentjurjem je Dvor, kjer Frici in Bajsi še vedno zvone, v odmorih in pretrganih akordih, vendar tako, da se sliši potopljeni zvon po vseh sončnih gornjih Jezercih. Na Kostanjah že stoletja pojema glas potopljenega zvona, ali se sliši še danes prav do vrha Osojščice. Na drugi strani leži temno, mračno Osojsko jezero, kjer se že davno, davno ne sliši več zvon Svetega mesta, ki se je nekoč potopilo v to jezero ... V mraku se čuje Dholica po celi deželi — Bende zvoní večno luč z velikim zvonom tako močno, da se njegov glas včasih uleže čisto nizko k jezeru, a vzplava takoj boječe v višave sinjega neba in zamre brez odmeva.

Mimo Dholice greš za zvonom proti Porečam, Brezi — zdi se ti, da čuješ nekje zvon, ali ne veš, kje, greš za slutnjo preko jarkov in holmov in naenkrat obstaneš brez sledu, brez vodilnega odmeva zapeljivih, globoko zakopanih zvonov — komaj se še ozreš v dolino Blatograda, v domačijo Urbana Jarnika, se obrneš in greš tuj nazaj ...

V mestu se ti zdi, da srečuješ Drabosnjake, Ahaclje, Einspielerje, Serajnike, Janežiče, Majarje in toliko drugih ..., ki so zvonili nekoč v potopljenem mestu vijugastega jezera, ki leži pod teboj v blesku migljajočih luči in švigajočih odsevov ... Kotlina je polna večerne razkošnosti, arij, življenja, ki sega skoraj sem gor in skuša doseči s svojo razburkano površino zadnje odmeve potopljenih, ali vendar še pojočih zvonov, in jih pogrezniti v večer molk z njihovimi zvonarji vred ...

Jezero, jezera, ozke doline, bele reke, griči, zatišja, polje, lesovi, rjave njive, zelenje, domovi, razkošni in košati, skromne kajžice, visoke stene Karavank, starinske cerkve, razvaline gradišč, poljska znamenja, steze in stezice s poezijo potopljenih zvonov, vzdihujočih mest, zakletih gradov, ljubezni!

Asfaltne ceste, katran, bencin, smrdljivo olje, signali in svarila, sezonski promet — razstava umetnega nakitja, šminke, pudra, mesa, smradu in lepote, promenada in efekt!

Dežela Drabosnjakova!

Dežela Košatova! —

Življenje, ki ga diha ta dežela v svoji pristnosti, je mehko, valovito, kakor gladina teh skrivnostnih jezer; resignacija počiva nad njim, izpod te resignacije pa vriska gladki asfalt, in že desetletja drči v ogromni vrtinec prenasičene energije milijonskih mest, Kruppovih tovarn,

nedosegljivih knjižnih naklad, stoođstotne kulture Bismarckovih kvadratnih bitij, kubičnih možganov, znorelih dinastij, oboževanih monarhov, pozabljenih Liebknechtov, ki prekipeva in pljuska do Karavank ...

Vrba in Loga ves nista prijateljici. Ko je v Logi vesi zmagala pri občinskih volitvah slovenska stranka, so rekli Vrbljani enoglasno:

»Evo Velike Srbije v Logi vesi!«

Župan logaveški se piše Rainer, podžupan Gröb-lacher in tako dalje, v Vrbi pa so odločilni Vrani, Berginci ... Vendar je v Logi vesi zmagala pri občinskih volitvah slovenska stranka z drvni, mlekom in drugimi pridelki. Pevsko društvo v Logi vesi je priredilo koncert v Vrbi; Pipan je dal dvorano — Vrbljani so protestirali pri Pipanu in pri županu, ki je tujec, toda prvi je zagotavljal, da je predvsem gostilničar, medtem ko je župan naglašal tujsko-prometno stran Vrbe. Vrbljani so naročili par tovornih avtov ‚Heimwehra‘, oblast se je zbalā ter je poslala toliko in toliko bajonetov in Loga ves je pela v Vrbi. Tudi Vrbljani imajo svoje staro, dobro pevsko društvo, ki je pelo še v Košatovi dobi, stari Kušternik iz Loge vesi, ki je bil najboljši Košatov tenorist in ki še danes zapoje več kot 60 napevov na pamet, je pel svojčas v tem društvu.

»Ko pa sem videl, kako gre, sem pustil Vrbo!« mi je pripovedoval Kušternik. Danes poje in pije v Logi vesi, Vrbljani pa pojejo promenadne koncerte svojim letoviščarjem, ki bi se čudili, ako bi slišali peti Kušternika iste melodije, vendar bi besedila ne razumeli.

Križe in težave imajo Vrbljani prav velike pri svojem dušebrižništvu. Sedaj jim je naklonjeni celovški ordinariat ugodil in jim za njihovo podružnico poslal posebnega

pastirja, ali imeli so trde boje. Sicer je velika večina domačinov v tem oziru bolj lahne sorte; hišni posestniki so izključno svobodomiselni nemški nacionalci, proletariat svobodomiselno avstro-marksističen, vendar pa je bil glas teh faranov enodušen v zahtevi, da mora dekan Fric iz Dvora opravljati zanje nemška cerkvena opravila leto in dan. Možakar iz Dvora, starina, ki ga ni bilo mogoče že desetletja spraviti dol, si je vtepel v glavo, da je končno vseeno, ali pridiguje faranom, katerih ni nikoli v cerkev, v tem ali onem jeziku — in je ostal večidel pri slovenskih pridigah, razen v sezoni. Zdaj pa imajo Vrbljani kaplana, mladega fanta, ki pridiguje nemški, igra tarok s purgarji in ni taka grča kakor Fric z Dvora. Temu kaplanu nameravajo sezidati novo, lepo farno cerkev in spraviti faro iz Dvora v Vrbo, brž ko zatisne oči dekan Fric... Sicer so Vrbljani vsestranski v sezonskem oziru, protestantom so sezidali krasno molilnico, bajè nameravajo adaptirati izraelitom udobno sinagogo, kljub njihovemu čistokrvnemu plemenskemu stališču. Ako bi naši jugoslovanski verski bratje z juga obrnili svoj dotok na vrbsko obalo, bi prišli dober kup do pravoslavne bazilike ali do mošeje z minaretom...

Vrba ima staro cerkvico — brez zvonov. Treba je zbrati šilinge! Počasi gre, ali gre. Ali zopet je nepopoljšljivi Fric zraven — hoče imeti na zvonu slovenski napis. To je višek vsega! Manjka še nekaj denarja! Vran iz Vrbe, čigar oče in stric sta se zanimala za Drabosnjakove pesmi, jih iskala po Kostanjah ter odnašala v celovski muzej — založi takoj primanjkljaj in zahteva nemški napis. Fric se mora vdati. Sedaj pa slovesnost — banket! Fric je neotesan in brezobziren — žalibog lahko pokvari svečanost trenutka s kako pridigo ali celó s kakim banket-

nim govorom, gledajoč pri tem na molčeče kmete na onem koncu mize. In res, Fric hoče predvsem slovensko pridigovati! Slavnostni komité z Vranom na čelu si je pomagal. Vran je pripeljal kot slavnostnega mandatorja župnika iz Dholice, ki je Nemec; z njegovo pomočjo je ostala slavnost na višku, Fric ni prišel blizu, njegova podružnica pa ima svoje zvonove. Fric in Loigge sta sosed, kakor sta bila ...

Gostilničar Schneider mi pripoveduje:

»Jaz sem Slovenec!« Njegova hiša ima napis: Waldfriede. »Do prevrata sem služil pri orožnikih na Primorskem. Ob prevratu sem se javil pri komandi v Celovcu. 'Loga ves pripada Jugoslaviji, javite se v Ljubljani' — so mi rekli in sem šel v Jugoslavijo. Potem pa bi skoraj ne mogel nazaj. Izgubil bi bil skoraj penzijo. Sedaj sem zopet tukaj!«

Pijeva pivo in prisluškujeva letoviščarjem.

Oče Miglar, vodja avstromarksistov v Logi vesi, ki gre redno vsako nedeljo v cerkev v Logo ves in se jezi, ker češki Bayer noče besedice nemški črhniti pri opravi, ga prišteva tudi med svoje pristaše. Stranka mu je pomagala do penzije. Morda pozna svoje ljudi bolje.

Pogovarjam se z mladim Filejem, nad jezerom ima svoje posestvo proti Logi vesi. Sosed iz Vrbe, Žid z Dunaja, mu ponuja za njivo ogromno ceno.

»Ne prodam mu,« se odreže Filej.

V sosesčini je naprodaj posestvo. Vrbļani se zanimajo in hočejo kupiti. Do sedaj ga je imel Slovenec. Filej in Černic, ki ima vilo ob jezeru, delata načrte, da ne pustita Vrbļjanov zraven.

»To bomo kupili mi!« mi zatrjujeta.

Grem po cesti, gruča šolarjev se pomika proti Žopračam. Pozdravijo nemški.

»Dober dan!« rečem mednje in gledam po obrazih.

Gledajo me debelo, iznenadeno, skoraj prestrašeno; nekaj deklic se zahihita, nekaj dečkov zbeži urno po cesti, ostala gruča se počasi porazgubi. Slišim, da govorijo slovenski med seboj.

Pri Gröblacherju v Žopračah grem na pivo, s slovenskim logaveškim podžupanom sta sorodnika. V pivnici sta dve spominski tabli o plebiscitni zmagi. Ne vem, kako to. Natarica je lepo mlado dekle, z edinim gostom domačinom govorita slovenski: zahtevam pijačo slovenski. Postreže mi z nemškim odgovorom. Misleč, da me ni razumela, zahtevam še cigaret, tudi sedaj mi odgovori nemški. Da preženem vsak dvom nesporazumljenja, hočem plačati. Tudi sedaj govori dekle le nemški. Nobenega dvoma — tujec sem in za tujca je občevalni jezik nemški. Vstanem in grem k sosedu, kovaču Nageletu, ki — čeprav nemški — udriha čez vedno slabše čase, konkurenco, davke, motorje, vlado, Šumija in se naslaja z nado, da bo kmalu vse skupaj vrag vzela. Pri tem kolneva oba slovenski. Prihajajo kmetje in sosedje in mu pritrjujejo. Domačini ne morejo več, ne kmet ne delavec! Nazaj grede imam priliko, da se popeljem z avtom. Šoferju hvalim sezono.

»Kaka sezona!« pljune zaničljivo. »Dobro bi bilo, da bi stranke cel dan zastonj vozil okrog in jim plačal še malico povrhu. Nihče nima denarja! Vse bo vrag vzela!«

Denarja! Zida se tukaj mnogo, vedno nove vile, vijugaste terase in strehe, da kazijo lice kraja, nove ulice nastajajo — mesto. Hvalim! Šofer zatrjuje, da vse na dolg.

»Italijani kupujejo!«

Stari Ulbing, domačin, največji veljak v Vrbi, se je v koroškem deželnem zboru pred desetletji prerokal z Grafenauerjem, ali so Vrbljani dvoživke ali ne. Ulbing je umrl, njegovo velikansko imetje je prešlo v italijanske roke. Hotel Carinthia prav tako!

Kosci in orači okrog jezera, ki ob prisluškovanju zvonjenja potopljenih zvonov hodijo za plugi in brusijo kose, ne slišijo ropota obalnega življenja in odurnega piskanja motornih vozil. Toda le tisti, ki prisluškujejo zvonovom ...

2

Obiskal sem te, France Reichmann, Jesenik — prijatelj moj iz mladih let — na pokopališču v Lipi. Stojim ob grobu, v katerem poslušáš zvonjenje, kateremu si prisluškoval v življenju! Tvoja slika gleda vame, tista je, ko sva se šla skupaj slikat v Ljubljani pred dvajsetimi leti. Od takrat se nisva videla več. Vojska ti je izpila dušo in kri, prišel si le toliko domov, da si umrl, da počivaš v Lipi in neprestano poslušáš svoje zvonove. Ko si izdihnil, se je podrla gora, cela Lipa se je zamajala in potopljeni zvon je zapel, da se je zaslišalo po vsej deželi Drabosnjakovi. Tako si bil velik, da se še danes čuti tvoja praznota, akoravno so tvoje kosti že davno bele in mehke. Najboljši moj prijatelj si bil, čeprav je bilo najino srečanje kratko in mimogrede. Ker sem te poznal, se tolažim samo s tem, da ti je smrt prihranila veliko bol, ki bi te bila zadela ... Ker sem te imel neskončno rad, ti privoščim rano smrt, ker si vzel slovo od svoje Lipe ravno ob vzhajajoči zori in te mrak ni našel več med živimi ...

Srečno, Francè!

Fale v Lipi je vedno stari, nepopoljšljivi Fale, ima dvojezičen napis kljubovalno še iz predvojnih časov, kakor bi prevratna doba zanj ne obstajala, pije in se prepira z nasprotniki. On sam in njegova hiša, postavljena na to najprometnejšo točko Lipe, je živa ironija vsem »slovensko govorečim« Nemcem Šumijevega porekla. Njegov sorodnik Falle je avstromarksist, poslanec. Vlečeta vsak na svojo stran. »Rdeči« Falle si je postavil pri koroških osvobodilnih bojih spomenik, nič manjšega kakor Heimatbund. Vpregel je vse delavstvo, izstradano in povaljano v močvirju Piave in v prahu balkanskih gorá v avstrijske republikanske gare in ga pognal še enkrat v klanje, da se revolucionarni duh teh mas ne izmuzne kot strašilo za preplašene purgarje. In če se klanje nadaljuje po berlinskih ulicah, zakaj bi se po koroških pašnikih ne? Falle se je spremenil v Scheidemanna. Mali mož na prste stopi... In ko je cela dežela bila v plamenu, je Falle izlil nad pogoriščem poln žehtar avstromarksističnega »internacionalizma«. Postal je sveti Florijan, ker so mu skoraj vsi takratni odločilni mnogoštevilni rdeči ognjegasci medtem ušli pod zastavo Heimwehra, kjer pridejo njih svetinje, podeljene za masakriranje srbskih žená in otrok in za rezanje brad gališkim popom, vsekakor bolj do izraza, ako defilirajo pred postavnim žrebcom gospoda Majer-Kajbiča, kakor pa pred žehtarjem Falletovim.

3

Iskal sem grob Drabosnjakov, a ga nisem našel. Rodil se je menda v Lipi, živel je na Drabosnah, pasijonske igre je igral na Kostanjah, umrl pa je bajè v Domačalah in je pokopan v Umbergu pri podružnici.

Drabosnjak je bil revolucionar. Kopal je oplaze po njivah drabosnjaških in delal »rajme«, igral pasijonske igre in napravil tiskarno v kajži: tiskarno mu je razbila s kiji avstrijska policija in mu zažgala plod njegovega truda in dela na grmadi, njega pa vtaknila v ječo, čeprav so njegovi rajmi peli slavo Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji. Posestvo mu je propadlo in umrl je ubit telesno in duševno. Ali bil je revolucionar, ker se je drznil pred več ko sto petdesetimi leti ustanoviti tiskarno, podzemeljsko tiskarno, ter tiskati in pisati slovensko narečje. Drabosnjak je predznamenje nove dobe, blisk na obzorju, ki je švignil iz teme in ugasnil brez plamena, zadušen v morju privilegiranega avstrijskega in nemškega, nemškega in avstrijskega dvornega birokratizma, ki je hotel iz kulture napraviti arhiv plešastih pismoukov, iz svobode pašnik bradatih kozlov, ki sproti pogrižejo vsak poganjek in ga vržejo neprebavljenega od sebe, na vse skupaj pa postaviti najmanj tisoč ton težki bronasti spomenik skupine lintvernov, ki kljujejo in bruhajo vodo... Zato tudi koroški Wutte Drabosnjaka ne pozna, ker na skromnih spominkih, ki so še ostali, ni rogovilastih pečatov s kačami, kremplji in hudičem. Kar zgodovina ni povezala s temi pečati, ni zgodovina, ni dokument — to je revolucija tudi za Wutteja. Drabosnjak pa je vendar vstal, povedal svoje in izginil v domačalske lesove.

Profesor Kotnik, ki je pred vojno zbiral po kostanj-skih hribih zadnje ostanke Drabosnjaka po svislih in kajžah, mu je hotel na Drabosnah postaviti spomenik — tam kjer je vozil gnoj po njivah in kjer kajža, ki je bila v njej tiskarna, še stoji. Pomagati so mu hoteli domačini, ki živijo okrog Drabosen — ali prišel je prevrat in Dra-

bosnjak je ostal brez spomenika. Medtem je nabruhal lintvern iz svojega žrela celo jezero, Drabosnjaku so nataknili Wutteji, Šumiji, Vrani potopljeni zvon še enkrat na glavo in poveznili vse skupaj še globlje v jezero.

Tavam po stezah drabosnjaških, hodim po Kostanjah, Domačalah, hodim po pokopališčih in berem table: Jeliči, Tavšiči imajo napise nemške, Bajsi in Koflerji pa slovenske. Kuhler na Kostanjah se smehlja. Ima knjižnico, posojilnico, kar stari ljudje pomnijo, se narodna meja z vrha Osojščice ni premaknila. On je Korošec, smehlja se in njegov smeh je fatalističen. »V občini imamo od deset tri zastopnike, fara ima 900 duš, 100 je Nemcev. Mogoče prihodnjič ne dobimo več treh.« Pripoveduje, da so jim Nemci hoteli vzeti posojilnico na občnem zboru, ali niso mogli. Potem so skušali ustanoviti svojo, ali tudi te niso mogli. Ni kapitala! — Čuden svet! Kaj je potem moč? In kje je tista moč? Kuhler skomizgne z rameni in pogleda preko svojih njiv, kjer raste krasna ozimina, zamišljeno proti Podjuni. V Domačalah je Marašek, župnik in padar. Prej je bil na Strmcu, ali prevratna doba ga je spravila v okrilje domačalskega gradu. Na Strmcu je kmetoval in mu ni ostalo niti repa, čeprav je imel poleg kmetije še »plačo«. Komaj da je odnesel peté. Sedaj mašuje redno vsako jutro v grajski kapelici, ki se imenuje župna cerkev — sam, dela Žnidaršičeve in druge panje, stiska soke in bere »Narodne liste«. Iščem na pokopališču, kje je pokopan dekan Schaubach. Vem, da je več desetletij bil domačalski dekan, a na pokopališču ni duha ne sluha po njegovem grobu.

»Ko sem prišel v Domačale, sem skušal med farani zbrati vsaj za križ, ali dobil sem komaj 26 šilingov. Schau-

bach je imel tako hudo kuharico, da se je zamerila vsem faranom in zato nima niti križa na grobu,« mi pripoveduje Marašek.

Po vsej priliki so Domačale, skrite v sence smrečja in jagnjedov, zatočišče in počivališče čudne plemenitaške zmesi. Na pokopališču, ki ima komaj tri slovenske napise, najdeš grobnice raznih grofov Wagenšpergov, Rosenbergov, Karolyjev, ki hodijo kot eksponenti različnih obubožanih vej svojih mogočnih rodbin umirat v ta zapuščeni kot z zanemarjenim gradom in prav takim parkom, ki se razprostira ob nekdanji rimski cesti.

Čudim se Marašku ob trditvi, da pridiguje le enkrat na mesec nemški — že od nekdanj stara navada, drugače je cerkveni jezik slovenski. Ali ko grem po vasi, skoraj ne čujem slovenske besede.

Strmec s svojimi skalami, s svojim Šentjurjem se dviga kakor čelo iz dežele Drabosnjakove. Dve mogočni, navpično padajoči skali, ločeni med seboj po globokem in ozkem rovu, prehajata proti Kostanjam v valovito pogričevje, pokrito s smrekovimi lesovi nekdanjega strmskega vlastelinstva. Na vzhodni skali je Šentjurij, na zahodni razvalina; vse skupaj pa je po ljudski pripovedki ostanek starega gradišča s poezijo jam, belih kač, ajdovskih templjev in deklic. Na gradišču stanuje in samotari tesar. Pravo orlovo gnezdo! Ne vidim žive duše; ko se spomnim, koliko sto in stoletij je že dahnilo preko teh skal in strmin, od legionarjev rimske ceste, ki so ostavili viden znak svojega gospodstva na redkih izkopeninah, mimo Borutovih županov, ki so si postavili tod častilnice svojih bogov, naselili svoje poljedelce po obronkih teh gričev in po ravnih poljih desno in levo, a so morali svoje taborišče prepustiti bavarskim spreobračevalcem in izgi-

niti iz zgodovine ali pa nastopiti z novimi imeni in novim duhom, ko gledam selišča, ki so ostala ohranjena do današnjega dne, do najnovejših časov, ki so pregnali od tod še zadnje sledove oportunizma in nasilja ter ga prenesli v vasi pod skalami — vidim in čutim, da je Drabosnjak živel in umiral tod od nekdanj in da živi še sedaj. — Tu na teh skalah je poslušal Drabosnjak evangelij in sveto pismo ob nedeljah in ga presajal potem v svoje rajme in obnavljal ob pasijonu v Kostanjah. Ves Gornji Rož leži odkrit pod skalami, v pepelnatem azuru leži pod stenami Babe, Petelina in Golice dežela Miklove Zale, izdane žene, Šentjakob, Leše Janežičeve, Svatne, dravski pesek se skrije in pokaže, Zila, Dobrač, moten blesk Vrbskega jezera, Hodiško jezero, obzorje Podjune, Obir, Peca in Svinja. Čisto blizu spodaj so vasice Trnovlje, Mali Strmec, Braniče, čim dalje od Vrbe, tem bolj tihe, neznatne, tem manj barvite, ali tem bolj izrazite, jedre, polne in lepše...

4

Ni čuda, da je strmško selišče tako staro in da se je koj po ajdovskem templju naselil tu sam sveti Jurij, pahnil ajdovskega zmaja v brezno in preobrazil zunanje lice svojega bivališča. Uničene freske gledajo izza ometa, rimski kamni, iz novejše dobe — Drabosnjakove razne spominske slike nesreč in prigodb, spomeniki nekdanjih šentjurskih vojščakov, župnikov in dekanov z značilnimi napisi. Pokopališče je stisnjeno k cerkvi, malo plitve prsti je na skali, a vendar požira ta suha zemljica rodove in plemena že tisočletja. Okusila in prekvasila je meso in kosti Keltov, Rimljanov, Hunov, Slovenov in Germanov, ali vendar njena gruda ni narasla in se ni vzdignila niti

za ped. Veter nosi prah belih kosti in gnoji žarka polja. Strohnele so kosti Serajnikov in Lesjakov, ki počivajo skupaj, nad rušo ločeni po napisih, pod rušo združeni v nič.

Ravno zato, ker je ta zemljica tako prepojena s krvjo različnih plemen, je silno požrešna. Stoletja je že lizala mozeg in suhe kosti slovenskih kmetov in kajžarjev iz sosednjih selišč ter se je enoličnosti končno preobjedla. Zaskominalo jo je po mastni, sočni spremembi izdatnejših zalogajev in boljšega okusa.

V Celovcu dobro poznajo stremljenja preljube koroške zemljice, hudo se brigajo, da jo v vsem zadovoljijo. In tako tudi ta skromna težnja tem dušebrižnim geologom ni ostala neprikrita. Zemljo je treba znova prekvasiti, ekskrementirati! Povrhu se je zadnji čas pojavil strah možnosti, da ne bodo začeli kakšni Klocarji ali Pepani spet klati ovnov na strmških žrtvenikih duhovom, ki so vekove že počivali pod skalami, sedaj pa so pričeli lesti iz špranj... In kakor je nekoč Tasilo bil tisti, ki je Hotimirju zagnusil ovnovo kri, tako je tudi sedaj prišla rešitev iz Bavarske, v izpopolnitev Wuttejevih statistik o tuji in domači duhovščini.

Šentjurij je dobil duhovnika in mežnarja Bavarca. Župniku, vaje nemu prijetnih bavarskih geoloških usedlin, je bila misel, da bi se dal pokopati v tej krtini, vsekakor preabotna, prinesel je v mežnarijo spominsko knjigo, okrasil naslovno stran in napisal pod sliko svetega Jurija z zmajem pesnitev, da bi sveti Jurij vedno čuval nedeljeno Koroško vseh zmajev — ter odšel na faro, ki ima vabljuješe pokopališče.

Na Strmcu pa je ostal mežnar — mežnarija je namreč združena z gostilno, ki v poletnih časih vsestransko iz-

polni enoličnost cerkovnikove službe. Prišel je novi provizor, kanalske doline sin — v ozkosrčnem pomenu besede torej iz neodrešene zemlje — ali Slovenec. Ker je tudi kanalska dolina revna na zemlji, je Strmec novemu provizorju nudil vsekakor prijetno spremembo, fara se mu je tako zelo priljubila, da je hotel postati tukaj župnik. Začel je delati red. Mežnarija je cerkvena last, sedanji mežnar Bavarec ni znal orglati in je morala revna fara plačevati brez potrebe še organista, medtem ko je mežnar stregel izletnikom iz Vrbe, kadar se pač ni opil in ob vročih pasjih popoldnevih ležal za plotom pod hlevom ter trepetal od groze pred zijajočimi pošastmi, ki so se stegovale proti njemu iz brent močnega italijanskega vina in katere je imel za pristne Borutove lačne bogove. in duhove.

Naivni duhovni pastir je vse to imel za dovolj tehten vzrok, da se iznebi nadležnega mežnarja iz hiše. Povrhu je bil sam bolehnih pljuč ter mu je strmško sonce zelo ugajalo; ko so mu priskočili še farani na pomoč z deputacijo, ki so jo poslali v Celovec, je mož mislil, da je cilj dosegel. Rešitev je prišla šele v dveh letih.

Provizor Ojcinger je bil, gotovo zaradi pljuč, predstavljen na visoke Krčanje na Svinjsko planino, da bi mu krčanjski veter izpihal vse bacile iz pljuč in da bi lahko ostal tam vsaj štirideset let, kakor njegov prednik Drdlik... Helldorfovi lovci, ki pasejo jelene po teh planinah in že celo večnost nestrpno čakajo statistike koroških domoljubov o njih poreklu, so vsekdar budni čuvarji vseh sosednih koštrunov. — Bavarec pa je ostal mežnar pri Šentjurju. Za župnika so mu poslali koroškega dečka, ki pridiga in uči kmete slovenski, sicer se pa z mežnarjem

prijetno razumeta. Bila je namreč že dvanajsta ura, da so se te razmere uredile...

Pod košato lipo pred mežnarijo na Strmcu je prijetno hladno. Listam po spominski knjigi, polovico je že popisane. Notri je Celovec, Beljak, Dunaj, vsa Avstrija, potem München. München in München — Bavarska. Nemčija, Sudeti se klanjajo Korošcem. Zaljubljenci, iztreznjeni po ovinkih senčnatega gozda, se spominjajo tu pod lipo storjenih grehov, lačni in žejni požeruhi priznavajo vrline oštirskega mežnarja in naštevajo, kako se dá žreti tu v prosti naravi; najzanimivejši pa so različni zapiski nacionalno navdušenih obiskovalcev. Ko prideš tu sem in se naenkrat odpre pred teboj krasen kos dežele, koder je nekoč Marjeta Širokousta podila svoje konje s hlapci, privezanimi na rep — in ti hkrati tudi zmanjka zemlje pod nogami —, zakikirikaš od zagrljene navdušenosti in se krepko usedeš; ako imaš doma urejene družinske razmere, se zasolziš ob spominu, kakšen lep teren za konjske dirke je bil to — ako pa te kaj grize v duši, prevarjena ljubezen ali neizpolnjeni avanzmá, ti izstopijo oči kakor krokodilu, ko zagledaš steno Karavank — še vidiš zmaja za njimi in takoj pokličeš satana na pomoč.

5

Med vsemi neštetimi, ki so opravili tukaj svojo potrebo, nisem našel nobenega Slovenca. Čudno! Vem, da so hodili tod okrog. Ali je ravno na meni, nezvestem sinu, vrsta, da bom prvi?

Bavarec me gleda z majhnimi, sivimi očmi: opisuje mi zgodovino Strmca.

»Najprvo je bil kraj nemški, potem slovenski, potem zopet nemški — zdaj pa je tako,« pokaže z roko nedoločno.

Piko ima na »Špartakovce«. Izropali so žagrad in cerkev. Vprašam, če so bili to isti Špartakovci, ki so odgnali župniku Marašku zadnji rep iz hleva ob prevratu, njega pa odgnali na Litzlhof.

Mož me ne razume. Razmišljam in se čudim doslednosti Kurta Eisnerja, ki je zasledoval tudi tod izrastke bavarskih »Landgrafov« z njihovimi Špartakovci, zakaj vsi ti ogromni gozdovi za Strmcem, Humberški grad, Bekštajn, Karavanke, vse to je last bavarskih Wittgensteinov. Vendar je Kurt Eisner plačal svojo gorečnost z glavo. Vsem tem procesijam izletnikov pripoveduje mežnar sedaj o Špartakovcih. Za Kurtom Eisnerjem gre glas proti severu o vseh teh čredah rogačev in prašičev, ki so se v letih prevrata zgrinjali iz raznih slovenskih selišč.

Koroška domovina se je dober kup umila!

Tik pred mežnarijo je šola, sliši se ponavljanje iz razreda.

»Die Mutter!« kriči učitelj.

»Dimuti...« odgovarja razred. Boječe, rahlo, tuj naglas.

»Die Mutte-e-r-r-rl!« vpije učitelj na ves glas. Razred zopet ponavlja, ponavlja »Mutter! Mutter!« Brez prestopka! Menda je to prvi razred. Kadar se glasovi že utrudijo, se zopet sliši spodbujajoči učiteljev glas. Norišnica!

Učitelj se piše Gabron. Čez nekaj časa je odmor in kup otrok, čisto majhnih, se usuje pred šolo. Lezejo po koprivah in govorijo s tenkimi glasovi komaj slišno slo-

venski. Bledo dekle stoji tiho ob plotu, usnice se ji gibljejo in ponavljajo: »Die Mutter!«

Tudi učitelj se prikaže. Malica in govori z Bavarcem. Jaz listam po spominski knjigi, prisluškujem šepetanju stoletne lipe nad menoj; spodaj pod skalo kleplje kmet koso, da udarja njen jekleni zvok do sem. Izza lipe blesti cerkev, obdana z razkošjem sončnega poletnega dne, od vseh strani sili zlata, prosojna prazničnost pod lipo in razganja smrdljivo ozračje utrakvistične šole. Prične me dušiti, hitro napišem v spominsko knjigo nekaj, kar še ni bilo napisano tam, plačam in urno izginem v gozd. Vedno bolj spešim korake in nazadnje tečem. Bojim se, da bi Bavarec ne pogledal v knjigo ter poslal za menoj žandarmerije. Podi me čuden strah pred mojim dejanjem. Ako bodo odkrili, kar sem napisal, bodo knjigo zažgali, ker dvomim, da bi se dala razkužiti.

Ne vem, kod prav za prav hodim; zarinem se tako globoko v lesove, ki so kakor izumrli, da šele čez dolgo času pridem na poseko, od koder se razgledam, kje da sem. Sedeč na mahu gledam vrhove Karavank. Sinji so, nekam oddaljeni. Vtisi iz Šentjurja so me napolnili z neprijetnimi občutki. Ravno tako se mi zdi kakor takrat, ko sva nekoč po plebiscitu s poslancem Marcelom Žorgo sedela v gozdu nad Železno Kaplo, kjer nama je dr. Renner razbil shod, ter sva si lečila udarce, zadane od pijane mase Kapelčanov. Seveda sva brez besed in zaničljivo pljuvala na ves svet. — Naposled najdem na robu poseke staro mamico iz Braniž, ki obira jagode. Z njo se spustim v razgovor. To je prijetno in tako se razvedrim. Nato lezem na Drabosne — zopet. Pri »Zvrhnjem« gospodarita Soherja. Sedimo v veži in pijemo mošt, Soherjev brat me je po svojih pedagogih kot otroka učil nemški moliti.

Tukajšnji Soher ali Suher pa je Slovenec in oba stara hodita volit na Kostanje, kadar so volitve. Brat Soher še živi in pride vsako leto sem na počitnice. Ne bova se srečala, veliki gospod, ki si mi zaman poskušal natakniti na glavo obzorje klobukovih krajinikov.

Z Drabosen se vračam v mraku — čez Dvor. Čim niže grem, tem bolj občutim, da korakam v drug svet. Zadnji kosci se vračajo pod svoje krove, truden korak, naporen dan. Po cestah iz Vrbe prihajajo delavci, pomešajo se s kosci in izginejo po stezah.

»Lahko noč!«

Za Dobračem in za Zilo žari sonce, Karavanke so stopile čisto iz ozadja, tudi njih vrhovi se kopljejo v zlategem večernem mraku, od Obirja do Pece... Za Peco je mrak že gostejši... Misli se ustavijo za njo, ali dasi je mrak že skoraj neprodiren, vidijo in čutijo misli skozi vse sence...

Po cerkvah zvonijo večno luč, Lipa, Loga ves, Dvor drobno, Oholica oblastno, tudi Bavarca na Strmcu slišim, menda še Miklovo Zalo iz Šentjakoba.

Do proge čujem tudi potopljeni zvon. Potem utihne. V Vrbi je živahno, lep večer, toplo, letoviščarji so na cesti, po parkih, po obrežju. Sto luči, en odsev, en sam velik plamen, ki gori po vsem jezeru do Celovca.

Neodločno postopam po bregu. Letoviščna godba zavriska pred gradom. Mravljišče glav in senc se zgane in vzdrhti, vzdrhtim tudi jaz — godba igra Košatovo, pesem Kušternikov-Drabosnjakov:

»Zapuščen, zapuščen, zapuščen sem jaz...«

OD MOKRONOGA DO PIJANE GORE

Dolenjska mi je dolgo bila neznana dežela, ker sam nikoli nisem prišel v te kraje. Kolikor pa sem jo poznal iz naše literature, iz našega časopisja, iz naših klasikov Levstika, Jurčiča, Trdine pa sem imel o njej precej motno sliko. Imel sem vtis, da je to dežela mehke romantike z neštevilnimi cerkvicami in gradovi, z vinskimi goricami in zidanicami, z grički in dolinami, koder živi dobro ljudstvo lahko, brezskrbno življenje, pije cviček in prepeva, hodi po božjih poteh in lovi polhe. Nekaka dežela poezije, katero lahko zavidamo drugi zemljani.

Prav tako nejasne pojme sem imel o socialnem stanju te dežele. Po legi in rodovitnosti krajev sem si predstavljal, da ne more biti niti prerevna niti prezaostala. Tako sem domneval predvsem zato, ker je sredi Dolenjske bila najstarejša in najboljša slovenska kmetijska šola na Grmu; tam so živeli, delovali in pisali kmetijske strokovne knjige priznani slovenski kmetijski strokovnjaki, iz katerih se je učil naš kmet širom po Sloveniji. Tako središče je po mojem mnenju na Dolenjsko moralo gotovo dobro vplivati.

V tej domnevi me je posebno utrdil članek nekega gospodarskega strokovnjaka, ki je v »Slovincu« ne vem katerega letnika podajal pregled aktivnosti in pasivnosti agrarnega gospodarstva kranjske dežele. In tam je bilo s številkami dokazano, da je kmečko gospodarstvo na

Notranjskem in na Gorenjskem docela pasivno, na Dolenjskem pa visoko aktivno. Tisti gospodarski strokovnjak je koval v zvezde dolenjski gospodarski presežek.

Sliko o političnem razpoloženju Dolenjcev sem lahko dobil iz pregleda raznih volitev. Ta slika ni kazala nobene izjeme; kakor na Dolenjskem je bilo povsod na Slovenskem. Skratka: na Dolenjskem prebiva dobro, skromno ljudstvo, ki nima nobenih posebnih želj, ki je zadovoljno samo s seboj in da ga obseva sonce na tem prelepem kosu naše zemlje.

S tako podobo o Dolenjski sem nekega dne na postaji Mokronog-Bistrica stopil na dolenjska tla. Že ko sem se vozil iz Ljubljane po dolenjski železnici, sem se prepričal, da je Dolenjska res lepa dežela. Ko pa sem prišel v mirensko dolino, se je lepota dežele še povečala. Hribovje, ki dolino obdaja, ima tako lepe, rahle linije, da takoj zrasedeš z njimi. Zidanice, posejane po daljnih goricah, ti s prešerno mirnostjo mežikajo nasproti. Številni gradovi, mogočne cerkve, mimo katerih se voziš, ti poleg romantične lepote dajejo tudi slutiti, da mora kraj tod biti rodovit, kajti sicer bi se graditelji teh starin ne naseljevali v njem.

Jasno avgustovsko ozračje, prežeto s soparo, napolnjeno z vidnimi snopi sončnih žarkov, se je s težko negibnostjo sklanjalo nad dolino, po kateri so se prelivale barve zelenih, tu in tam že nekoliko rumenkastih gozdov, vinogradov, travnikov in strnišč. Rjava, razpokana zemlja je puhtela od žeje in vročine, da je dišalo po njenem zaspanem, težkem vonju. Globok, truden čar je ležal nad dolino in nad njenimi prelepimi lokami.

Izstopiš sicer na postaji Mokronog, toda trga s tem imenom nikjer ne vidiš. Tudi mokronoški trški mogočneži

so ob gradnji proge iz Trebnjega v Št. Janž ravnali tako kakor marsikje drugod in odrinili postajo čim dalje stran od njihovega središča. Od postaje do trga je pol ure hoda. Dva taksija sta čakala potnikov na postaji, toda jaz se nisem dal ujeti in sem rajši šel peš to kratko, a zavoljo prahu in vročine zelo mučno pot.

Ne daleč od postaje stoji gostilna pri »Zajcu«. Cviček je nedvomno dobro sredstvo proti prahu in vročini, zato sem krenil vanjo. V hiši je bil prepir. Ena miza je bila zasedena od samih dobro rejenih, spočitih, golorokih gostov. Pri drugi mizi sta sedela neobrit, rjav in zamazan kmet silno zanemarjene zunanosti ter neki drug gost, ki je bil za spoznanje bolj oblečen, a zelo zgaran.

Šlo je za politiko. Kmet je trdil, da bo vojska, gospodje pri mizi pa so se muzali in mu prezirljivo ugovarjali. Kmet se ni zmenil za njih prerekanje in je gnal svoje:

»Vojska bo, vam pravim. Zakaj? Leta 1914. sem bil povabljen od stranke v Št. Rupert na sestanek zaupnikov. Čez dober mesec je izbruhnila vojska. Poglejte, sedaj sem spet dobil od stranke vabilo na sestanek v Št. Rupert. Čez mesec dni bo vojska, vam povem...«

Gosposko omizje je imelo svojo stranko, kmet in njegov tovariš pa svojo. Na potovanju je človek čisto drugačen in se hitro zlije z družbo. Kmalu sem se seznanil z gosti in zvedel, da so gospodje pri mizi dolenjski magnatje iz sosednih krajev, oštirji, trgovci in večji posestniki, kmet je iz Trebelnega nad Mokronogom, njegov tovariš pa rudar iz Št. Janža. Pri gosposki mizi je bil tudi neki gospod iz Ljubljane, ki je bil tu na počitnicah.

Prepir se je nadaljeval. Kmet in rudar sta trdila, da bo potem prišel Hitler in da se bodo tudi za Dolenjca pričeli boljši časi.

»Kak Hitler, Rusija bo prišla!« je ugovarjal krčmar, ki se je tudi mešal v prepir.

Kmet in rudar sta bila za Hitlerja, gosposka miza z oštirjem vred pa je bila za Rusijo.

Čudna stvar, ki dá misliti. Na svojem potovanju po mirenski dolini, od Mokronoga do Novega mesta in na Gorjancih sem povsod naletel na isti pojav. Vaški magnati, trgovci, oštirji so bili po večini za Rusijo, bajtarji, delavci in kmetje pa z malimi in silno redkimi izjemami za Hitlerja. Če bi bil na agitacijskem potovanju z nalogo, da ustanovim proletarsko stranko, bi brez težave spravil skupaj organizacijo iz magnatov in oderuhov, nikakor pa bi ne mogel ustanoviti organizacije iz proletarskih elementov.

Takrat sem pri »Zajcu« debelo gledal, ker nisem poznal Dolenjske in njenega ljudstva in sem mislil, da je tako kakor drugod. Pozneje pa so se mi odprle oči in se temu čudnemu, tujemu pojavu nisem več čudil.

Od »Zajca«, kjer smo pustili gosposko mizo, smo odšli kmet, rudar in jaz po prašni cesti proti Mokronogu. Pred odhodom se nisem mogel nagledati neke krasne oljnate slike, ki kaže Mokronog pred več ko sto leti in ki jo je naslikal neznan domačin. Taka stvar bi spadala v Narodno galerijo, ne pa v zakajeno gostilniško sobo.

Kratka pot do trga drži čez valovito polje. Gredoč mi je pijani kmet iz Trebelnega razlagal svoje življenje:

»Imam četrť grunta, redim par voličev in eno kravo. Če je letina slaba, moram kravo prodati, da' lahko obdržim vole. Tudi vinograd imam za petdeset štrajhov vina. Vsako leto prodam boljše, slajše grozdje Mokronajzarjem, po dinarju kilo, če dobro plačajo, pa po dva dinarja. S tem izkupičkom se potem družina obleče. Iz šmarnice

pa si za dom napravimo »pitjuno«. Trebelno je trd kraj, vam povem, gospod moj. — Moj brat je rudar v Nemčiji. Vsek mesec pošlje ženi do tavžent dinarjev. Žena je nakupila že nekaj njiv in travnikov. Če bo to še nekaj let trajalo, bo spravila skupaj svetá za cel grunt. V Nemčiji mora biti zelo dobro. In moj svak je navaden rudar...«

Njegov rjavi obraz kakor da bi bil napravljen iz suhe prsti trebeljanskih hribov. Ko je govoril o svojem gruntu, je bil njegov glas suh in težak, ko pa je pripovedoval o svaku, je postal naenkrat zvočnejši in mastnejši. Njegove čudno mrtve oči so začele sijati.

Ko je nehal on, je pričel govoriti njegov tovariš, karmeljski rudar:

»Sam hudič me je zmotil, da sem zapustil Nemčijo in se vrnil domov. Tega je kriva tista bajta. Bajta je kakor križ, na katerega si pripet. Ne moreš si več pomagati. Na Strassbergu jo imam. — Koliko zaslužim? Sram me je povedati, vendar za življenje premalo, za smrt preveč. — Prej sem bil dvanajst let v Nemčiji, na Westfalskem. Tam se je delalo, a tudi živelo. In kako stanovanje sem imel: štiri sobe, vrt. Tukaj nas je osem, pa imamo dve luknji. V Nemčiji je red. Leta triindvajsetega je le malo manjkalo, da nismo delavci dobili oblasti v róke. Nekaj tednov smo štrajkali, vse je bilo z nami...«

Pri teh besedah se mu je glas samozavestno dvignil, njegove noge, ki so prej štokljale po prašni cesti kakor dve suhi palici, so zakoračile z novo, nalezljivo silo. Čez nekaj časa je nadaljeval:

»Če pride Hitler sèm, si pridobim dvanajst let nadej za moj penzion. Dvanajst let imam tam zunaj na Westfalskem, ki sem si jih moral krvavo pridelati s temile rokami. In to ni kar tako za katerega izmed nas...«

Pred menoj je zamahalo dvoje lopatastih, žilastih rok, rumenih kakor ilovica šentjanškega rudnika.

Molčal sem. Kaj sem tudi hotel? Kako naj bi dokazoval tema dvema trpinoma, da nimata prav. Vsaka beseda bi bila bob v steno. S čudnimi občutki sem stopal v ta novi dolenjski svet.

In kot nalašč je ta z vsakim korakom postajal lepši. Ne morem trditi, da se je že mračilo, dasi se je sonce že skrilo za trebanjskimi hribi, a večerna barva je že legala v dolino. Hribi okoli nje so postajali čudno modri, modrikasta je postajala tudi dolina, polje, livade, gozdovi. Prejšnja podoba kraja se je neopaženo spremenila in postala mehka in sanjava. Dolina se je zožila in vse, kar se je prej dozdevalo silno daleč, cerkve, gradovi, zidnice, vasi — vse to se je zdaj zdelo mnogo bliže.

Medtem smo prišli do mokronoškega pokopališča, kjer doseže cesta v Mokronog svoj najvišji vzpon in od koder se popotniku odpre pogled na sam trg, ki ga vse dotlej ne vidiš. Tiho je ležal trg pod starim, tihim gradom, iznad njegovih streh so se kadili mirni, modri dimi. Če bi slike ne kazil visoki dimnik usnjarne, bi te ti dimi lahko zapeljali k misli, da si prestavljen v srednji, fevdalni vek.

Tudi pogled nazaj po dolini proti Mirni je bil čudovito miren in lep. Izpod okvira hribov in gozdov na zahodu je gledala bela Vesela gora in so strmeli stari gradovi: Dob, Rakovnik in Škrljevo. Na desni, izza Bistrice, se je dvigal iz goste modrine mogočni gotski zvonik Št. Ruperta.

Ob takem pogledu se moraš zavedati, da hodiš po silno starih krajih, po katerih pred devetimi stoletji ni le hodila sveta Hema, ampak je v njih tudi vladala kot

lastnica trga Mokronoga in vseh teh gradov. Njen dom je bil — kolikor je taka favdalka, posestnica morda sto gradov, sploh imela kak ožji dom — grad Škrljevo za Št. Rupertom. Na mokronoškem gradu so še pred nekaj desetletji kazali star ženski šolen, trdeč, da je to obuvalo svete Heme. Zdaj tega obuvala ni več tukaj, ker so ga menda spravili v graški muzej. Ves kult te fevdalke in vse njene zasluge za katoliško cerkev, ustanoviteljice samostana v Krki na Koroškem, v Admontu na Štajerskem, ustanoviteljice Št. Ruperta, pa v teh krajih le ni kaj prida zalegel, ker v teh krajih ni posvečena v njeno čast niti ena zakotna kapelica. Okrog Št. Ruperta pripovedujejo o neki grofici, ki je zašla v grajski pašnik in je grajski pastir vpil nanjo:

»Beži, grofica, bik gredó ...«

Bik vi, grofica ti. Mogoče se tudi ta legenda nanaša na sveto Hemo?

Na razpotju pri pokopališču smo obstali. Premišljeval sem, ali naj stopim na pokopališče in poiščem grob svojega koroškega rojaka, živinozdravnika Močivnika, strahovitega pijanca, ki je pred plebiscitom na pliberskem trgu pel:

»V Libušah sem stal,
čez Peco sem scal ...«

Po plebiscitu je dobil službo v Mokronogu, kjer se je v prav kratkem času vtopil v dolenjskem cvičku. Toda moral sem ta obisk odložiti na poznejši čas. Moja tovariša, kmet in rudar, sta rekla:

»Midva greva na Žalostno goro. Nocoj bodo tam rajali Marijin venček.«

Na bližnji Žalostni gori je namreč že dolgo zvonilo z vsemi zvonovi. Povedala sta mi, da je drugi dan, na Veliko Gospojnico, na Žalostni gori velik romarski shod; in ob tej priliki prihaja sem na tisoče ljudstva iz vse Dolenjske. Res sem videl, kako so cele procesije romarjev od vseh strani lezle na hrib. Odšel sem z njima, ker te zanimive priložnosti nisem smel zamuditi. Spotoma sem se glasno navduševal nad lepim razgledom, prelepim poletnim večerom in tihim, mirnim Mokronogom pod nami. Moj slavospev pa pri mojih dveh tovariših ni mogel izzvati nikakega odobravanja. Med krempljanjem navkreber sta se sem in tja ozrla po dolini, nista pa našla primernega izraza za lepoto kraja. Njune oči, ki so te kraje zmerom gledale od jutra do večera, so bile te slike že preveč vajene, da bi videla v njej kako posebnost, njun notranji občutek pa je bil otopel v borbi za vsakdanji kruh. Ko sem ponovno strmel na Mokronog, ki se je pričel potapljati v prvi večerni somrak, in se spet navduševal, je kmet iz Trebelnega v odgovor pomenljivo vzdihnil:

»Da, kdor se z Mokronajzarji brati, nima s čim orati...«

Ta odgovor mi je zaprl sapo. Na svojem potovanju od Mokronoga do Pijane gore sem ga še mnogokrat slišal. Spoznal sem, s kakimi čustvi je okolica zvezana s svojim središčem, s središčem svojega gospodarskega, upravnega in kulturnega življenja.

Ko smo dospeli na vrh, se je večerno opravilo pravkar končalo. Na tratah pred cerkvijo še je kar trlo ljudstva; bilo jih je gotovo kakih pet tisoč. Prvikrat sem bil na dolenjskem romarskem shodu. Pred cerkvijo so mokronoški oštirji razpeli stojnice in tu se je kuhalo,

peklo, jedlo in pilo. Med romarji je bilo videti tudi narodne noše Belokranjcev in Žumberčanov — uniatov, ki so nekdanj bajè v velikih trumah romali na katoliško božjo pot. Sedaj so prihajali le še posamezniki.

Na ozkem prostoru koničastega vrha so tri poslopja: velika cerkev, ki pa kot stavba nima na sebi nič posebnega, znamenita pa je zaradi Langusovih slik. Njeno patrono časti dolenjsko ljudstvo kot priprošnjico za zdravje in srečo. Drugo poslopje je velika zgradba Katoliškega prosvetnega doma, ki se imenuje Marijin dom. To je tako rekoč druga, moderna cerkev, ki rešuje tiste probleme sodobnega političnega življenja, ki jih prva cerkev v sedanjih časih ne more več reševati. Tretja stavba pa je velika gostilna, lastnina trgovca Deva iz Mokronoga, znanega voditelja mokronoških naprednjakov, Sokola, naprednjaškega župana svojih dni. Imenitna razdelitev interesnih področij, ki sta jo dosegla dva svetovna nazora na tem ozkem prostoru. Stranka tretjega svetovnega nazora, dolenjsko ljudstvo, pa je valovilo od cerkve do krčme.

Nastopila je že noč, a ljudstvo se še ni razhajalo; čakalo je še na nekaj. Čakalo je na neki stari, polcerkveni obred, na Marijin ples. Radoveden sem čakal, kdaj se bo stvar pričela. Ni mi bilo treba predolgo čakati. Kmalu so prinesli fantje na ramah iz cerkve Marijin kip. Prednje se je postavil starejši mož orjaške postave in silo rejene zunanosti ter začel z obredom.

»Kdo je ta možž?« sem vprašal svoja tovariša.

»Neki veleposestnik iz okolice Sevnice, ki že od svoje mladosti vodi Marijin ples na Žalostni gori,« se je glasil odgovor.

In venček se je pričel. Vojvoda se je z nosači Marijinega kipa kar zaril v najbolj gosto množico pred cerkvijo ter jo zajel v velikem polkrogu. Za nosači se je takoj sklenila veriga ljudi, ki se je vedno bolj zoževala in bližala sredini. Najprej se je sprevod sukala navznoter, ko pa je prišel do sredine, se je veriga začela sukati navzven. Hipoma se je sukala vsa tisočglava množica. Sukala se je okrog same sebe. Kmalu je veriga zajela tudi nas tri in, ne da bi vedeli kdaj, smo se tudi mi začeli vrteti po prostoru. Ko se je veriga razvila na rob množice, se je zopet začela sukati navznoter. Pri tem je množica na glas prepevala Marijino pesem, ki se je končevala z refrenom:

»Marija, prid' po nas . . .«

Podoba je bila, kakor da je vse množico zagrabil sv. Vida ples. Duhovnika ni bilo nikjer videti. Množica je pela strastno, zateglo, hrepeneče. Ženske so nosile goreče sveče. Petje je postajalo vedno gostejše, vedno bolj omotično, dokler ni odmeval v noč en sam odmev enolične melodije tisočerih grl brez kakega razločnega besedila. Glasovi so se zlili v eno samo težko, hrepenečo molitev. V njej so bili zlití vsi glasovi zemlje, po kateri se je razlegala; iz nje so vzdihovali kopači vinogradov na Malkovcu in v Grčevju, ki pod pekočimi sončnimi žarki vzdigujejo pet, deset kil težke krampače po osemnajst ur na dan; škripali so koši nosačev gnoja, bajtarjev in kmetov brez vprege, ki ga ure daleč nosijo iz dolin v bregovje; slišati je bilo pokanje kosti kmetic in bajtaric, ki po teh hribih prenašajo vodo od zore do mraka; odmevalo je preklinjanje drvarjev in voznikov s klancev Trebelnega, Cirnika, Slančvrha, pelo je rohnenje prevaranih kmetičev

s sejmov, izpred pragov prodajaln, gradov, davčnih uradov in farovžev. Vmes je iz molitve vriskala pesem sva-tov, pesem trgatev, vzdihovalo je hrepenenje ljubezni ob oknih nizkih bajt in od skritih plotov.

Iz tega svetega okvira, posvečenega Mariji, priproš-njici vsega lepega, dobrega in skoraj nedosegljivega, je bučala pesem, množica se je predala svojim čustvom, svojemu velikemu svetemu in neutešenemu hrepenenju. Pela jo je dolenjska revna zemlja iz dna svojega srcá.

Nekaj časa sem se sukal v tej zamaknjeni gmoti in njeni večerni omotici, potem pa sem se skušal zriniti iz vrveža in hotel biti le opazovalec. Toda veljalo me je precej napora, da sem se izmotal v kraj, kjer me veriga plesalcev ni mogla več zajeti. Moja dva tovariša, kmet in rudar, sta ostala še dalje v gmoti. Množica pred cerkvijo se je sukala dalje. Njen vojvoda, sevniški veleposestnik, se je v besni zamaknjenosti sukal sem in tja, gor in dol. Za njim je iz somraka sveč in zvezdá migala bela Ma-rijina soha kakor skrivnostna vešča. Ples je trajal skoraj celo uro in množica se ni naveličala sukati se in prepe-vati. Naposled so nosači le odnesli kip v cerkev, vojvoda pa je stopil na zidano prižnico pred cerkvijo in od tod govoril množici prazen slavospev priprošnjici Mariji.

Toda medtem ko je še malo prej množica bila po-polnoma zajeta od plesa pod vodstvom njene božje pri-prošnjice, zdaj vojvodova pridiga ni imela nanjo nobe-nega vpliva več. Poslušalci so se govorniku smejali in delali robate medklice. Romarji so v trumah začeli za-puščati hrib ter se odpravljali spat po krčmah, po hlevih, po kozolcih. Nekaj pa jih je ostalo na hribu v cerkvi in okrog ognjev.

Odšel sem v Mokronog brez svojih dveh znancev, ki sta se v množici izgubila. Lepa, zvezdnata noč je legla na tiho pokrajino, ki se je vsa trudna in omótena pogreznila v spanje.

Drugi dan sem se ne prav zgodaj odpravil v dolino Lakencev, južnovzhodno od Mokronoga, kamor sem bil najprej namenjen. Trg ima svoj starinski čar, ki mu ga dajeta stari grad in stari obrambni stolp iz turških časov. Niti neumestna, smrdljiva usnjarna sredi trga ne more zabrisati tega čara. Prav tedaj so zidali nov zvonik trške cerkve, ker je bil stari že prenizek in je že komaj stal. Mokronajzarji so rešili stvar na zelo preprost način. Starega zvonika niso podrli, temveč so novega zgradili kar okrog starega in ga dvignili nad njega. Tako ima Mokronog zdaj dva zvonika, viden pa je le en sam.

Od trga do prvega, Gornjega Lakenca je pol ure hodá. Po lepi, a dokaj strmi cesti se pomičeš mimo Struge, naselja iz starih lesenih in zelo lepih hiš, ki ga pa že kazijo nove stavbe, ki niso niti hiše niti vile. Na levi je gostilna pri »Tratarju«, lepa, gradiču podobna stavba, ki jo je nekdani mokronoški graščak zgradil za eno svojih ljubic, svojih levih žen.

Kmalu nad Strugo dospeš na sedlo, ki deli mirensko dolino od Lakencev, v četrto ure pa si že v Lakencih. Lakenci so trije: Gornji, Srednji in Spodnji. To je prav za prav ozka dolina potoka Lakenca, ki se vleče izpod Trebelnega več kakor dve uri hodá proti Škocijanu. Vas Gornji Lakenc ostane na desni pod gorico Prično, ob cesti pa se začnejo pojavljati bajte, ki spadajo tudi v Gornji Lakenc. Ko zagledaš te bajte, ki so prav za prav ob stari prometni cesti, se sprašuješ, kako so mogle v svoji stari

obliki dočakati dvajseti vek. Te bajte so podoba strašne revščine. Zdi se ti, da si stopil v drug svet, in ne vprašaš, ali je to tista tako opevana idilična Dolenjska. Toda popotnik, pomiri se: če boš šel od tod proti Pijani gori, boš videl vse drugačne stvari.

Srečujem ljudi, ki gredo v Mokronog k prvi maši. Moški popotnika sploh ne pozdravljajo, odzdravljajo pa le mrko in neradi; otroci pozdravljajo samo s pozdravom:

»Hvaljen bodi Jezus Kristus.«

Četrta ali peta bajta ob cesti je domačija mojega znanca Šimana. Šiman je po dolenjskih pojmih kmet, lastnik je lesene bajte, nekaj ilovnatih njivic na sončni strani globače in nekaj močvirja ob Lakencu, ter redi par voli-čev in kravo. V Stari gori ima vinograd.

Našel sem ga na skednju. Bil je sicer praznik, dan Velike Gospojnice, toda mož je delal. V čebru je mešal neko rjavo, smrdečo snov in z njo zadelaval špranje poda v gumnu.

»Kaj pa delate, oče?« sem ga pozdravil.

»Jutri bomo začeli mlatiti, pa moram zadelati špranje, ker se je pod razsušil.«

Ni mi bilo mogoče ugotoviti, s kako snovjo maši špranje, in sem ga vprašal.

»S kravjekom, gospod! To je najboljše mašilo.«

Od sonca ožgani obraz z velikanskim nosom in z močnimi očmi se je zarežal vame.

Ogledal sem si njegovo malo gospodarstvo, ki ga pa ni rad pokazal. Šiman je bil bister mož in se je zavedal svojega siromaštva. Njegovo stanovanje je obstajalo iz dveh čisto majhnih sobic in iz veže, ki je bila obenem kuhinja. Pri Šimanu se je kuhalo še v peči, na staroverski način. Zato je v obeh sobicah, ki jih je razgrevala peč,

vladala neznosna, vroča zatohlost. Okna so bila tudi v letnem času zaprta. Ko si stopil v sobo, si mislil, da si prišel v kako vzrejališče muh, hlev za hišo je bil mnogo zračnejši. Njegova žena, Šimanka, je bila še razmeroma mlada, toda ko sem jo malo bliže pogledal, sem se skoraj ustrašil; noge je imela strašno zatekle, da jih je komaj vlačila za seboj.

»To je od prepiha, gospod,« se mi je opravičevala in me onemoglo gledala s svojimi lepimi očmi.

Kaj se sirota, opravičuješ, ko se skozi vse trhle vežne stene sveti beli dan!

Šiman je imel le troje otrok, dve deklici in fantka. Vsi trije so bili lepih obrazov, toda vsi so imeli neznan-sko krive, posiljene noge. To je bilo od nošenja težkih brent, od pretežkih košev in napornega kopanja. Fant je za kozolcem pasel vole in kravo. Živina je iz suhih, popasenih zar silila v bližnjo njivo, zato jo je pastir nepre-stano tolkel po gobcih in po očeh z debelim prizemnikov-cem. Neusmiljeno udrihanje se je čulo celo v zaprto sobo. Šiman mu ni rekel besede.

Gospodar je dejal:

»Vina bi vam dal, pa ga nimam doma.«

»Imate vinograd?«

»Imam ga v Stari gori,« mi je ponosno in žarečih oči odvrnil Šiman.

Vinograd je ponos vsakega Dolenjca, čeprav je ma-lemu kmetiču v breme in trpljenje, kakor je bil tudi Šimanu. Vinograd je tradicija dolenjske zemlje. Zidanica je tisti kraj, kjer se vsaj včasih pozabi trpljenje in po-manjkanje. Gorica je rabota, je skrb in muka, a je za lastnika hkrati tudi dragocena moralna uteha.

Šiman ni imel vina v domači kleti, ampak je za potrebo sproti hodil ponj v zidanico. Po bližnjici je imel do Stare gore uro hodá. Uro tja, uro nazaj, to pot je delal vsaj vsak drugi dan, dokler je zidanica imela kaj v sebi.

»Zakaj pa ne spravite vina v domačo klet, s tem bi si prihranili mnogo nepotrebnih poti?« sem ga vprašal nekoč pozneje.

»Doma bi se kapljica prehitro posušila.«

Tedaj sem prvič videl gospodarstvo malega dolenskega kmetiča, eno tistih gospodarstev, ki vsaj po hribovitih krajih tvorijo večino dolenskega gospodarstva, tistega gospodarstva, ki je po mnenju »Slovenčevega« kmetijskega strokovnjaka na Kranjskem visoko aktivno. Mislil sem, da vidim najzanikrnejše gospodarstvo, ki si ga je sploh mogoče predstavljati, toda na svojem potovanju po teh krajih sem pozneje spoznal še vse drugačne primere revščine in zaostalosti.

Nastanil sem se v zidanici na Brezovcu nad Laken-
cem, ki ji je bil Šiman nekak oskrbnik.

Brezovec je hrib z dolgim predhrbtom, potisnjen med dolino Lakencev na jugu in med Svetim vrhom na severu. Z njegovega hrbtišča, na katerem stoji tista zidanica, je svojevrsten razgled. Sveta sicer ne vidiš mnogo, ker zapirajo pogled na jug trebeljanski hribi, na severu pa hribi Svetega vrha, a kar ga vidiš, je prezanimiv in prelep dolenski svet. Vsa pobočja trebeljanskih hribov, ki obdajajo Lakence od južne strani, so pokrita z gozdovi, ki so izjemoma tudi črni lesovi. Če vprašaš Šimana, čigavi so, ti odgovori:

»Tu na tem koncu so last rakovniške graščine, doli na vzhodu pa so last čreteške graščine.«

Kako dobro se to pozna, v enih in drugih prevlادuje lep, črni les, sredina pa, kjer ima tudi Šiman svojo parcelo, je gola ali pokrita z bukovino in drugim nekoristnim grmovjem. In če nadalje vprašaš Šimana, zakaj on ne spravi črnega lesa na svojo parcelo, ti odgovori:

»Ja, kje bom pa listje vzel?«

Od desnega konca teh gozdov gleda Sveti Peter, trebeljanska podfarica, s svojo staro kapelico romanskega sloga. Šel sem jo gledat, pa sem jo našel v silno žalostnem stanju in že razpadajočo. Podfarna cerkev pa, ki nima nobene zgodovinske vrednosti, je dobro zavarovana proti vetru in dežju. Čudni pojmi naših varuhov kulture!

Ljudska prislovica ve povedati, da sta v tej kapelici maševala brata Ciril in Metod, ko sta potovala skozi te kraje iz Panonije v Rim k papeževemu sodišču. Pod Svetim Petrom so še vidne razvaline nekdanjega gradu Gornji Mokronog.

Iz drugega nasprotnega konca teh obširnih gozdov gledajo razvaline obeh čreteških gradov, gornjega in spodnjega. Tudi te sem obiskal in se nisem mogel načuditi trdnosti ogromnih zidov gornjega gradu, prav za prav silnega stolpa, ki je bil v Valvasorjevih časih razvalina, pa še danes stoji, visok in veličasten.

V Lakencih živi legenda o teh gradovih. Neki tlačan se je zaljubil v grajsko hčer, hči pa vanj. Ker je bil on tlačan, ona pa grajska hči, je bila ljubezen brezupna. Vendar se tlačan ni vdal, ampak si je napravil načrt. Odšel je v Turčijo k janičarjem, se vrnil na Čretež s turško vojsko, ga napadel, razrušil in si tako osvojil grajsko ljubico. Divji gozdovi obdajajo danes te stare razvaline, okrog njih pa diha neka skrivnostna sila ljubezni in tlačanskega maščevanja.

Severno stran Brezovca obdaja Sveti vrh s svojimi goricami, s Spečno in s Staro goro, ki se raztezajo proti vzhodu do Slančvrha, do Bojnika in še dalje proti Telčam. Kakor krona kiti to dolgo hrbtišče vas Sveti vrh s svojo cerkvico.

Prečudoviti so na Brezovcu poletni večeri. Trebelno na jugu in Sveti vrh na severu sta še obžarjena od zahajajočega sonca, tam na vzhodu se še blešči Slančvrh, globača Lakencev pa se že pogreza v večerne sence; gozdovi onkraj Lakencev postajajo počasi modrikasti in se zlivajo v mrak, ki se iz globeli dviga vedno više in više. Kmalu se na dnu globeli začne nabirati lahna meglica, ki jo diha dolinsko močvirje. Okolica postaja vedno tišja in že se čujejo mlini, ki ropočejo ob Lakencu. In potem ne mine večer, da bi se od nekod ne oglasila hrepeneča, zategla pesem, ki prepeva slavo in čast Mariji, ki pa v resnici hrepeni po neutešljivi ljubezni, po nedosegljivi sreči. In potem navadno plane iz goric pod Svetim vrhom vrisk, ki se romantiku in občudovalcu kmečke idile zdi brezskrben in prešeren, ki pa je le težak, tvegan vzdih velike bolečine človeškega srca. Vse, kar se je čez dan nabralo v srcu tega ljudstva grenkega in bridkega, vse utriplje in diha zdaj v zateglih glasovih ali kratkih sunkih v prihajajočo noč. Skozi vejevje hrastovja in brezovja diha lahen vetrič, njegov šelest pa sliši le človek, ki ni obsojen, da si čez dan išče svoj kruh po teh bregovih in vdorih.

Na Brezovcu je kakih dvajset bajt. Največji posestnik med njimi je Srovin, ki lahko redi štiri repe govedi. Vsi ostali bajtarji skupaj morajo nasititi desetkrat toliko človeških ust, kolikor štejejo domačih živali. Zemlje je malo in še ta, kar je je, ni vsa lastnina Brezovčanov. Nekaj

najlepših vinogradov je last mokronoške gospode, najlepši sadovnjak je last mokronoškega farovža. Dobro je, da so bajte raztresene po rebrih in skrite po grmovju, kajti če bi vseh teh dvajset bajt biló na kupu v eni sami vasi, bi imel Brezovec strahovit in preveč očiten pečat svoje življenjske ravni. Zemlja je strašna, nerodovitna ilovica, grudasta in suha, čeprav je bila mogoče že nekaj stokrat prekopana na meter globoko in so jo že nešteti rodovi pregnojili s svojim znojem in s svojo krvjo. Vode ni pri nobeni hiši razen kapnice in žene hodijo ponjo ali v Lakenc ali pa na drugo stran v Lapušje.

Neprestano mi je rojilo po glavi vprašanje, kako in od česa živi ta človeški rod. Gotovo spadam med ljudi, ki se hočejo in znajo boriti z življenjem, ki se ne ustrašijo zlepa niti največjih težav, a če bi mi kdo ukazal, naj se usedem na Brezovec in naj si tukaj priskrbim vsakdanji kruh, bi onemoglo zajokal in tvegano čakal svojega konca.

Za sosede imam tri bajtarje. Prvi sosed je po poklicu dninar; ima ženo in otroka, ki mu ga je znesla v gnezdo tuja kukavica, ko je on preobračal rjavo zemljo tujih vinogradov. Razen treh orehov, dveh jablan, suhe tepke, majhne njivice, kjer koruza zazori že julija meseca, prašička in večno lačnega psa ni ničesar pri hiši. Mož je že postaren in vidim ga le ob nedeljah, ko sedi pred bajto pod orehom. Tam presedi cele ure, molči in gleda čez lakenško globačo v čreteške in rakovniške zelene gozdove. Sem in tja privleče iz suknjiča pohlevno steklenico z žganjem in napravi požirek. Potem spet nepremično obsedi in gleda, gleda tja proti gozdovom. Kdo ve, kaj vidi v teh gozdovih? Nekajkrat sem ga videl, kako se je že zgodaj zjutraj, preden je odšel na šiht, s svojo ženo in

otrokom prikrivil iz Lakenca po strmini s polnim košem suhljadi. Ali misli na tiste gozdove kot na vir za svojo kurjavo? Njegov obraz je tak, da ni mogoče na njem odkriti nobene misli. Gotovo bi se našlo mnogo navdušencev za kmečke idile, ki bi sodili, da gleda mož lepoto narave, da občuduje lepe gozdove. Jaz pa le mislim, da strmi mož predse poln topega sovraštva do gozdov, do Brezovca, do svojega življenja.

Drugi sosed je že malo večja bajta, kjer je toliko polja, da bi se lahko redili dve kravi. Toda sosed ima le eno jalovo kravo in še ta stoji v zidanici, ker mu je pred leti pogorel hlev. Vinu kravja tovarišija ni na škodo, ker ga v zidanici nikoli ni, kajti sosed proda grozdje že jeseni, kadar ga kaj ima. Pri hiši je troje otrok in še mlada žena. Eden izmed prednikov te bajte je staro leseno podrli in si postavil zidano. S tem napredkom pa je svojim potomcem napravil veliko neprijetnost; pol bajte se je namreč pred leti podrlo in sedaj veža, ki je obenem tudi kuhinja, nima ene stene. Žena kuha v tem odprtem prostoru leto in dan.

Trije otroci so trije heroji. Fant in deklica sta zmerom oprtana s koški, razen ko gresta k obhajilu, ker že hodita v šolo. Najmlajši otrok, ki je še v zibelki, je tudi že heroj. Odrašča namreč brez mleka. Materine prsi so že davno posušene, zato pa so njena stopala nesorazmerno velika. Kruha ti otroci sploh ne poznajo, kakor ga tudi drugi otroci na Brezovcu ne poznajo. In če vprašaš fanta in deklico zjutraj, ko gresta v uro oddaljeno mokronško šolo, če sta že kaj zajtrkovala, ti oba smeje odgovorita:

»O da, mama nama je tropine poparila...«

Posušene sadne tropine od lanskega leta.

Pri tej bajti, ki stoji na suhem hrbtišču Brezovca, a se imenuje pri »Grabnarju«, zraste žito žabi do ušes. Kolikor uspe krompir, je kakor debeli orehi. Obdelovanje take zemlje pomeni strahovito zgubo, pomeni živeti od lastnih solz.

Mati Grabnarica, ki je spet v drugem stanu, mi pripoveduje:

»Ko bi le hlev mogli postaviti. Toda tako težko je, ker ni denarja. Hlev, hlev ...«

Prihaja iz Lapuha z vedrom vode na glavi. Ta voda mora biti za ves dan. Voda se pri hiši meri na kapljice.

Moža še nisem dobil pred oči, čeprav sem že teden dni njegov sosed. Potem pa sem ga le zasledil: zjutraj ob dveh ali ob treh sem slišal na cesti pred zidanico trde korake in zvečer ob desetih ali še pozneje sem jih spet slišal, ko so se vračali. To so bili koraki soseda Grabnarja, ki je hodil na delo v rakovniške gozdove tja nekam na gornji konec mirenske doline. Pozneje sem se mu čudil, da hodi na delo tako daleč. On pa mi je odgovoril:

»Ni prehudo, gospod. Dobro uro je hoda ...«

Kasneje sem tudi sam napravil to pot, toda hodil sem debeli dve uri, da sem bil ves moker, a še nisem prišel v tiste gozdove, ki niso stali kar ob cesti.

Moj tretji sosed je bila spet bajta. Človek bi si mislil, da sta prvi dve bajti že višek revščine po človeških pojmih teh krajev, toda tretja bajta je oni dve po revščini še prekosila. Bajta je bila star vinski hram z enim samim, dokaj velikim prostorom z okenci, ki so imela kvečjemu deset col v kvadratu. Pred bajto je med bohotno praprotjo životarilo nekaj zanikrne povrtnine. Vinograd pod bajto je bil že davno opuščen, zarasel

z nizkim grmovjem, med katerim je še tu in tam živela stara trta divje šmarnice.

V tem hramu je živelo sedem ljudi, vdova s svojo staro materjo in s petimi otroki, ki so bili še vsi za šolo in ki so po grmovju okrog bajte preganjali suho kozo, pravo mučenico. Okrog te družine je vladalo nekaj skrivnostnega, kar mi je takoj padlo v oči; sosedje so le neradi govorili o njej, če pa so govorili, so pred tujcem očitvidno nekaj prikrivali. Ko pa sem se za stvar zanimal, so mi povedali, da je bajtarica, tista vdova, pred leti ubila svojega moža, presedela zato pet let težke ječe v Begunjah, od koder se je šele pred kratkim vrnila. Nadalje so mi pripovedovali, da rajni mož ni bil kdo ve kaj prida, da je ženo venomer pretepaval, prav tako taščo in celó otroke v zibelki.

Roman na Brezovcu.

Razumljivo je, da me je po tem odkritju družina še bolj zanimala. Skušal sem ji priti blizu, toda dolgo nisem imel sreče. Vsakikrat sem našel prazno bajto, le otroci so se pojali okrog nje. Neko nedeljo popoldan pa sem ženi le dobil doma. Ko sem stopil iz grmovja pred bajto, je pred njo sedela stara, silno zamazana in zapuščena žena sivih las; nepremično je strmela v sonce, ki se je z vso svojo močjo upiralo v brezovski breg. Zdelo se mi je, da bi se mi bila rada skrila, ker pa je bilo že prepozno, je obsedela.

»Mati, kaj pa gledate?« sem jo pozdravil kar se da prijazno.

»Gledam...« mi je odgovorila starka z močnim in zvočnim glasom, ki se nikakor ni skladal z njeno suho postavo. In spet se je zagledala v sonce, ki je plavalo nad Trebelnim.

Gleda! Kdo ve, kaj gledajo ti dolenski ljudje? Moj prvi sosed gleda, ta starka gleda, vse gleda. Morda vidijo v jasnih višavah dolenskega neba, visoko tam gori pod soncem tisto življenje, ki ga na tej zemlji ne morejo najti, morda rajajo tam gori zapeljive, a zanje nedosegljive podobe skromne zemeljske sreče, ki je na Brezovcu ni in ki je kruh in voda.

Starka sedi in gleda; njene oči so obrobline z velo, zabuhlo kožo in pred sončnimi žarki niti enkrat ne trenejo. Usedel sem se na klin lestve, ki je vodila na podstrešje nizkega hrama in z ženo vred molčé gledal predse, išoč primernih besedi, kako bi napeljal pogovor na to, kar me je zanimalo. Na srečo so prišli od nekod otroci; najmlajša je bila deklica kakih petih let, ki jo je mati rodila v zaporih, najstarejši pa je bil fantek, ki bi mu prisodil največ dvanajst, a jih je moral imeti več. Tičali so v prevelikih ali pretesnih oblekah, iz česar sem sklepal, da so vsa oblačila podarjena. Že na prvi pogled se jim je poznalo, da stradajo kruha. Vsi so bili nekam čudno plašni in za svoja leta mnogo preresni.

Za otroke sem prinesel s seboj nekaj malenkosti in jih razdelil mednje, nakar so takoj spet izginili za bajto. Starka je medtem nekaj mrmrala predse. Mislil sem, da se je njena zakrknjenost otajala in da lahko začnem kopati vodo na svoj mlin.

»Mati, pri vaši hiši ste imeli nesrečo, kakor sem slišal,« sem previdno začel.

Starka se je neprijetno zganila in njene težko obrobline oči so se obrnile vame. Zdelo se mi je, da je v njih globok očitek, in že sem mislil, da iz vsega ne bo nič. Tedaj pa je straka zacepetala s svojimi lopatastimi

nogami in, kakor bi se s tem znebila prvotne zadrege, mi je brez posebnega poziva začela pripovedovati:

»Moja hči se ni dobro omožila. Vzela je moža iz spodnjih krajev, ki ga tukaj nihče ni poznal, zato nismo vedeli, kaj smo dobili k hiši. Bajto sem prepisala na hčerko in sebi zgovorila kot, kar je pri taki bajti pač mogoče. Toda takoj po poroki je zet prisilil hčer, da je prepisala bajto nanj. Bil je silno surov in je takoj od začetka začel pretepati ženo. Mene pa je živo hotel spraviti v zemljo. Ker doma tako ni bilo kaj jesti, sem se sama preživljala z dninami. Toda še kota mi ni privoščil, še vedriti nisem smela pod streho. Včasih me je tako pretepel, da sem bila vsa črna in še žlice nisem mogla nesti k ustom. Na pol mrtvo me je vrgel v tistile svinjak, kjer me je potem imel zaprto po cele dneve...«

Mahnila je z roko tja za bajto, kjer sem lahko videl nizki svinjak, izkopan v breg, podoben ograjeni jami, v kateri bi še koza težko stala pokonci. Njen glas je bil poln sovraštva, na njenem obrazu so se videle ostudne, maščevalne poteze.

Čakal sem, da bo nadaljevala, tedaj pa je stopila iz hrama druga žena, njena hči. Bila je podoba svoje matere, vsa suha in izčrpana, še ne štiridesetih let, a že sivih las. Njen obraz je bil izmučen in vse, kar je na njej bilo živega, ženskega, je bil njen gibki, kljub umazanosti še zapeljivi vrat. Z nezaupljivim pogledom se je molče usedla na prag in potegnila suha bedra pod široko krilo.

Starka je rekla:

»Lenšče, ravnokar pripovedujem gospodu, kak pekel smo imeli, dokler se ni to zgodilo; kako pa je bilo, mu pa ti povej, ker si že tu.«

Okrog bajte je priteklo najmlajše dekletce z obgri-zeno žemljo v ročicah in se privilo k materi. Pri pogledu na otrokovo srečo je materin obraz preletel blažen smeh-ljaj, potem pa je mirno in jasno, kakor da bi izpolnjevala sam po sebi razumljiv ukaz, nadaljevala tam, kjer je mati končala:

»Moj mož je bil res prava surovina, nagle jeze in neusmiljenega srca. Češče sem bila tepena kakor sita. Pogledjte, še zdaj se mi vidijo brazgotine po rokah in po prsih. Včasih, ko je klečal na meni in mi je od bolečin že pohajala sapa, sem ga premilo prosila, naj neha, ker preveč boli. Tedaj se je še huje raztogotil in vpil: ‚Boli te! Toda ali mene ne boli, ali mene ne tepejo drugi, ali me ne tepe to prekleto življenje, ta črna revščina? Ali to ne boli, ti satan črni, ki si me priklenil na to bajto. Meni bi ne bilo treba živeti, kakor živim. Za nič drugega nisi kakor za to, da mi vsako leto privlečeš novega pan-krta na svet...‘ — In potem je še bolj divje tolkel po meni. Mater žive ni mogel videti; večkrat sem s svojim telesom zanjo odbijala kole in nože. Najhuje je bilo, kadar je bil pijan. Takrat ni kazalo drugega kakor po-brati otroke in pobegniti, če je bil še čas. Mogoče bi ne bil tak, če bi ga ne bila pekla revščina in večno pomanjkanje. Revščina ga je tako hudo bolela; ker si ni mogel pomagati drugače, se je znašal nad nami...«

»Kaj ga zagovarjaš, zverina je bil!« se je vtaknila vmes starka z očitajočim glasom. In obrnjena k meni je pristavila: »Ta koza neumna ga ima še zdaj rada.«

Vdova pa je nadaljevala, kakor da je ni slišala:

»Bila sem prepričana, da nas bo vseh konec, če se kaj ne zgodi. Večkrat sem že mislila, da bi se končala. Toda s tem bi rešila le sama sebe, saj bi otroci in mati

še ostali v njegovih rokah. Morala bi prej pobiti otroke in mater. Tega pa nisem mogla, zato sem začela misliti, kako bi se njega znebila. Neke nedelje popoldan je bil mož dobre volje, ker je nekje dobil par kovačev. Poval bil je mene in mater k Butku v Srednji Lakenc na liter vina. Ostali smo dolgo v noč, peli in plesali. Mož se ga je hitro nalezal; ker se je takoj, brž ko je bil pijan, sprl, so ga postavili pred vrata. Bilo je že proti polnoči, ko smo se vračali domov. Prav dobro se še spominjam lepe in jasne mesečne noči. Mesec je žarel tako močno, da nobena zvezda ni mogla blesteti. Mož, pijan in razsrjen, se je takoj spravil nad mater. Vso pot jo je pretepaval, ko pa sem jo začela braniti z rokami, ker vse prošnje niso pomagale, se je spravil še nadme; pretepaval naju je, da sva bili vsi krvavi. Prišli smo do onegale roba, kjer je spet dobil mater podse in jo tako zdelaval, da je bila že na pol mrtva. Če bi mu ne bila izvila noža iz rok, bi jo bil gotovo zaklal. Nehal je šele, ko je ves obnemogel obležal na zemlji. Z materjo sva sami odšli domov. Ko sva prišli do bajte, sem zagledala sekiro, ki je tičala v tnalu. — In tedaj sem se odločila.

„Mati,“ sem rekla, „nocoj bom storila konec.“

„Napravi, kakor se ti zdi, tako ne more iti več dalje,“ mi je odgovorila mati.

Izdrila sem sekiro iz tnal in odšla po bregu do mesta, kjer je obležal mož. Ležal je z obrazom na zemlji in z razpetimi rokami, kakor bi bil križan. Glavo je imel stegnjeno daleč od ramen, da se je dobro razločil njegov dolgi, suhi vrat. Luna je sijala tako jasno, da se je vse silno dobro razločilo. Malo sem postala pred njim, potem pa sem si rekla: „Naj se zgodi v božjem imenu, kar se mora zgoditi.“

Dvignila sem sekiro ter zamahnila po stegnjenem vratu. Mahnila sem menda trikrat in ko sem videla, da so mu roke jele grabiti po zemlji in se je truplo skrčilo, glava pa nepremično obležala, kjer je bila, sem vedela, da se ne drži več trupla, da je stvar končana, in sem odšla. Ko sem stopila v bajto, sem rekla materi: 'Zdaj je že, kar je...'

Potem sem odšla v Mokronog in povedala vse tako, kakor sem zdaj vam povedala...«

Vdova je umolknila in šele zdaj se je ozrla vame z negotovim, nekako prosečim pogledom.

»In potem ste dobili pet let,« sem rekel, ker sem moral nekaj reči, boječ se, da bi ženi moj molk tolmačili kot obsodbo.

»In kdo je ta čas preživeljaj otroke?«

Zdaj se je spet oglasila mati:

»Jaz sem jih preživiljala. Občina mi je nekaj pomagala, da smo se pretolkli. Hudo je bilo, hudo, toda zdaj ni nič boljše...«

Tedaj se je morilka svojega moža dvignila s praga. V njenih očeh nisem bral nikakega kesanja in tudi nobene žalosti, vse na njej je bilo mrtvo in topo, le tisti vrat je še blestel v rahlem drgetu njenega ženskega poslanstva. Okrog nje se je zgrnilo vseh petero otrok.

Zapustil sem bajto s tako glavo, kakor bi se napil najhujše šmarnice. Kakor žgoče zbodljaje sem čutil na sebi sedem parov oči vseh teh herojev človeške tragike in usode brezovškega boja za življenje. Spomin na toliko opevano kmečko idilo, na zadovoljstvo in lepoto dolenske zemlje me je pekel ko grenki zasmeh.

Brezovec ima dvajset bajt, v katerih živi nad sto velikih junakov, ki jih nihče ne opeva, ki jih nikjer ne

poznajo in katerim si nihče ne upa pogledati v oči. Njihova kri, ki vre na tej zakleti krtini, pa voha dan tistega velikega vstajenja, ko se bodo razrušile te bajte, te priče stoletnega prekletstva in suženjstva.

Brezovec je drugače miren, čez dan prazen in sumljivo tih; premalo je vina, da bi njegovi prebivalci bili okajeni, kakor je po vinorodnih krajih sicer šega, premalo je kruha, da bi mogel kdo na glas dajati duška svoji objestnosti; ker ni živine, da bi jo otroci gonili na pašo in tam vriskali, zato je Brezovec čez dan sumljivo tih. Glasovi silijo do njega le od drugod.

Toda če bi kdo mislil, da je Brezovec zategadelj primeren kraj za miren jutranji počitek, bi se bridko motil, čeprav bi hodil tod okrog z zavezanimi očmi in bi vsega tega, kar mu Brezovec nudi, ne videl ali ne hotel videti.

Že koj drugo delavniško jutro po mojem prihodu me je iz spanja prebudila vojska mlatičev. Bil je čas mlačve in po vseh gumnih po Lakencih, na Svetem vrhu so se oglašali cepci. Romantične duše naših meščanov, ki vidijo na deželi le idilo, bi se morda nad tem pojavom na moč navduševale, češ presrečno ljudstvo, ki še lahko živi v taki idilični odmaknjenosti. Tudi naši častilci aktivnosti dolenjskega kmečkega gospodarstva bi ob tem prizoru morda prišli na svoj račun.

Pri tu vladajočih socialnih razmerah utegnejo ti poslednji sicer imeti nekoliko prav. V okolišu morebiti kakih sto gospodarstev sta le dve ročni mlatilnici. Vsa druga gospodarstva, tudi večja, uporabljajo cepce. In zato dneve in tedne na Brezovcu odmeva pokanje tega starinskega orodja. Kaj bi počela ta armada bajtarjev in dni-narjev, ako bi prodrla mlatilnica tudi v te kraje? Med mlačvo se vsaj najedo kruha in napijejo vina.

Cepec, ki je drugod simbol zaostalosti, je v teh krajih simbol aktivnosti kmečkega gospodarstva.

Šiman je imel kravo, ki je bila jalova. Gonil jo je že k vsem bikom od Mokronoga do Škocijana, toda krava je ostala jalova, kakor je bila. Potem jo je začel goniti na sejme po bližnji in daljni okolici, toda povsod brez uspeha. Nikjer ni našel kupca. Konec avgusta je bil semenj v Škocijanu. Šiman se je zmerom tolažil:

»Če je nikjer ne prodam, jo bom v Škocijanu.«

In tako je krava res dočakala škocijanski semenj.

Lepega jutra sva se s Šimanom napotila s kravo na sejem. Če hočeš spoznati dolenjsko ljudstvo, moraš na njegove božje poti in na njegove sejme. Na božji poti sem že bil, zato nisem hotel zamuditi priložnosti in sem šel na ta veliki sejem.

Šiman je gnal kravo na otvezi, jaz pa sem jo zadaj priganjal s palico. Mnogo truda me to ni veljalo, ker je krava že bila vajena sejmov in trdih cest in je rada šla. Šiman je vzel s seboj tudi svojo mlajšo hčerko, dvanajstletno deklico. Pri Šimanu so namreč doma napravili sklep, da bo deklica dobila nove čevlje, če se posreči kravo spraviti v denar. Zato je šla deklica bosa z nami; bosa zato, ker čevljev sploh ni imela.

Hoja po dve uri dolgi globači Lakencev v rosnem poletnem jutru je bila zame pravi užitek. Razmeroma lepo, zložno cesto ves čas spremlja voda Lakenca, ki žene mline in žage in napaja loge in travnike. Kar je ravninskega polja, je masno in rodovitno. Vsako toliko prideš mimo mogočne obcestne domačije, kjer se takoj opazi, da je tu nekaj bogastva doma. Sicer pa tudi na tej poti zadevaš na zaostalost kmečkega gospodarstva; nikjer ni-

sem videl niti ene vodne naprave, ki bi kmetijam, raztresenim nad globačo, gonila domače stroje, kakor je tega po Koroškem ob takih vodah vse polno. Povsod so odmevali le cepci.

Užitek pa sem imel le jaz; Šiman je vso pot zamišljeno molčal, govoril je le takrat, če sem ga kaj vprašal. Mučile so ga druge, gospodarske skrbi: če bo spravil kravo v denar, kako bo kupil drugo kravo in koliko mu bo ostalo čistega. Deklica je imela tudi svoje skrbi, če bo res dobila čevlje.

Do Škocijana so ob cesti tri gostilne. Že pri prvi, pri Dolinšku v Spodnjem Lakencu je na visokem kolu pred hišo visel očiščen koštrun. Iz hiše je dišalo po parjeni drobovini.

»Ajmoht bo,« je dejal Šiman na moje vprašanje, kaj ta razstava pomeni.

Pri Činkoletu, uro hoda dalje, sta pred hišo visela koštrun in prašič. Tu ne bo le ajmohta, temveč tudi pečenka. Pri Peršetu na Zburah je bilo kakor pri Činkoletu. Nazaj grede torej ne bomo stradali.

Že pri Dolinšku so se nekateri sejmarji, ki jih je bila polna vsa dolga pot, zanimali za kravo.

»Šiman, ali je breja?« so ga spraševali.

Šiman se je najprej počohal za kosmatim tilnikom, pogledal po strani name in mirno rekel:

»Breja, seveda...«

»Kdaj pa si jo gnal?«

»Pred tremi meseci sem jo gnal, potem pa se ni več pojavla.«

Sejmar je šel okrog krave, jo potipal pod rebri, nato pa neverno zmajal z glavo in se umaknil z lokavim nasmehom na obrazu.

Šiman je takoj udaril po njem:

»Tako je, kakor sem ti rekel, krava je bila pri biku...«

Pri Činkoletu ga je drugi sejmar vprašal, koliko kravo ceni.

»Tri jurje in pol,« je odgovoril Šiman.

Sejmar ni več spraševal in se je takoj odstranil.

»Slabo kaže, oče,« sem ogovoril Šimna, ker že pol ure nisva spregovorila besedice.

Šiman pa se mi je nasmehnil:

»Čakajte, da prideva v Škocijan, tam kupcev kar mrgoli.«

Proti dolini Radulje, kamor se Lakenc izteka, se prične dolina širiti. Desno in levo se začnejo razprostirati lepa polja. Nad vasjo Zbure se prikažejo razvaline gradu istega imena. Čudim se, da je mogla propasti graščina sredi tako lepe ravnice. Razvalina še ni videti stara. Tu postane Šiman naenkrat zgovornejši.

»Tam proti Šmarjeti stoji grad Klevevž. Zbure so bile last klevevškega gradu. Vse polje, ki je pripadalo Zburam, je prišlo pod agrarno reformo. Tu so se kmetje dobro odrezali. Poglejte, kakšno polje...«

Poznalo se mu je, da ga ob pogledu na to polje kar skelijo oči. Kako bi ga tudi ne ob spominu na njegove krtine okrog domače bajte. Potem se je spet zatopil v svoje sejmarske skrbi.

Medtem smo prišli že v dolino Radulje in se bližali cilju. Prikazovala so se lepša polja in tudi vasi so bile videti bogatejše. Toda travniki so bili vsi nekam čudno sivorjavi. Šiman mi je razložil, da je to od povodnji, ki nastopi ob vsakem večjem nalivu. Krka je le še kakih deset kilometrov oddaljena, zato se temu ni čuditi. Radulja dela po lepi dolini neverjetne ovinke, zato ne more

odtekati. Že sama struga uniči mnogo lepega sveta. Spet dokaz več, da je javna uprava bila Dolenjski mačeha.

Nad cesto se je videlo lepo polje, obdelano z večšo roko. Široka ploskev samih njiv brez tistih mej in parcel, ki režejo kmečka polja. Šiman vé vse. Zato ga pobaram, čigavo je to polje.

»Farovško,« mi pravi in takoj razlaga dalje: »Škocijanska fara je velika; ima dvanajst podružnic in škocijanski fajmošter je velik gospod. To še ni nič, kar vidite tukaj. Škocijanski farovž ima tam pri Krki travnik, ki dá trideset voz sena in ki ga še noben škocijanski fajmošter nikoli videl ni...«

Zmerom ista pesem: kadar začne molčeči Šiman govoriti o polju, ne more zlepa nehati.

Škocijan.

Takega sejma še nisem videl; že vhod v vas je bil zatrpan z množico sejmarjev, živine in voz. Trajalo je več kot pol ure, preden sva se s Šimanom prerila do sejmišča. Velikanski prostor je bil prepoln ljudstva, živali vseh vrst in vseh mogočih vpreg. Škocijan se je potapljal v nepopisen sejmarski hrup. Ko sem si vse ogledal, mi je spet prišel na misel tisti »Slovenčev« gospodarski strokovnjak o dolenjskem vprašanju. Mogoče pa ima mož le prav, kajti tu je bilo nakopičenega ogromno blaga. Toda ta slika je bila dvostranska; ljudstvo, ki se je mešalo sredi tega bogastva, je bilo mršavo, slabo oblečeno in raztrgano. Podoba je bila, da je polovica sejmarjev že zjutraj bila pijana.

Šiman je postavil kravo v vrsto in čakal kupca, jaz pa sem si ogledoval sejem in Škocijan. Vas ima lepo lego, a drugih posebnosti tam ni. Slovenski misijonar Knoblehar ima na rojstni hiši spominsko ploščo. Tudi naš jeziko-

slovec Metelko se je rodil v škocijanski fari, vendar v vasi ni nobenega vidnega spomina nanj.

Čez dobro uro sem se spet vrnil k Šimanu. Mož je še vedno stražil svojo kravo. Njegov obraz je bil sicer nespremenjen, toda glas, s katerim mi je razlagal, da ni pravega kupca, je bil očitno malodušen. Bosa deklica, ki je stala pri kravi, pa je imela žalosten obraz. Njene sanje o novih čevljih so najbrž splahnele.

Potem si je še Šimen hotel ogledati sejem ter je meni izročil prodajo živinčeta. Naročeval mi je:

»Recite, da je krava bila pred tremi meseci pri biku in da se potem ni več pojala. Tri mesece je še ravno tista doba, ko za brejost ni mogoče jamčiti.«

»In koliko naj jo cenim?«

»Recite tri jurje. Sejem je slab.«

Tri jurje. Na cesti je Šiman zahteval še tri jurje in pol.

Obljubil je, da se koj vrne, toda celi dve uri ga ni bilo od nikoder. Spočetka sem se bal, da bom moral brez njega skleniti kupčijo, toda ta strah me je kmalu minil, kajti kupca za kravo skoraj ni bilo. Neki mešetar si jo je prišel dvakrat ogledat. Ko sem mu povedal, da je krava bila pri biku in da je najbrž breja, česar pa ne morem jamčiti, se mi je mož lokavo nasmehnil, kakor bi mi hotel reči:

»Ali misliš, da sem trapast?«

Potem je zginil, ko pa se je spet vrnil, mi je rekel:

»Dva jurja dam za maršo, pa naj je bila pri biku ali ne.« Za tako ceno sevé nisem mogel skleniti kupčije.

Nek postaren kmečki par se je tudi zanimal za kravo. Kupca sta bila slabo oblečena in že na videz reveža. Ženi so bile vseč velika, nabrekla kravja vimena.

»Ali je dobra molznica? Koliko pa ima mleka na dan?« me je spraševala.

»Molznica pa molznica. Šest litrov ga ima še zdaj dnevno, čeprav je breja,« sem zatrjeval, kakor sem prej slišal Šimana, čeprav sem dobro vedel, da je Šimanka doma klela, ker mi ni mogla dati mleka niti liter na dan. Šiman je to jutro ni pustil pomolsti, zato so bila vimena tako nabrekla.

Že sem se bal, da bi moral za reveža ociganiti drugega reveža, ko sta kupca le jela zmajevati z glavami in se odstranila.

Zatem se ni oglasil noben kupec več in celi dve uri sva z boso deklico brezdelno varovala nesrečno žival sredi sejmskega vrveža. Tudi v njem postaja tak nehvaležen popravek naposled dolgočasen, ako predolgo traja. Okrog naju so kupci in prodajalci kričé barantali, kadar so se pogovarjali o Hitlerju. Videl sem, da jim obrazi žare v skrivnem upanju. Tisti, ki so stali blizu mene, so me pri tem sumljivo gledali in si nezaupljivo mežikali. Imeli so me pač za gospoda, ki mu ni zaupati. Hočeš nočeš me je bilo sram, sram zaradi slovenske gospode, v kateri je to ljudstvo videlo svojega sovražnika.

Sonce se je jelo nagibati čez poldne in sejmišče se je počasi začelo prazniti. Tedaj se je od nekod znašel Šiman. Odvezal je kravo in dejal z razbitim glasom:

»Pa gremo spet v Lakence.«

Mislil sem, da bomo stopili v kako krčmo, ker mi je že pošteno krulilo po želodcu. Več kot zase pa mi je bilo za deklo, ki je tega gotovo teže čakalo. Dekletu sem bil sicer kupil štruco belega kruha, ki so ga na sejmu prodajali in ki ga je takoj vsega zmlela, toda iz svojih otroških

let sem vedel, kaj za takega otroka pomeni, iti na sejmu v gostilno. Šiman najbrž ni imel denarja, zato je molče zavil na cesto proti domu. Mož pa je imel tudi za to stvar gotov načrt, ki mi ga ni razodel, a ga je pa domov grede razkril v vsej svoji genialnosti dolenskega siromaka.

Ko smo bili že izven Škocijana, je režeč se dejal:

»Pri Peršetu na Zburah bomo vstopili. Tam imam teto.«

Šiman gotovo tudi ni mogel biti dobro razpoložen in dovzeten za staro sejmarsko tradicijo. V Škocijanu so se mu podrli vsi načrti, katerim se je tja grede kakor omamljen vdajal, da ni maral z nikomer govoriti. Jalovo kravo je gnal nazaj v hlev in, kakor je sejem pokazal, bo pri njej napravil prav občutno zgubo. Krava ga je stala tri jurje, ponujali pa so mu zanjo le dva. Dekle pa je bilo kar potrto, ker so njeni šolenčki splavali po vodi.

Zato ju nisem maral motiti in sem se predal peklen-ski vročini, ki je pritiskala na prašno cesto. Od Škocijana do Zbur je uro hoda. Komaj sem čakal, da se je prikazala Peršetova gostilna. O koštrunu in prašiču, ki sta zjutraj visela pred hišo, zdaj ni bilo več sledu, zato pa je iz hiše zapeljivo dišalo po pečenem mesu. V gostilni je bučalo prav po sejmarsko. Tu se cepita cesti proti Mokronogu in proti Novemu mestu, zato je bil v hiši velikanski naval. Iz veže je pela harmonika. Ko smo vstopili, nas je mehač pozdravil s prešernim vzklikom:

»Heil Hitler!«

Pri Peršetu je Šiman imel teto. Posledica tega je bila, da sta se on in deklica kmalu mastila z velikim kosom pečenega mesa. Ko je Šiman z roko brisal mastne brke, mi je zmagoslavno pripovedoval:

»Tukaj me zmerom čaka kaj takega. Teta dá na svojo hišo. Zakaj bi potem v Škocijanu podpiral krčmarje?«

Od Peršeta do Činkoleta je spet uro hoda. Pot do tja je bila zdaj prijetnejša, šla je po malem v senčnato globačo in sonce ni bilo tako hudo. Gredoč je bilo časa za razmišljanje o sejmskih vtisih, o vrvežu pri Peršetu, kjer so sejmarji govorili o pravici, ki se bliža, in kleli štacunarje in mesarje, toda Šiman me ni pustil pri miru. Peršetov cviček mu je razvezal jezik, ki mu zdaj ni več dal pokoja. Krava je nekajkrat dobila krepko po gobcu, ker je preveč silila naprej.

Ko smo stopili na obširno, z vozovi in živino zastavljeno Činkoletovo dvorišče, je Šiman privezoval kravo k plotu in dejal:

»Činkoletovka je teta moje žene...«

Stopili smo v krčmo. Šimen in njegova hčerka sta se spet mastila s koštrunovo pečenko. Poleg tega smo pili odlično vino iz Bojnika, katerega trta ni slabša od one na Trški gori, čeprav ne uživa takega slovesa.

Od Činkoleta do Dolinška je spet uro hoda. Lepa kmetija ob Lakencu, ki mu goni elektriko in velik mlin. Pri Dolinšku je spet pilo mnogo sejmarjev. Ker smo zdaj imeli le še pol ure do Brezovca in smo bili siti in napojeni, nisem mislil, da se bo Šimen tudi tu ustavil. Toda Šiman je dejal z mežikajočimi očmi:

»Mimo Dolinška še nikoli nisem šel. Z gospodarjem sva mala bratranca...«

Šiman je čudovit dolenjski kmet, velik strateg. Ni trajalo dolgo in spet je pred njim zadišala mastna pečenka. To pot od »malega bratranca« Dolinška. Škoda,

da ni več gostiln do doma, ker bi vrsta njegovih sorodnikov gotovo še ne bila izčrpana.

Tudi Dolinšek ima vinograd v Bojniku, kakor Činkole. Ali kar nam je dal na mizo, je bila zoprna kislica, ki je Šimanu usta še bolj raztegnila. Vino pri Dolinšku ni za pitje.

Tu je Šimana čakalo iznenadenje. Neki kupec se je jel zanimati za kravo. To je dokazal s tem, da ji je prisodil sto napak, niti dlaka na njej ni ostala cela. Konec tega je bil, da jo je Šiman prodal za dva jurja in dve sto. Trinajst sto je dobil manj, kakor jo je še zjutraj cenil. Ko je spravil denar, je strmel predse kakor oskuben ptič. Zato smo pa morali popiti še liter Dolinškove kislice. Da ne bi moral sam prenašati grenkega občutka, se je Šiman obrnil k dekletu:

»No, Julče, iz tvojih čevljev ne bo nič, premalo je za novo kravo...«

Dekle je bilo žalostno. Toda usoda je hotela, da Julče, lepa, mlada deklica, težko pričakovanih čevljev sploh ni potrebovala. Nekaj dni pozneje se je pri pretežkem delu v gorici prehladila, legla in tiho umrla, kakor usahne cvetlica na travniku. Zemlja jo je popila, še preden se je njeno mlado telo moglo razviti. Ko smo dve noči bedeli pri njej in do zadnje kapljice popili vino iz Šimanove zidanice na Stari gori, so njene tovarišice neprestano prepevale:

... ko zadnja ura bije, Marija prid' po nas.

Na Brezovcu ni mogoče dolgo ostati. Zato ne, ker te postane sram pred sosesko. Sram te postane, ker ne nosiš vode iz globač, kakor jo nosijo sosedje, ker ne nosiš drv od onkraj Lakencev, ker ješ kruh, ki si ga

kupiš v Mokronogu, ker ležiš zjutraj do sončnega vzhoda in ker zvečer legaš sit v posteljo. Ker živiš čisto drugače kakor tvoja soseska, čeprav živiš v najskromnejših razmerah.

In ker te soseska pri vsakem koraku pozdravlja:

»Dober dan, gospod...«

Gospod se sliši kakor obtožba, kakor kletev in sovrašтво.

Zato sem se odločil zapustiti ta kraj. Preden to storim, sem sklenil napraviti še potovanje skozi središče kraja, ki se vleče od Mokronoga tja do obsavskih hribov; ti se posebno ob večerih in pred sončnim zahodom kažejo Brezovcu v svoji ljubki, vabljivi dolenjski lepoti.

To potovanje bom zdaj popisal.

Avgust je šel h kraju. Jutro je bilo biserno čisto, po trtah in grmovju se je bliskala rosa, ki so jo pili žarki vzhajajočega sonca. Megla v Lakencih se je naglo sušila. Od Brezovca na Sveti vrh ni daleč, veže ju razvodni hrbet, od koder se ti odpre mogočen razgled na spodnjo dolino Krke. Sredi ravnega polja vidiš Kostanjevico, vidiš Sveti Križ, Bučko, Rakó. Gledaš, kakor da bi videl odprto daljno, obljubljeno deželo.

Pred Svetim vrhom je precej veliko, jamasto polje. Za hribovito vas dovolj lepó. Toda prvi pogled je goljufig, kajti takoj spoznaš, kaj je veljavni človeški red napravil iz njega. Vse je sparcelirano, prepleteno z mejami in vdori. Četrtna lepe zemlje gre s tem v nič. In Svetovrhčani je imajo že tako premalo.

Vas Sveti vrh ima prelepo lego. Stoji pod staro cerkvijo, ki so jo zgradili predniki na nekdanji gomili. Po legi in zgodovini je na tem mestu moralo nekdanj biti pogansko svetišče. Ko sem si ogledoval cerkveno no-

tranjščino, mi je padel v oči prekrasen križev pot. Vaške hiše so videti lepše in imovitejše kakor one na Brezovcu. Toda tudi Sveti vrh nima razen kapnice nobene vode in tudi tukaj te s skednjevim pozdravlja pečec.

Pod vasjo je vinograd Spečno, ki pa je last mokronoških veljakov. Edini kmet na Svetem vrhu, ki zasluži to ime, je Mikec. On je edini, ki ima mlatilnico. Če ga vprašaš, kako je prišel do tega, ti razloži:

»Trinajst let sem bil v Amerikj in delal kot črna živina. S prihranjenim denarjem sem doma nakupoval svet. To je vse, kar vam imam povedati...«

Potem se zamisli in po kratkem odmoru doda:

»Imam devet otrok. Vsakemu bom dal eno njivo in naš grunt bo postal spet bajta, kakor je bil prej.«

In na Svetem vrhu bo nastalo devet novih bajt.

Od Svetega vrha se razteza razvodni greben med Mirno in Raduljo tja proti Sevnici. Po njegovem hrbtišču pelje zložna pot mimo redkih naselij in čez zapuščene gomile. Tu je svet samih gomil, keltskih in še starejših. Pred nekaj desetletji je mnogo teh gomil prekopala, se pravi, dala prekopati vojvodinja Meklenburška ter najdeni prazgodovinski material spravila iz Kranjske v Prusijo, kjer ga nekaj lahko vidiš v berlinskih muzejih. Torej je deželo Kranjsko dobesedno ropala. Zato pa je uživala podporo kranjskih deželnih oblasti.

Od Svetega vrha se vidi naravnost v Kapljo vas, ki stoji blizu vode Mirne v občini Tržišče. Prav razločno se vidi z rdečo opeko krita hišica. V njej živi starček Cerar, nekdanji rudarski paznik iz Leobna. Tudi on odkriva in koplje gomile, koplje in raziskuje, kakor pač vé in zna. Kako bi ne kopal, ko pa njegov vrt pokriva staro gomilo; če sadi krompir, mu izgine v stare grobove pod zemljo.

Kar odkoplje, prodaja ljubiteljem starin v okolici. Trgovec Dev v Mokronogu ima že lepo zbirko teh izkopanin.

Ta starček pa ne uživa naklonjenosti kranjskih deželnih oblasti, kakor jih je uživala svoj čas roparica vélika vojvodinja Meklenburška, ampak ga le-te po strani gledajo, namesto da bi ga podprle, da bi mu ne bilo treba beračiti in delati zgodovinske škode.

»Trideset velikih gomil poznam tukaj v najbližji okolici, ki bi jih odkopal, če bi imel sredstva,« mi je pripovedoval Cerar.

Najprej mimo Stare gore s starimi, s slamo pokritimi zidanicami, kjer ima tudi naš Šiman svoj hram, kamor odvaža od doma shranjevat slamo, kdo ve zakaj dve uri daleč, ker ima doma prazen kozolec. Taka je starodavna šega in te se je treba držati, vse drugo bi bilo v škodo dolenjski idili in njenemu aktivnemu gospodarstvu.

Potem pridejo Njivice in za njimi Gorneje, star kmečki dom, postavljen očitvidno na veliko gomilo. Pot drži vedno po hrbtišču skozi gozdove, ki pa tega imena ne zaslužijo. Samo ničvredno grmovje, ki ne dá drugega razen kurjave. Ako se tu in tam pokaže kaka smreka, je lepa in bohotna, toda to revno ljudstvo jo sovraži in jo trebi že v mladi rasti. Pač — tam doli nad Tržiščem je celo pobočje pokrito s črnim, lepim gozdom.

»Čigav pa je tisti gozd?« vprašam na Njivicah invalida brez roke, ki se muči s košem gnoja.

»Ta je pa last trojiškega grofa Prijatelja,« se glasi odgovor.

Tako imenujejo tukaj trgovca in posestnika Prijatelja iz Tržišča, ki ima poleg drugega v Malkonu tudi naj-

lepši vinograd, ki mu ob dobri letini dá do štiri sto štrajhov izborne kapljice.

Nato pridejo Sela. Na peščeni rebri je stisnjenih do dvajset bajt, po večini starih hramov in opuščenih zidanic, koder so se naselili ljudje. Že na prvi pogled je to drugi Brezovec, brez vode, brez polj, brez kruha. Kdo bi tudi domoval na tej peščeni krtini razen siromakov.

Stara ženica primiga po cesti s praznim košem na hrbtu.

»Kam pa, mati, tako zgodaj?«

Ženica je bosa, umazana in z veliko, trdo golšo pod brado, ki se ji pozna, da je posledica hudih naporov njenega življenja.

»Po drva, da bom imela opoldne s čim podnetiti.«

Beseda dá besedo in že mi ženica pripoveduje:

»Imela sem dvanajst otrok, devet jih živi, trije pa so pri Sv. Trojici. Dva sina sta na Francoskem, dva na Nemškem, ena hči je v Zagrebu, ena na Srbskem.«

Z enim samim stavkom reši moje skrito vprašanje, kako neki živijo ljudje na tem peščenem, z brinjem in grmovjem poraslem svetu.

»In otroci, ki so po svetu, ali vas kaj podpirajo?«

»Slabo je, slabo,« vzdihuje starka, potlej pa doda:

»Živim s hčerko, ki ima troje otrok! Veste, na svetu je križ. Vdova je pri živem možu.«

V njenem glasu je nekaj bolestnega, bridkega.

Pozneje sem zvedel, da je ta njena hči tako zvana dobrotnica, h kateri prihajajo moški iz okolice. Take dobrotnice so po teh revnih krajih nekaj navadnega. Do njih so izhojene steze iz zidanic. Bog pomagaj, kako pa naj drugače preživlja troje otrok in staro mater.

Če si živel štirinajst dni na Brezovcu, si vesel, da imaš Sela že za seboj.

Sela se drže Malkovca, vasi, ki stoluje nad znanimi, ne preobširnimi goricami istega imena. Zato pa so te gorice tem bolj slavne in jih poznajo tudi ljubljanski cvičkarji. Sladka malkovska kapljica ne dá slutiti, kako grenko je življenje v njeni soseski.

Na Malkovcu je kar druga podoba; po položnem hrbtu okrog vasi se raztezajo dovolj lepa polja in hiše niso videti tako beraške kakor na Selah. Pozna se, da je bilo tukaj nekoč blagostanje doma, dokler so malkovski vinogradi bili še lastnina domačinov in jih niso dobili v róke razni bližnji in daljni veljaki. Sedaj pa tudi po teh hišah sega beraška roka.

Od Malkovca do Slančvrha je najlepši kos potovanja od Mokronoga do Pijane gore. Odpira se ti veličasten razgled na jugu do Gorjancev, na severu do Kuma. Vso mirensko in krško dolino imaš pred seboj kakor odprto dlan. Štel sem cerkve in prišel do številke petdeset, potem sem nehal. Kako čudno, varljivo nasprotje! Človek bi res verjel, da živi tod pobožno, bogaboječe ljudstvo, ki mu je edini cilj, da časti svetnike teh tako na gosto nanizanih cerkvá. Toda nikjer na Slovenskem nisem nalletel na tako število brezbožnikov med preprostimi ljudstvom kakor v teh krajih. In kje na Slovenskem bi tako po domače, tako vsakdanje govorili o »dobrotnicah«, skritih po kmečkih bajtah?

Tik pod teboj se kadi iz rovov karmeljskega rudnika. Z višave je pogled nanj mikaven, toda s kakšnimi občutki rijejo pod to rjavo zemljo tisti, ki za dvajset, trideset dinarjev na dan hodijo vanj po dve uri daleč? Dve uri tja, dve nazaj. Ali je v takem srcu še prostora za kake

lepše občutke, kakor je na primer ljubezen do domovine? Št. Janž sam, ta »pušeljc mirenske doline«, kakor ga je imenoval naš Krek, ki je tam izdihnil svojo dušo, se ne vidi. Skrit je za prelepimi Gabrijelami.

In vendar, kako lepa, poetična imena je to od siromaštva prekleto ljudstvo dalo svojim naseljem:

Sveti vrh, Slančvrh, Vinvrh, Otavnik, Bojnik, Klenovik, Pijana gora, Padeži, Zapadeži.

Koliko ljubezni, koliko poezije in koliko socialne resnice je položeno vanje. Popotnik, ki hodi po teh krajih, ne hodi le po zgodovinskih tleh pradavnih gomil, ampak tudi po zemlji, ki jo je močila kri kmečkih puntov. Pod Vodalom, na cesti v Sevnico, stoji krčma, ki se še danes imenuje pri »Puntarju«. Okrog Slančvrha so se bili kmečki boji in raz Slančvrh so bajè kmetje s topovi obstreljevali naokrog ležeče gradove. Vzkliki »Heil Hitler«, ki ti danes zvenijo nasproti, so tuji in nerazumljivi in te navdihujejo z bridko mislijo, da je ljudstvo teh krajev pozabilo nase, se izneverilo samo sebi. Če si pa nekaj tednov preživel na Brezovcu, na Selu, na Trščini ali na Blečvrhu, spoznaš, da so to le vzkliki obupa, da je to le jok bolečine, da je to le odmev biča, ki že desetletja in stoletja pada po plečih tega ljudstva.

Slančvrh, vasica s cerkvico in prekrasno lego na hribu, ki ga obseva sonce od zore do mraka. Pred vhodom v vas stoji velika, začrnela stavba, ki nikakor ne spada v okvir pohlevne vasice. Toda kmalu imaš razlago zanjo. Vaščani ji pravijo grad, dasiravno njen videz temu nasprotuje. To so nekdanje kleti s stanovanjem valpta stiškega samostana, ki je imel v Malkovcu in v Bojniku svoje vinograde in je po vaseh od Mokronoga do Pijane gore pobiral vinsko desetino. Razen stiških »belih meni-

hov« so po teh krajih jemali desetino in tlako še fajmoštri iz Št. Ruperta, gospodje na Škrljevem, v Mokronogu, na Kravjeku, na Čretežu, na Klevevžu, da drugih manj lačnih in manj potrebnih pijavk ne naštevam.

Časi fevdalizma so za nami in gradovi so le še spomeniki ljudske sužnosti. Neki kmetič iz Cirnika onstran mirenske doline, tega raja prelepe Dolenjske, kakor jo je krstil Krek, ki sem ga srečal na nekem klancu, pa mi je pripovedoval, da šentrupertski farovž še zdaj dobiva od kmetov čez dve sto štrajhov vina pri beri. Dve sto štrajhov je deset tisoč litrov. Magnati v Mokronogu leto in dan točijo vino iz grozdja, ki ga plačujejo kmetom in bajtarjem po dinar ali dva za kilogram.

In nad tem rajem stoji Slančvrh, tiha vasica s pokopališčem, z lesenimi hišicami in polomljenimi plotovi, njeni prebivalci pa s krivimi nogami in debelimi golšami vlačijo vodo in butare po strmih pobočjih na vrh, kjer sveti sonce tako žarko in toplo.

Na poti od Slančvrha proti Telčam prideš kmalu spet na brezovski okus. Podoba tega kraja je vasica Jeperjek, postavljena na strmo grudo. Kup lesenih hiš s smrdljivimi kapnicami in siromašnjimi, majhnimi njivami. Jeperjek stoji ob poti, ki že od davnih časov vodi iz Škocijana v Tržišče in veže obe dolini. Vas je popotnikom dajala prenočišče in je njeno ime nastalo iz »Herberge«. Ta pot je zdaj silno zanemarjena in težavna, pa vendar zelo potrebna. Ljudstvo že desetletja prosi in zahteva novo cesto. Na njen račun je bilo v Jugoslaviji izvoljenih že mnogo poslancev, toda ceste še zmerom ni in živina in ljudje se morajo po kolenih pobijati po kamnitih klancih stare poti.

Od Jeperjeka se zdijo Telče na sosednem hribu čisto blizu, toda popotnik mora hoditi skoraj pol ure, da pride

do njih. Telče so škocijanska podružnica s trgovino, s šolo, z bajto neke »dobrotnice«, a brez krčme, kar se človeku zdi neverjetno, a je tako. V Telče so všolani vsi kraji od Malkovca do Češnjic nad Sevnico. Za postavitev šole na Telčah se je boril že slovenski pisatelj Peter Bohinjec, ko je bil župnik v Škocijanu, a so ga kmétje pogнали iz Telč. Šola pa se je kljub temu ustanovila. Zdaj je dvorazrednica in ima dve sto petdeset otrok. Dve učni moči se mučita s to armado v pretesnih prostorih. Šolski upravitelj je proglašen za komunista in je za kazen prišel na Telče. Učinkovitejše kazni si predstojniki ljudske izobrazbe v Ljubljani pač niso mogli izmisliti.

Ljudsko šolstvo je posebno poglavje toliko opevane naše Dolenjske, o katerem pa ne bom posebej pisal. Navedel bom le to, kar so mi ljudje gredoč pripovedovali. Razkošni Št. Rupert, ki ima menda čez štiri tisoč prebivalcev, nima poslopja za ljudsko šolo, oziroma ga ima v starem, majhnem in tesnem poslopju, kamor menda komaj stlačijo dva razreda. A šola je šestrazredna. Drugi razredi gostujejo po kmečkih hišah. Zato pa ima Št. Rupert dva gradovom podobna farovža. Lakenci, ki se raztezajo uro hoda daleč in so svet zase, nimajo šole. Šola v Klenoviku gostuje pri kmetih. Vasi Štatenberg, Cerovec, Vode in ne vem katere še, so všolane v več kot uro oddaljeno Trebelno, čeprav je tam na kupu otrok za tri razrede. Od Češnjic do Telč rabijo kratke noge dve uri hoda.

Kazensko na Telče prestavljeni učitelj pa poučuje otroke, ki so jih matere zjutraj nakrmile s poparjenimi sadnimi tropinami. Ko je ustanavljal šolsko kuhinjo, mu je bilo na županstvu v Škocijanu rečeno, da je to potrata,

češ zakaj pa imajo ljudje toliko otrok. Ko je prišel tisti učitelj na Telče, mu je njegov prednik dejal:

»Prišel si med same tatove. Ne svetujem ti, da kar koli seješ na vrtu ali na šolski njivi, ker ti bo ta zanikrna banda vse pokradla, kakor je meni.«

Ta mož je bil kot dober šolnik prestavljen v lep kraj ob železnici z osemrazrednico.

Kaznjenec na Telčah pa si je mislil: glej, vrt imam in njivo imam, dohodki so pičli in nekaj bom na njivi tudi pridelal. Pa jo je posadil s krompirjem in zeljem ter čakal, kdaj bodo ljudje začeli krasti. In glej veliko čudo telško! Niti en sam krompirjev gomolj, niti ena sama zeljnata glava mu ni zmanjkala. Pač je nekega jesenskega jutra zagledal pred šolo dve revni ženici z motikami v rokah, ki sta mu rekli:

»Gospod, prišli sva, da vam pomagava izkopati krompir. Jesen je tu. Vi ste našim otrokom že toliko dobrega storili pa sva mislili, da tudi medve storiva kaj za vas.«

In nekega jutra je telški kaznjenec zagledal pred šolo kmečko vprego, naloženo z lepimi bukovimi drvmi. Kmet, ki jo je pripeljal, je dejal:

»Pripeljal sem vam drv, ker je zima pred durmi. Mislil sem si: naš novi učitelj ne bo zmrzoval, dokler bo med nami.«

Nikdar ni bilo kmeta ali kmetice v šolo brez zelenke vina. Učitelj je bil primoran, da je postavil v klet sod, kamor je zlival darovano vino, ker ga ni mogel sproti popiti.

Ker je v takih oddaljenih vaseh, kakor so Telče, tudi dolgčas doma, je učitelj najel lov Telč in sosednjih katastrskih občin. Najemnina je bila silno nizka, ker lova ni nihče dražil. Znani lovski zakupniki iz okolice so se tel-

škemu učitelju krohotali, da v tem lovišču še veverice ne do dobil, ker Telčani vse pokradejo.

Učitelj je na prvi lov povabil vso sosesko in vse, tudi najbolj znane divje lovce. Zaradi tega je bil klican na okrajno glavarstvo v Krško in bil kaznovan. To mu je tako zagrenilo vse veselje, da je obesil puško na steno in se za lov ni več brigal. Toda vsako nedeljo in vsak praznik je imel vsaj enega zajca na mizi. Zimski časi so mu prinesli v hišo tri in dvajset lisičjih kož. Vse to so mu prinašali telški divji lovci, ki so bili strah in groza sosednim lovskim najemnikom.

Iz nesrečnega telškega kaznjenca je kmalu postal telški »bog«.

Zdaj pa so se prestrašile oblasti, posvetne in cerkvene, kajti za dva boga vendar ni prostora na Telčah. In oblasti so začele nepotrebnega drugega boga spravljati od tod. Toda teže ga je bilo spraviti s Telč kakor na Telče. Telška soseska je romala v škocijanski farovž in v Krško na glavarstvo, kjer je tolkla po mizah in zahtevala, da njen »bog« ostane na Telčah. Prejšnjemu kaznjencu, zdaj naenkrat »bogu«, so šolske oblasti ponujale najlepša mesta na Slovenskem, ki naj si jih sam izbere, toda »bog« ni hotel s Telč.

K načelniku okrajnega šolskega sveta na Telčah, kmetu Mrgoletu, je prišla iz Ljubljane od vladajoče stranke visoka prosvetna živina prav v tej zadevi. Mrgole je gostoljuben, toda tudi zakrknjen kmet. Živina je trdila, da je pristaš iste stranke kakor Mrgole. Kmet je skomizgal z rameni in gostil živino z gnjatjo in — s telškim vinom. Da bi Mrgoleta le omehčala, je visoka živina ostala na Telčah ves dan in, ker je zamudila večerni vlak v Tržišču, je ostala tam tudi čez noč.

Zvečer sta z Mrgoletom ostala do polnoči pokonci in pila vino. Potem je Mrgole postlal na peči in oba sta šla h kraju. Ko je Mrgole zjutraj stopil v sobo, se je delegat stranke ravno prebujal; bil je svež, prespan in dobre volje.

»Odlična kapljica, to telško vino,« ga je veselo pozdravil gost na peči. »Čudna stvar, Mrgole, pomisli, ti prijatelj, koliko vina sem včeraj popil, pa mi ponoči ni bilo treba niti enkrat na vódo...«

Mrgole se je namuznil zadovoljni živini in mirno dejal:

»Čemu bi pa hodil na vódo, dragi prijatelj, saj je ponoči vendar od peči do vrat priteklo...«

Preko cele sobe se je vlekla dolga luža.

In posledica te ekspedicije je bila, da je »bog« še dalje ostal na Telčah.

Za Telčami proti Savi stoji Pijana gora. Zopet nov Brezovec. Kdo ve, zakaj so ljudje kraju dali tako značilno ime? Pijana gora sicer ima svoje gorice, toda dvomim, da je kraj po njih dobil ime. Mogoče so ta kraj imenovali tako, ker je ljudstvo, ki tukaj živi, stalno pijano od težkega življenja in velike revščine pa od neskočnega hrepenenja po boljšem življenju.

Na Pijani gori sem končal svoje prvo potovanje po Dolenjskem. Hodil sem morda po najlepših krajih sveta, po krajih, ki so po svoji legi, po svojem modrem nebu in po svojih prečudovitih barvah najlepší na Slovenskem. Toda nikjer v naši domovini, ne v Halozah, ne na Krasu, ne v mežiških globačah na Koroškem in ne v revirjih trboveljskih premogokopov nisem našel take vnebovpijoče revščine, take gospodarske zaostalosti kakor v tem kotu naše dežele. Kraji, koder ljudje sovražijo

gozdove in ljubijo grmovje. Kraji, kjer je nastal eden najbridkejših pregovorov našega ljudskega zaklada:

»Kajža je rajža in če gospodar ni na rajži, pa kruha ni v kajži.«

In sredi te dežele je naš najboljši kmečki učni zavod — kmetijska šola na Grmu. Tu so se porajali naši slovstveniki, naši znanstveniki, naši poslanci... vsak slovenski človek, ki je res sin svojega naroda, bi moral po njih romati z odkrito glavo iz spoštovanja pred tem ljudstvom, pred tem velikim, trpečim junakom naše zemlje.

Naj mi nikdo ne zameri, da se nisem, kakor je do zdaj bila šega, mogel navdušiti za lepoto in idiličnost Dolenjske, da nisem mogel občudovati vdanosti, pohlevnosti in pobožnosti tega ljudstva, da sem skočil iz ojnic in videl čisto drugo podobo. Priznam pa, da je mnogo prijetneje občudovati našo deželo s Karavank, z visokega Triglava in drugih naših gorá, kakor pa z odprtimi očmi hoditi od Mokronoga do Pijane gore.

I

NEBEŠKI SEJEM

Naša pa selanska soseska sta sosedi, vendar je nekaj čudnega, da se nikoli nista prav marali. Prezirali sta se in tiho sovražili. To je bilo še bolj nerazumljivo, če pomislimo, da sta obe fari že od nekdanj živeli isto življenje. Prebivalstvo ene in druge so bili kmetje, bajtarji, hlapci in dekle. Skozi obe soseski je že v starih časih držala rimska cesta, tista, ki je šla iz Virunuma proti Celju. Naši predniki so se v tem kraju gotovo hkrati naselili.

Naša fara je starejša ko selanska in so Sele stoletja spadale k nam. Šele cesar Jožef je v osemnajstem stoletju napravil iz Sel samostojno faro, tako zvano kazensko faro, kamor so škofje pošiljali pijance, koruznike in podobne nesrečnike za pastirje selanskih duš. Pred dobrimi dvajsetimi leti je prišel tja tudi slovenski pisatelj Ksaver Meško.

Mogoče je k temu čudnemu nasprotju pripomogla deželna meja med Štajersko in Koroško, zakaj naša soseska je še na Koroškem, dočim leži selska že na Štajerskem. Na vrhu Brdinj, na meji obeh dežel in obeh sosesk stoji velikanska lipa, ki se vidi po celi mislinjski dolini in daleč gor na Koroško. Ljudje trdijo, da je to lipo dal zasaditi češki kralj Otokar, takrat ko je mislinj-

sko dolino odtrgal od koroške dežele in jo priključu štajerski.

Resnica je pač ta, da med obema krajema nikoli ni bilo pristrčnih stikov. Malokdaj se je pripetilo, da bi se Hotuljci ženili na Selah, ali da bi kaka hotuljska nevesta šla na Sele. Kotleje so prezirale Sele, prezirale to ubogo faro in njene duhovnike, kjer so se okrog farovža pogostokrat sušile plenice. Naša fara je bila bogatejša, lepša in naši farani so dali sosedom to ob vsaki priložnosti čutiti.

Toda tudi Selani se niso dali kar tako in so se branili, kakor so vedeli in znali. Bili so na slabem glasu kot nevarni pretepači in neznansko hudi opravljivci. Vsak Selanec, kakor vsaka Selanka, je imel poleg pravega imena še poseben zloben priimek. Kdor kolj se je na Selah le pokazal, je odnesel s seboj svoj zlobni priimek. Le tisti, ki je skozi to sosesko zadenski jahal kravo in pri tem držal kravji rep v gobcu, jo je bojda odnesel brez priimka. Tedaj so bili namreč Selanci tako iznenađeni, da so pozabili čudnemu jezdecu prisloniti priimek.

Dvakrat na leto pa sta se obe fari nekako duhovno združili. To je bilo prvič križev teden ob vsakoletnih vigrednih priprošnjah za dobro letino in pa avgusta meseca za god svetega Roka. Križev teden so prišli prvi dan Selanci s procesijo v Kotleje, drugi dan pa so Hotuljci Selancem obisk vrnili. V eni reči pa so bili Selanci pred Hotuljci, česar so se tudi ponosno zavedali. V svojih dveh cerkvah so namreč imeli boljše svetnike, kakor pa so bili v obeh hotuljskih cerkvah. V selski farni cerkvi je sveti Rok, dober priprošnjik za človeško zdravje, v podfarci za Brdinjami pa sveta Neža. Ta svetnica je bila svoj čas v hotuljski farni cerkvi. Ko so pa Kotleje pred

menda šestimi stoletji postale fara in so cerkev povečali, se je morala sveta Neža od tam umakniti v skrito podfarco za Brdinjami in tako napraviti prostor mogočnejši sveti Marjeti. Kadar je bilo sušno leto, so hodili Hotuljci k tej svetnici prosit za dež.

V ponedeljek na križev teden so se Selanci zbrali k procesiji na Jamah za našo vasjo, kamor smo jim šli s procesijo naproti. Na Jamah je lepo polje, skozi katero smo se počasi zibali v dolgem sprevodu, ki se je za tako sosesko, kakor je naša, tudi spodobil. Selancev ni bilo še nikjer videti, ker so se skrivali v gozdu za Jamami. Naš duhovnik je na ves glas molil litanije, mi prošnjiki pa smo škilili tja proti gozdu, od koder so se imeli prikazati naši sosedje.

»Strah jih je pred nami, ker nas je toliko, pa si ne upajo na dan,« je šumelo v naši procesiji.

Potem pa se je le začela motati selanska procesija iz gozda. Navadno je bila zelo kratka in med nami je potem prezirljivo zašumelo:

»E, hej, komaj za eno češnjo jih je...«

Večkrat so prihajali Selanci brez svojega duhovnika, ker je bil ali prestar, da ni mogel na dolgo pot, ali pa so bili trenutno brez njega.

Kakor mi, so tudi Selanci nosili na čelu procesije velik križ z božjo martro. Počasi so se nam približevali in, ko so nas dosegli, je selanski križ poljubil našega, nakar smo skupno romali dalje z obema križema na čelu. In po procesiji je znova zašumelo:

»Hotuljec in Selanec sta se poljubila...«

Nikdar nisem mogel presoditi, ali so ljudje pri tem mislili na oba boga ali pa na kaj drugega.

Za Selance je navadno nosil križ Hovnikov Miha, za Hotuljce pa Coflov Peter. Ta možakarja sta že sama zase bila veličastna prikazen. Oba sta bila srednjih postav, a silno čokato in močno zraščena, oba sta bila strašno bradata, zanemarjena in povaljana. V bradah sta navadno imela ostanke ležišč, s katerih sta zjutraj vstala. Bila sta si v vsem čudno podobna razen v laseh. Hovnikov Miha je imel goste, kuštrave lase, Coflov Peter pa je bil popolnoma golobučen, tako da se je njegova orjaška pleša že od daleč svetila. Oba sta bila stara, čudaška samca in huda pijanca, a Hovnikov Miha je bil še hujši ko Coflov Peter. Peter je bil tesač, Miha pa daleč naokoli znan žgalec apna.

Važnejše ko to, ali se bodo Selanci pri procesiji pokazali z duhovnikom ali brez njega, je bilo to, ali bodo prišli na čelu s Hovnikovim Miho ali brez njega. In če se je iz gozda pokazal Miha, smo takoj imeli čudno za-doščenje:

»Miha nosi križ...«

In če ga ni biló, je skoraj malodušno završalo od ust do ust:

»Mihana ni...«

Nekoč se je zgodilo, da so Selanci skoraj prišli ob svoj križ. Kakor po navadi, je Hovnikov Miha po cerkvenem opravilu šel pit h Križmanu. Ker se je hotel zaradi delavnika le mimogredé okrepčati, je prislonil križ kar zunaj na hišni zid. Miha pa se je krepčal dalje in do večera je križ slonel zunaj pred vrati. Na noč ga je potem Križman odnesel in ga poslonil v kot za vrata. V tem kotu je potem selanski križ cel teden zapuščeno slonel, čakajoč na svojega nosilca, ki je pil s Coflovim Petrom.

Najprej je zmanjkalo denarja Hovnikovemu Mihanu. Ko je šel ven na tatrman pit vodo, je naenkrat zagledal za vrati križ in se ga je silno razveselil. Objel ga je z obema rokama in ginjeno zatulil:

»O ti preljubi moj Kristus til«

Potem je odnesel križ v sobo.

»Ti, Peter,« se je obrnil k tovarišu, »če ti je kaj za boga, kupi ga.«

Golobučnemu Petru so se oči zasvetile.

»Kupim ga, tega selanskega boga. Koliko pa hočeš zanj?«

»Pet rajnišev je vreden. Če jih daš, pa je tvoj in Hotuljci boste imeli dva boga.«

Peter je zamišljeno potegnil s svojo neumito, smolnato roko čez tisto mesto na obrazu, kjer naj bi bila usta, in zamomljal:

»Ni stvar v tem, da bi si mi Hotuljci hoteli nabaviti še enega boga, saj nam je že ta, ki ga imamo, več ko preveč. Toda ker si ravno ti, pa ga odkupim. Ali pet rajnišev je preveč, dva pa dam...«

Miha ga je grdo pogledal in še grše zarjul:

»Dva rajniša! Pa takega boga! — Ne, tako dober kup pa Hotuljci ne boste prišli do drugega boga. Pet rajnišev, če hočeš...«

»Dva, kakor sem rekel, in ne groša več.«

Peter je z eno roko že segal v žep po denar, z drugo pa proti božji martri.

Miha pa križa ni dal iz rok, temveč ga je oprijel z obema rokama, ga iztegnil od sebe in ga, strmeč v njegovo žalostno podobo, začel na vso moč hvaliti:

»Poglej ga vendar, kakšen je. Ta trnova krona na glavi in te prebite roké? Ali ni vse, kakor bi bila živa

resnica? Po licu tečejo krvave kaplje in dlani so od zabitih žebeljev vse krvave. Na vašem bogu se nobena kri ne pozna. Ali te ni sram ponujati samo dva rajniša...»

Križ je bil tako visok kakor Miha. Božja martra, ki jo je izrezal neznan kmečki umetnik, je predstavljala umirajočega zveličarja z glavo, nagnjeno na desno stran. Trnova krona je bila tako velika, da mu je zakrivala velik del glave. Pijanca sta obmoknila in strmela v križano podobo. Ker sta imela obraza vsa zaraščena, se na njih niso mogla poznati čustva, ki so ju pri tem ogledovanju navdajala. Ni pa jima pri srcih moglo biti kar tako, ker je Peter čez nekaj časa spregovoril z nekoliko presunjenim glasom:

»Če je tako, pa dam tri rajniše...»

»Štiri daj, če se boga bojiš, če se ga le količkaj bojiš. Pomisli nekoliko na svojo zadnjo uro,« je v sveti jezici zarohnel Miha.

Do zdaj sta sama barantala v sobi. Na Mihovo vpitje pa je priletela iz kuhinja mati Križmanka. Ko je sprevidela, za kaj gre, jo je popadla jeza, da je mahoma iztrgala križ iz Mihovih pregrešnih rok in ju pričela zmerjati:

»Z bogom pa ne bosta barantala v moji hiši, bogokletnika grda. Sèm s križem!«

Križmanov hlapec je še tisti dan odnesel selanskega boga domov na Sele, Miha in Peter pa sta ostala pri Križmanu, dokler nista zapila tudi tistega denarja, ki ga je Peter še gleštal.

Ko sem prvič šel na Sele, sem bil še majhen pobič. Šel sem z materjo, ki je hotela pri svetem Roku izpolniti zaobljubo, storjeno ob rojstvu mojega mlajšega brata. Šla

je prosit za njegovo zdravje in srečo, in ga je nosila s seboj na rokah.

Bilo je jeseni in lepega sončnega dne. Sonce je sijalo s poletno toploto, zrak je bil čist in bleščeč, kakršen je bil po navadi le ob velikih praznikih, čeprav je ta dan bil delavnik. Ljudje, ki so delali po poljih, so gledali za nama in, ko so uganili, kam gre najina pot, so si mislili, da mora biti že kaj posebnega, ako gre bajtarica v delavnik na tako pot. Hotuljske jame so bile kmalu za nama in počasi sva se jela dvigati na selanske police, ki se začnejo koj za štajersko mejo. S teh polic se mi je odprl razgled na svet, ki sem ga dotihmal poznal le po opisovanju in v neznanih slutnjah, naslikanih v otroški domišljiji. Pred menoj so se pokazali Vrhi, potem Gmajna in pod temi sončnimi hribi se je kmalu začel odkrivati tudi Žabengrac, dolga, skrivnostna globača.

Brž ko se je pokazala kaka nova hiša, sem že izpraševal mater, kako se ji pravi. Mati ni le vedela za ime vsake hiše, temveč je poznala tudi njeno zgodovino. Tik pred nama so bile Pernje, velika, graščini podobna domačija. In mati mi je koj začela razlagati:

»Pri tej hiši je zelo star rod. In bogati so, da je kar čudno. Neka Pernjakova hči se je primožila tja na Sleme, na Vrheh. — Vidiš tisti dolgi marof? To so Sleme. Ali pri hiši ni bilo sreče. Vsa bogatija ni pomagala. Nekoč so našli kačo, navito na kljuko hišnih vrat. Tista kača se je potem zmerom ovijala na kljuko. Bilo je kakor zakleto. Dobili so duhovnika, da bi kačo zagovoril, toda vse zaman, kača ni nehala hoditi k hiši. Naenkrat pa kače ni bilo več. — Kaj je bilo? Slemnica je bila v zakonu nezvesta, zato je hodila kača v hišo. Kar na vsem lepem je

umrl sosedov sin — in kače ni bilo več k hiši. Vidiš, tako se vse izve na tem svetu.«

Spet je pokazala na ogromno domačijo, položeno na zložen vrh.

»Ono tam je Brezovo. Velik, mogočen grunt, kjer so lahko redili nad trideset glav živine. Brezovniki so bili svobodnjaki. Tam je bilo včasih denarja, da so ga v slamnicah plali, da bi mu plesen preveč ne škodovala. Zadnji Brezovnik pa se je sprhal in zdaj je žagar na neki žagi v Žabengracu. Vidiš, bogatija še tudi ni vse...«

Za male kmetije in bajte se mati ni veliko menila. Če sem iz radovednosti spraševal, kaj je ta ali ona hišica sredi záplate polja, mi je malomarno, skoraj zaničljivo odgovarjala:

»Oh, to je pa ta in ta bajta...«

Tudi ona je bila z velike, stare kmetije doma, a je vzela bajtarskega sinu. Na tihem jo je zmerom grelo, da si je tako prebrala, in si je želela priti do grunta. Ta želja se ji nikdar ni izpolnila, kajti naposled sta z očetom kupila le bajto. A tudi kot bajtarica je še vedno čutila neki prezir do tega stanu.

Sredi jase v gozdu sva obstala. Mračna tihota je vladala tu, le nekje iz globine gozda je prihajal do naju šum oddaljenega studenca. Mati je rekla:

»Veš, kje sva? Na Sterčkovem britofu.«

Videč moj plahi pogled, se je nasmehnila.

»Poglej, tod je v starih časih šla rimska cesta iz Korške na Štajersko. Ravno tod. Tukaj je nekoč stala cerkev svetega Jurija in tukaj je bilo tudi pokopališče. Že davno ni ne o cerkvi ne o pokopališču nobenega sledu več. Stari Apačnik iz Žabengraca, moj ded, je bil zadnji človek, kateremu se je ta britof še pokazal. Vračal se je

ravno o polnoči skozi ta kraj iz Italije, kamor je romal v Loretto. Bil je zato čist in so njegove oči videle, kar grešne ne vidijo. Naenkrat je videl, da stoji sredi pokopališča, na vsakem grobu je migala drobna lučca. Zaradi dolge poti je bil tako zbit, da se je ta zadnji kos še komaj vlekel. Ko pa je zagledal pravi, živi britof, mu je nova moč podžgala noge in potem je pravil, da sam ni vedel, kako in kdaj je prišel domov.«

Stari Apačnik je bil svobodnjak in je peš preromal pol Evrope.

Hodila sva po cesti, po kateri so nekoč prišli naši predniki od vzhoda v naše kraje in katero so potem pustili razpasti, zarasti, da bi se po njej noben narod ne mogel več pomikati in da bi zemlja, ki so jo zasedli, ostala njihova.

Ko sva prišla iz lesa na prosto, sva bila že na Gornjih Selah, sredi ravnih, rodovitnih polic. Gornje Sele so daleč naokrog znane po svoji veliki rodovitnosti; v prejšnjih časih, ko kapitalizem sem gor še ni segel s svojimi grabežljivimi kremplji, je bilo znano, da je vsaka selanska gospodinja tehtala najmanj dva stara centa. A tudi potem, ko je novi, kapitalistični red zajahal našo kmečko zemljo s svojimi dolžnimi pismi, s svojimi štacunami in z drugimi pridobitvami, je imel s Selanci neznansko veliko opraviti, preden jih je pritisnil ob tla. Trajalo je nekaj desetletij, preden so se te kmetije začele rušiti in so ti stari rodovi začeli drug za drugim padati. In to navzlic razkošnemu in potratnemu življenju, ki je tod vladalo. Selanski sosedje so trdili, da so Gornje Sele tako rodoviten kraj, da se navzlic vsej razsipnosti in lahkoživosti ne morejo sprhati.

Kmalu sva prišla z materjo do neke take hiše, do Samca. Samčeva kmetija je bila včasih najmogočnejša na vasi, kakor se imenuje skupina hiš sredi te police. Zdaj pa se je že na zunaj poznalo, da ta domačija umira, da je v zadnjih zdihljajih. Mogočna in obširna poslopja so bila zanemarjena, strehe so bile vdrte in razdrapane, plotov ni bilo nikjer več.

Mati je s trpkim licem gledala vse to razdejanje. Dvorišče je bilo kakor mrtvašnica. Sprva ni bilo nikjer žive duše na spregled, ko pa sva zavila okrog hiše, sem zagledal staro, suhljato žensko, sedečo na perivnem kamnu pri tatrmanu. Njena podoba je bila kakor podoba cele domačije, žalostna, razpadajoča. Ko naju je zaslišala, je dvignila glavo in videl sem blede, a še lep star obraz, obdan z belimi lasmi.

»Kdo pa je ta?« sem vprašal potihoma.

Mati mi je odgovorila z glasom, polnim studa:

»Ne glej tja! Vidiš, ta ženska je kriva, da je Samčevo prišlo tja, kjer je danes.«

In nato sem iz njenih ust slišal žalostno povest.

Mlada Samčevka je bila hči kmeta Gostenčnika. Bila je bogata in tako lepa, da ji daleč naokoli ni bilo para. Ko ji še ni bilo šestnajst let, so jo omožili s sosedom Samcem, kateremu je bilo takrat že štirideset let. Kmalu ji je ta zakon postal prepust in začela je iskati utehe drugod. Ležala je z domačimi hlapci, se vozila s kočijo na sejme in na božje poti, pila in veseljačila, kar se je le dalo. Doma je rodila otroke, kdo ve od koga. Priležniki so do krvi pretepali njenega postarnega moža, ga zapirali v svinjake in ga gonili od hiše. Šele ko je odrasel domač sin, je bilo tega javnega pohujšanja konec, ker je priležnike začel preganjati. To življenje je trajalo

menda kakih štirideset let. Medtem je stari Samec od žalosti umrl. Domačija je prišla popolnoma na nič in zdaj je vse čakalo le še konca. Samčevi otroci so se od gole sramote razbežali po svetu in ta starka se sedaj potika okrog hiše kakor živ, lasten strah.

Mati je govorila o njej z vidnim sovraštvom ponosne kmečke žene, ki jo boli razdejanje stare, trdne hiše. Pri tem pa ji je tu in tam ušla kaka opazka, ki je cikala tudi na njeno opravičilo. Takrat je iz nje govorila prava, naravna ženska bit. Rekla je, da bi vsega tega ne smela početi, ker se mora človek pač znajti in obvladati, ali krivi so pač tudi tisti, ki so jo še tako mlado dali postar-nemu možu. Zgodilo pa se je zadelj bogatije. Pa še iz take hiše je bila.

In slišal sem spet novo, podobno povest. Njen ded, stari Gostenčnik, je imel vse svoje življenje priležnico in tuje otroke. Eden njegovih pravih sinov je postal duhovnik, toda tudi on z vsem svojim vplivom očetovega življenja ni mogel spremeniti. Poskušal je z vsemi sredstvi, tudi z nasiljem, kajti bil je neznansko močan. Nekoč par volov ni moglo speljati voza stelje s klanca. Mimo je prišel ta sin in sam izvlekel voz na vrh. Iz jeze nad očetovim sramotnim življenjem je odšel v Ameriko. Tam je kmalu umrl, ker se je prevzdignil. Pri zidanju neke cerkve štirje delavci niso mogli dvigniti težkega kamna, on pa se je razkoračil in ga sam postavil tja, kamor je spadal.

»Če človek vse to vé,« je končala mati, »potem se Samčevki ne moremo preveč čuditi. Veliko tega greha je že v samem rodu.«

Od Gostenškega križa sem šele zagledal cilj najinega romanja, staro, začrnelo in od vetra ofruleno cerkev sve-

tega Roka. Z materjo sva šla od doma zelo zgodaj, da bi, če le mogoče, še dobila mašo. Toda opravila ni bilo.

Na Selah so imeli takrat starega župnika Jurija Koprivo, ki je imel že čez osem križev in je živel tukaj menda že čez petdeset let. Ker je bil že preslaboten, ni mogel imeti rednih opravil, kar pa Selancem ni bilo posebno neprijetno, kajti ta rod že od nekdaj ni bil pobožen. Župnik Kopriva ni bil le mašnik, temveč prečestokrat tudi sam sebi mežnar in ministrant in razen njegove kuharice tudi edini prisotni vernik v cerkvi.

Ko je mati opravila v cerkvi svojo zaobljubo, sva šla v farovž, tokrat še edino hišo poleg cerkve. Mikalo me je videti tega starega duhovnika, o katerem mi je mati pripovedovala lepe reči. Mož, ki je pol stoletja vzdržal v tej samoti in med takimi farani, si je v okolici spletel velik sloves. Po svoje so ga cenili celo Selanci sami. Mož je živel svoje življenje in se ni brigal za njihove pregrehe. Tisto malo polja, ki ga je imel, je obdeloval kar sam, nosil gnoj v košu na njivice in jih prekopaval.

Videl sem starega, sključenega možička s pristriženimi, sivimi rusami, čepečega za pečjo; bil je že bolj za oni kakor za ta svet. Mati se je zastonj trudila, da bi začela z njim kak pogovor, edino, kar je napravil, je bilo, da je mrmrajoče spravil denar za plačano tiho mašo.

Z mešanimi občutki sem zapustil farovž. Mati je hodila zdaj hitreje kakor zjutraj, zakaj dan je bil veličastno lep in doma jo je čakalo delo. Gredoč sem neprestano mislil na tega samotarja, ki je navzlic slabi fari ob svoji smrti zapustil v hranilnici čez deset tisoč gol-dinarjev.

Nekaj pa takrat še nisem vedel, mati mi o tem ni črhnila niti besedice. Zvedel sem to šele veliko pozneje.

Ta selanski Jurij Kopriva je bil oče slovenskega kiparja — Bernekerja — in kuharica, ki sem jo videl pri njem, je bila njegova mati. Najbrž zaradi tega, ker je dal našemu narodu prvega kiparskega umetnika, je moral Kopriva preživeti petdeset let na tej kazenski fari. Berneker je celo življenje stradal in nazadnje od pomanjkanja umrl — tu na Selah pa je plesnilo deset tisoč zlatih goldinarjev.

Moje prvo romanje k svetemu Roku mi je ta kraj tako vtisnilo v spomin, da sem, ko sem odrasel, le prerad hodil tja. Če se je le količkaj dalo, sem zahajal tja s svojimi rojaki na svetega Roka dan v avgustu. Tudi takrat gre iz Hotelj zaobljubljena procesija na Sele, ki se zbere pri Gostenškem križu. Na ta dan prihajajo tia velike ljudske procesije od vseh strani prosit svetega Roka za srečo in za zdravje in da bi jih ta svetnik obvaroval pred kugo. Na Selah se zbere na tisoče ljudstva. Kakor daleč sega glas selanskega zvona, je ta dan praznik.

Na teh poznejših romanjih se mi je vedno odkrival nov svet, različen od tistega, ki sem ga dojemal takrat, ko sva hodila tja z materjo. Zlobni Selanci imenujejo shod na svetega Roka dan po svoje, imenujejo ga: »Sejem za nebesa.« Kajti na ta dan romajo na Sele ne le pobožni romarji, temveč celó taki, ki jih drugače nobena cerkev znotraj ne vidi.

Čudna pobožnost popade takrat vse lesne in druge trgovce, krčmarje, mesarje, vse vrste skopuhov in odeluhov iz celega kraja od Pohorja pa do Pliberka. Ker na Sele od nobene strani ni vozne poti, po kateri bi se lahko prišlo s kočijami, puščajo ti romarji svoje vozove v sosednih krajih ter hodijo na Sele peš kakor pravi romarji.

Dolgojezični Selanci imajo s tem nebeškim sejmom svoj poseben špas. Preprosto ljudstvo napolni cerkev do zadnjega kotička, kolikor ga pač gre noter, velika večina pa ne najde prostora v njej in ostaja zunaj, kjer se kuha, peče, pije in jé.

Vse to pa še ni pravi nebeški sejem. Ta se začne šele z velikim darovanjem okrog glavnega oltarja. Tedaj se začnejo množice zgrinjati v cerkev, tedaj začnejo stopati proti njej tudi vsi tisti posebni, gosposki romarji od blizu in daleč. Selanci, ki ta dan ne rinejo v svetišče, zato da je več prostora za goste, stojijo v špalirju pred vhodom in opazujejo mimoidoče.

In potem lahko slišiš:

»Poglej Slovenjgradčane. — Zdaj se bodo ti odkupovali ...«

»Ali misliš, da njim ni za nebesa ...«

»Poglej Reiterja, poglej Šulerja, poglej Rojnika, poglej Kaca... poglej te babe ...«

Naštevajo imena samih petičnih veljakov, veletrgovcev in veleposestnikov, imena, pri katerih vsakega kmeta in delavca strese mrz.

»Jaz bi tudi šel, če bi mi grunti kar tako padali iz nebes ...«

»Poglej, zdaj so Korošci na vrsti ...«

»Orter... tisti, ki je naše Blate z deset tisoč kubikmetri lesa na cesti pobral... Reiter iz Pliberka, zaradi katerega se je lani neki Strojanc obesil... Ho, ho, ali vidiš Plešivčnika iz Prevalj, tega odrtnika? Ta jih ima pa nekaj na vesti. Ta bo moral pa še globoko poseči v žep... Za tega bi moral pa Gostenčnik prinesiti večjo lojtro, drugače bodo šprikle popokale, kadar bo v nebesa plezal ...«

»Ljudje, danes se pa izplača, danes je res sejem, da so reče...«

Selanci mislijo na nebeški sejem. V cerkvi je darovanje. Pri stranskih vratih se valijo množice na prosto, pri glavnih vratih pa se nove valijo noter. Pri oltarju stoji duhovnik, ki se mu vrti v glavi od neznosne vročine in od neprestanega podajanja svete relikvijske v poljub mimoidočim vrstam.

Na veliko plahto, razgrnjeno na oltarno mizo, pa pada denar. Pod staro Avstrijo so padali tja krajcarji, krone, zlatniki, desetaki, ko pa se je izmenjala država, so padali tja pare, dinarji, kovači, stotaki in tudi tisočaki. Darovanje traja in traja, včasih tudi več kakor eno uro. Cehmašter Španžel mora včasih po dvakrat zamenjati razgrnjeni prt na oltarju, ker je že prepoln nabranega denarja.

Selanski špalir pred vhodom ima zvezo z žagradom. Darovanja še ni konec, pred cerkvijo pa že zašumi:

»Ta je dal samo stotak... ta je dal pol tisočaka... ta — Plešivčnik pa je položil tisočak — enega jurja...«

»Jurja? — Zakaj pa imamo potem nebeški sejem...?«

»Gostenčnikovo lojtro boš rabil ti, ne pa oni...«

Ko je nebeškega sejma konec, se ljudstvo pomeša med seboj, zgarane kmečke dekletke, ki so s tresočo roko in s čistimi srci polagale na oltar zadnji dinarček, obhajajo svetega Roka skupaj s tistimi, ki so prišli k njemu, da si kupijo nebesa. In vse ceste in poti, ki vodijo iz Sel v svet, so polne odhajajočih romarjev, iz vseh gostiln ob teh poteh odmeva romarsko veselje še pozno v poletno noč.

Sveti Rok pa samotari na Selah ves črn do prihodnjega leta.

II

GOSPOSVETSKO POLJE

Ko sem prvič videl Gosposvetsko polje ali Svatne, kakor temu staremu kraju pravimo mi Korošci, mi še ni bilo dvajset let. Tedaj sem prvič zapustil dom in odšel v tujino za kruhom, za delom, ali še resničneje povedano — za srečo. Dotihmal sem živel doma na bajti; kadar ni bilo dela, sem taberkoval po soseski, ali pa sem očetu pomagal tesačiti po lesovih. Kajti ob izstopu iz ljudske šole sem za stricem podédoval tesaško orodje, cimrako, pontako, cepin, klanfo ter kranjca.

Kmalu pa mi je tako življenje postajalo predolgohrbno. Domači kraj se mi je zazdel pretesen, domače življenje pa pretrdo in preskopo. Zaželel sem si spremembe in sreče. Sanjaril sem podnevi in ponoči, da mora biti sreča tam zunaj nekje v širnem svetu. Potrebno je samo napotiti se v svet, tja za goré in za obzorje, pa bom našel srečo. Doma pri nas je manjkalo marsikaj, manjkalo je predvsem denarja, čeravno smo se vsi odrasli in otroci pehali za njim. A zunaj v svetu je moralo gotovo biti tudi denarja dovolj.

Ali ni bilo to prečudno? Že od moje zgodnje mladosti me je neka sila vlekla proti jugu in proti zahodu. Južno stran naše soseske je zastirala visoka in široka

gora. Tam za njo sem slutil neznan svet, ki me je mikal. Na zahodu, kjer je ob jasnih dnevih sonce tako čudovito zagarjalo, sem slutil srečo in boljše življenje. Moje sanje in želje me niso nikdar vlekile proti vzhodu ali pa proti severu, čeprav je bil svet na te dve strani široko odprt.

Tega je bilo krivo naše življenje. Oče je v svojem boju z naravo in za zemljo vedno ponavljal:

»S Štajerskega še veter ni kaj prida.«

O Štajercih so pri nas vedno z nekako zaničljivostjo trdili, da hodijo na Koroško domačinom kruh odjedat. Pri tem so mislili na mlatiče s Ptujskega polja in iz Haloz, ki so vsako leto hodili na Koroško na mlačvo, na lukarice, ki so hodile k nam s čebulo, predvsem pa seveda na tiste trume Spodnjih Štajercev, Pohorcev, Mislinjčanov in Pačanov, ki so hodili na delo v naše fužine in rudnike. Naš obmejni industrijski kraj je tem trumam kmečkih siromakov, ki jih domača zemlja ni mogla prerediti, bil prva stopnica iz vasi k industriji. Od nas so se te trume potem odpravljale dalje na Gornje Štajersko in v Nemčijo v tamošnje rudnike in tovarne, od koder se ni nihče več vračal.

Mi smo bili kmetovalci že kdo ve koliko rodov. Starši so si želeli le zemlje, tovarno in rudnike in trge in mesta so gledali po strani. Tega duha sem se navzel tudi jaz. Tovarna, ki je vsa črna in sajasta ležala severno od nas in ki je cele dneve in cele noči tako bolešno, tako tuje hropela, ni vzbudila nobenih sanj, nobenih lepih slutenj. Zato me tudi ni mogla pritegniti tista stran, od koder mi je hropelo nasproti tuje življenje.

Bil je tudi še nekdo drug, ki je pripomogel k taki moji mladostni usmeritvi. To je bil moj učitelj Pinter, star avstrijakant, zagrizen nemčur in strahovit pijanec,

toda navzlic temu šolnik neprecenljive vrednosti in sposobnosti. Zmerom in zmerom je govoril le o Celovcu, a nikdar o Ljubljani. Tako mi je Celovec zelo omilil. Z mojim očetom sta si bila velika politična nasprotnika in sta se vedno prerekala. Toda kljub temu je Pinter cele noči presedel pri nas in pil dober ozimičevce. Večkrat se je zgodilo, da sva s tem nepozabnim vzgojiteljem šla zjutraj skupaj v šolo ter sem moral gredoč trgati praprot in mahovje, da si je lahko obrisal hlače, v katere se je medpotoma podelal.

Šolnik Pinter je v šoli uporabljal palico. Nekoč smo morali vsi šolarji prinesiti s seboj sveže leskove šibe, izmed katerih si je izbral najlepšo. Najlepšo, najravnejšo in najvitkejšo sem prinesel jaz. In z njo je potem mene prvega pretepel. Še leta 1939. sem se moral spomniti tega koroškega vzgojitelja. Z nekim nemškim profesorjem zemljepisa sva se takrat skupaj peljala čez most reke Rhone pri Tarasconu na južnem Francoskem. Most je bil dolg in reka široka, veličastna. Modrina provansalskega neba se je zrcalila v njej. Nemški profesor je nekaj časa strmel v vodovje pod seboj, potem pa se je ponosno in samozavestno obrnil k meni, rekoč:

»Ha, naša Rena pa je le mogočnejša kakor pa Rhone.«

»Nikakor ne, gospod profesor,« sem mu hitro odgovoril. »Rena ima pri navadni višini vode le okrog 2200 sekundnih kubičnih metrov vode, dočim je ima Rhone 2500...«

Nemški profesor zemljepisa me je zabodeno pogledal, jaz pa sem se pri tem spomnil nekdanjega učitelja Pinterja, ki me je na dvorazredni ljudski šoli tega tako temeljito naučil, da še skoraj po 40 letih nisem mogel pozabiti.

In nekega zimskega dne sem se znašel v Celovcu. Primahal sem jo tja iz Trsta čez Gorico. Jeseni sem odšel v svet, misleč, da bom v krajih svojih mladostnih sanj našel srečo. Te sreče pa ni bilo niti v Trstu, niti je ni bilo v Gorici, kjer sem v papirnici v Podgori kot baraba za 80 krajcarjev na dan več mesecev prevažal gramoz iz soške struge v tovarno. Sreče tam ni bilo niti toliko, da bi si mogel plačati voznino do doma, ampak sem moral izstopiti v Celovcu z eno samo krono v žepu.

Ves pobit in malodušen sem se znašel na Novem trgu pred lintverskim spomenikom. Pri pogledu na črno, zvito pošast, katero so celovski stanovi kdo ve zakaj pred stoletji ovekovečili z ogromnim kamnitnim spomenikom, me je postalo skoraj strah. Dan je bil zimski, meglen in neprijazen. Od Gosposvetskega polja sem je bril mrzel sever in ostro zavijal po pustih ulicah. V želodcu mi je pošteno krulilo. Na rokavih mojega kratkega suknjiča so se poznali držaji papirniške samokolnice, na kolenih mojih oguljenih hlač pa topori krampa in lopate.

Ni pa me morilo le stanje, v katerem sem bil, še huje me je moril strah pred vrnitvijo domov, katerega sem pred meseci zapustil navdušen in poln upanja. Kaj mi bodo rekli doma, ko me bodo zagledali tako siromašnega in potrtega? Mogoče pa najdem tukaj v Celovcu to, česar nisem našel ob morju. Rahlo upanje me je pognalo po mestu.

Vedel sem, da je nekje v mestu slovenski hotel Traubesinger, središče celovškega slovenskega življa. Nekaj mi je na tihem dopovedovalo, da bi tam utegnil najti kak izhod. In res, ko sem naposled hotel zagledal, mi je srce začelo močnejše utripati. Vstopil sem, ko da bi stopil v domačo hišo. V gostilniški sobi me je prevzelo blaženo

čustvo, ker sem od povsod začul domačo govorico. Mize so bile skoraj vse zasedene, povsod so jedli, pili, kadili. Naročil sem čašo uva*; jedi si nisem upal naročiti, boječ se, da bi za tako ceho moj denar ne zadostoval. Mikalo me je, da bi pristopil h kakim mizi in povedal gostom, da sem tudi jaz Slovenec, in jim zaupal mojo smolo. Tega pa nisem storil, ker me je davila čudna zadrega.

Poparjen in nezadovoljen sam s seboj in s svojo zadrego sem zapustil hotel. Nisem se mogel jeziti na koga drugega kakor sam nase. Zunaj pa me je sprejela pusta, mrzla ulica tujega, neprijaznega mesta.

Imel sem še eno upanje. In to upanje mi je bilo Mohorjeva družba. V našo družino so knjige te družbe zahajale že od njene ustanovitve in naš rod se je iz njih učil brati in pisati. Mohorjeve knjige so bile tudi meni prve in najboljše prijateljice na paši in ob dolgih zimskih večerih. Ravno pri branju teh knjig sem že zelo zgodaj začutil potrebo, da bi tudi sam kaj napisal. In res sem pred dobrim časom poslal družbi kratko povest ter dolgo nestrpno čakal odgovora. Tega pa ni bilo od nikoder. Začelo me je postajati strah in samega sebe sram. Dopovedoval sem si, da sem storil nekaj, kar bi tak navaden človek, tak najemniški sin, kakor sem bil jaz, pač ne smel storiti. Pozneje, ko sem po tujini iskal sreče, sem na vse to pozabil. Zdaj pa, ko sem začutil bližino sedeža Mohorjeve družbe, mi je spomin na mojo povest znova oživel. Morda pa stvar le ni taka, kakor sem si domišljeval, morda so mi pozabili odgovoriti? In če že iz vsega nič ne bo, je ta stvar zame vendarle prilika, da tem ljudem razložim svoje stanje in da morda dobim kako podporo, ki mi bo pomagala do doma.

* piva.

Mohorjevo hišo sem kmalu našel in, ko sem stal pred veliko, lepo palačo, se mi je srce napelo od čudnega, notranjega ponosa. Ves otrpel sem stal pred njo kakor pred kakim svetiščem. Za trenutek sem popolnoma pozabil na svoj položaj, na svoje siromaštvo, tako sem se čutil zvezanega s to veliko hišo. Šele ko sem stopil vanjo, se mi je srcé znova pričelo krčiti in z bojazljivimi koraki sem prišel do tajniških prostorov.

Sprejel me je lepo opravljen duhovni gospod z dokaj strogim obrazom. Mnogo pozneje sem zvedel, da je bil ta gospod takratni tajnik Mohorjeve družbe, monsignor Podgorc. Pred njim me je spet popadel čuden strah; prepoln čustva kajžarske manjvrednosti sem mu izjecljal, po kaj sem prišel.

Ko je čul, za kaj gre, je napravil tajnik precèj prijaznejši obraz, toda ostal je hladen, ko mi je dejal:

»Fant, stvar, katero si poslal, ni za nobeno rabo, zato ti tudi nisem odpisal in vrnil rokopisa.«

Moj nastop in moja zunanost sta ga seveda takoj poučila, koga ima pred seboj, zato me je tudi kar tikal. Gledal me je s čudnim smehljajem in me meril od pet do glave, ko da bi hotel reči: »Fant, ali se ti je zmešalo, da se vtikaš v stvari, ki niso zate.« Nato je stopil še bliže k meni.

»Ali nisi ti iz Kuharjevega rodu? — Seveda si, saj vem za tvojega očeta in za tvoje strice. To so naši trdni kmetje, naši stebri tam doli. Pozna se ti, da si zdrav kmečki fant. Kaj bi ti rekel? Ostani to, kar je tvoj oče, ostani pri zemlji in ne sanjari o stvareh, ki niso zate. To bi te lahko samo odtujilo, pokvarilo ...«

In že mi je molil svojo roko za odhod. Bil sem poražen, uničen. V glavi se mi je pričelo vrteti, da sam

nisem vedel, kako sem zapustil hišo, v katero sem še mialo prej vstopil s tolikim zaupanjem. Razumljivo je, da sem pri tem tudi popolnoma pozabil na ono drugo reč, ki me je prignala sem, na prošnjo za kako majhno podporo.

Bil sem spet na ulici. Na mesto je že prišel legati zgodnji zimski mrak in po cestah so zagorele prve svetilke. Puščoba okrog mene je postala še obupnejša. Ljudje, ki so begali mimo mene, so mi bili neznansko tuji. Stal sem pred hišo, ne vedoč ne kod ne kam. Misli so mi popolnoma odpovedale. Mogoče bi bil tako stal ne vem koliko časa, ako bi me tedaj ne bil po domače ogovoril postaren možki:

»Kaj pa oprezaš tod okoli? V tej hiši ni nič...«

In da bi svojim besedam dal še krepkejši poudarek, je napravil z roko kretnjo, iz katere sem mogel povzeti, da nima smisla prosjčiti v tej hiši, iz katere sem ravno kar prišel. Debelo sem ga pogledal, preden pa sem mu utegnil odgovoriti, me je že pobaral:

»Kam pa si namenjen, prijatelj?«

Mož, ki je silil vame, je bil še slabše opravljen kakor jaz; rokavi njegovega jopiča so bili na komolcih strgani, hlače ob robih razcefrane, njegov obraz je bil neumit in neobrit. Podobnih ljudi sem na svojem potovanju za srečo že veliko srečal. Ker mu spet nisem odgovoril, me je možakar predirno pogledal, kakor da bi uganil, s kom ima opravka, zamahnil z roko in malomarno dejal:

»A tako...! Če je taka s teboj, pa pojdi z mano!«

Tujčeva zunanost sicer ni bila taka, da bi vzbujala moje zaupanje, toda njegove kretnje, predvsem pa njegov glas je bil tako vabljev in tako domač, da sem takoj

molčé odšel z njim. Prehodila sva že nekoliko ulic, ko me je mož šele pobaral:

»Od kod pa si doma?«

Komaj sem mu povedal ime svoje soseske, je vzkliknil:

»Zlomek, nisi iz napačnega kraja doma! Kruha in mošta pri vas ni treba stradati, le za denar je bolj trda.«

Naštel mi je imena nekaj kmetov, pri katerih je bojda že prenočeval na svojih rajžah iz ene dežele v drugo. To je še povečalo moje zaupanje vanj. Potem sva spet molčala, dokler nisva prišla v neko ulico blizu kolodvora, kjer je mož obstal pred dolgo, enonadstropno hišo in dejal:

»Tukaj sva. Zapomni si ulico in hišo, ker ti bo to prav prišlo.«

Nad nizkim hišnim vhodom sem videl zeleno tablo z napisom v nemščini:

»Grelnica.«

Iz veže sva prišla v nizko, prostorno sobo, ki je bila tako zakajena od dima in prahu, da v prvem hipu ni bilo mogoče ničesar razločiti. Luč pod stropom je v tej gosti gmoti komaj žmirila. Ko so se oči navadile, sem videl, da je v sobi vse polno miz in da so skoraj vse zasedene s samimi moškimi. Gostje so bili kaj čudni, stari in mladi, nekateri še slabše oblečeni kakor moj tovariš, medtem ko so bili drugi oblečeni gosposko. Videl sem celo nekaj polcilindrov. Pri nekaterih mizah so kvartali, nekateri gostje so nekaj srebali iz glinastih skledic, drugi pa so nemo ždeli na svojih sedežih ali pa se sklanjali nad mize in menda spali. Prvi vtis te slike zame ni bil kaj prijeten — toda ta občutek se je takoj umaknil drugemu, kar blaženemu občutku, ki me je objel: v sobi je namreč bilo prijetno toplo.

Preden sva se s tovarišem usedla, mi je ta napravil kratek govor:

»Vidiš, tovariš, tukaj si zdaj doma. To je celovška grelnica. Vsak dan od devetih zjutraj do sedmih zvečer lahko presediš tukaj in se greješ. V tej hiši te ne bo nihče vznemirjal. Razen tega tukaj tudi lahko ješ. Jedilni list sicer ni podoben onemu pri »Avstrijskem cesarju« (znan celovški hotel), toda za take, kakor smo mi, je kar pravšen. Prežganka velja en krajcar, bela kava dva krajcarja, kos kruha pa je po krajcarju.«

Bila sva torej v celovški grelnici, v eni izmed tistih redkih ustanov, s katerimi so v Avstriji pred kakimi štiri-desetimi leti v nekaterih večjih mestih pričeli reševati socialno vprašanje na podlagi dobrodelnosti. Takrat še nismo poznali velikih gospodarskih kriz z milijonskimi množicami brezposelnih, toda revščina je vendar z vsakim letom občutneje naraščala in posebno v mestih postajala prava družabna spotika. Zoper to spotiko so tudi v Celovcu pozimi odprli tako ustanovo. Celovška meščanska družba je veljala za napredno. Razni bogataši in ugledne dame so se zavedele socialnega čuta. Javno delovanje kjer koli, četudi na socialnem polju, je bilo za ugled potrebno. Tako so celovški siromaki in večni posvetnjaki prišli do grelnice.

Bila je že noč, a jaz sem bil brez kosila in brez večerje. Blagodejnost toplote mi je kmalu vzbudila silen glad. Tovariš mi je to najbrž bral z obraza.

»Ali imaš kaj denarja?« se je čez nekaj časa obrnil k meni.

»Imam!« sem odvrnil z mladostno, kmetiško baha-vostjo, ko da bi imel pri sebi cel stotak, ne pa le štiri-deset krajcarjev.

Tovariš je nad tem nekoliko osupnil.

»Saj sem le kar tako vprašal. Če bi ne imel denarja, bi te tudi brez njega nakrmili. Tukaj moramo drug drugemu pomagati. Kaj boš pa jedel?«

»Kar je,« sem odgovoril že nekoliko pohlevneje. Da sem mu zeksar, s katerim je stopil v kuhinjo, ki se je držala sobe, in se vrnil s skledo bele kave in z velikim kosom kruha. Vse to je, kakor bi trenil, izginilo vame.«

»Ali bi še?« Tovariš me je zadovoljno opazoval.

»Še.«

Pospravil sem še eno porcijo kave in kruha ter ves zadovoljen obsedel na klopi. Za šest krajcarjev sem bil za silo sit. Tedaj sem šele občutil, kako presneto lačen sem bil. Vsa okolica se je za moje oči na mah spremenila; prostor je postal svetlejši in prijaznejši, ljudje v grelnici pa bolj živi in bližji. Strah pred življenjem, ki me je še malo prej tako hudo stiskal, me je zapuščal.

Svetá, med katerim sem bil, dotihmal prav za prav še nisem poznal. S kmetov sem pač poznal razne betežne berače in nekaj takih ljudi, ki so jih doma imenovali posvetnjake in ki so pri ljudstvu veljali za delomrzneže ter poklicne postopače. Nekaj več tega sveta sem srečal na svojem potovanju za srečo. Sedaj pa sem naenkrat bil med samimi takimi.

Gostje se zame sprva sploh niso brigali. Gotovo so bili vajeni novih ljudi, ki so prihajali sèm ter spet odhajali. Naenkrat pa sem opazil, da me od sosedne mize neki močan, mlad človek čudno gleda. Skraja me to ni motilo, kmalu pa sem se prepričal, da njegove oči strme na moje prsi. Preden sem se zavedel, da opazuje veliko, srebrno verižico, ki sem jo imel pripeto na telovniku, je mož že

vstal, pokazal s prstom na moje prsi in rekel z neprijaznim, skoraj malo izzivalnim glasom:

»Kaj pa ta tukaj dela?«

Postalo mi je vroče. Verižica z uro, ki sem jo nosil pri sebi, je bila poleg tesaškega orodja dediščina mojega strica in mi je bila dragocen spomin. Bil sem edini s tako rečjo v sobi. Izzivača je pogled na to moje bahavo bogastvo izzival. Ker sem bil pa sit, sem se nevedoma morda še bolj bahavo napenjal za mizo.

Tedaj pa je vstal moj tovariš, ki me je pripeljal sem, in dejal z odločnim, pokroviteljskim glasom:

»Tiho bodi, kaj te to briga. Moj tovariš je naš, kakor si ti...«

Njegov nastop je pri onem brž povzročil veliko spremembo. Takoj se je spet spustil na sedež, njegove oči niso bile več sovražne, njegovo lice je postalo pomirljivejše. Tovarišev nastop me je znova opogumil; zavedel sem se, da imam v njem močnega, zelo veljavnega zaščitnika.

Kmalu pa se je tudi v meni pričelo nekaj spreminjati. To je povzročila moja sitost. Prvotno na to nisem utegnil misliti, ker je vsa moja bit težila k enemu samemu cilju: nasititi se in dobiti streho nad glavo. Zdaj pa, ko sem vse to dosegel, se je začel oglašati rahel odpor proti moji družbi. Začel sem si domišljati, da ne spadam vanjo, da sem boljši kakor ti gostje okrog mene. Naposled le lahko grem domov, čeprav je ta dom tudi trd in siromašen. Ta zavest mi je šla tako v glavo, da sem začutil do svojih tovarišev neko vzvišeno pomilovanje. Ko pa sem se obenem spomnil svojih zeksarjev v žepu, mi je postalo grenko pri srcu.

V grelnici je bil zelo strog hišni red. Ženski oddelek je bil popolnoma ločen od moškega in medsebojni obiski niso bili dovoljeni. Ob sedmih zvečer je stopila v sobo voditeljica grelnice, zajetna, platunjasta ženska in rekla:

»Sedem je, domov, gospodal!«

Socialna skrb celovških dobrodelnežev se je pričela zjutraj ob devetih in se je končala zvečer ob sedmih. Noč je bila prepuščena naši lastni skrbi. Gostje so takoj začeli vstajati in zapuščati grelnico. Tudi jaz sem šel na cesto. Mraz je bil še ostrejši kakor čez dan in po ulicah je veter nosil sneg. Ogledoval sem se za svojim tovarišem, toda ta je že stal poleg mene ter dejal:

»Ti pojdeš pa z menoj...«

Molčé sem šel za njim. Dolgo sva hodila in naposled obstala pred velikimi dvoriščnimi vrati neke dolge predmestne ulice. Kakor popoldne pred grelnico, je tovariš tudi tukaj stopil tesno k meni.

»Zapomni si dobro ulico in kraj. To je Beljaška cesta. To ti bo še prav prišlo.«

Tovariš je rahlo odrinil vrata in stopila sva na prostorno dvorišče, ki ga je čez nizko ostrešje odsev ulične svetilke le rahlo osvetljeval. Na koncu dvorišča je bilo nizko gospodarsko poslopje in tu je spet odprl neka vrata. Pred menoj se je pokazal konjski hlev. Val opojne, težke toplote nama je puhnil nasproti. Skozi dremavo luč sem zagledal v kotu par velikih, močnih konj, ki sta hrustala iz jasli. Z nizke postelje v kotu se je dvignil čokat, postaren mož čmerikavega lica z velikim vozniškim predpasnikom. Zdelo se mi je, da najinega prihoda ni bil nič kaj vesel. Posebno mene je sumljivo opazoval. Moj tovariš pa se je vedel čisto domače in si drgnil dlani, ko da bi bil prišel v domačo hišo.

»Anej, tega fanta boš zmerom vzel pod streho, četudi bi kdaj sam prišel. Razumeš!«

S temi besedami se je obrnil k hlapcu. Konjar ni rekel nič, temveč gledal mimo naju v črnikast svod konjskega hleva. K meni se je obrnil tovariš, rekoč:

»Zapomni si, kar ti rečem: tukaj boš odsihmal lahko mirno prenočeval. Anej je dober človek.«

S tem je bilo vse opravljeno zastran najinega prihoda v prenočišče. Moj tovariš je očitvidno bil tudi tukaj tako domač kakor v grelnici. Brez nadaljnjega besedovanja je odšel v prazne konjske staje in se spustil na velik kup slame. Kakor je vse kazalo, je bila slama že pripravljena za ležišče.

Hlapec je še vedno stal pred posteljo; podoba je bila, da premišljuje nekaj težkega, velikega. Potem je molčé odšel v drugi konec hleva in se vrnil k nama s papirnim zavojem, ki ga je spet molčé izročil mojemu tovarišu. Ta je začel momljati z zadovoljnim glasom in ga je odvil. Zagledal sem velik kos kruha in precejšen kos svinjske pečenke. Vse skupaj je takoj razdelil na dve polovici in porinil eno meni.

Medtem se je hlapec spet spustil na posteljo. Ko sva použila najino jed, se je tovariš sklonil nizko nad kolena in iz njegovih ust se je izvil zadovoljen smeh:

»Ha, ha, ha...!«

Vse, kar se je godilo med mojim znancem in med konjskim hlapcem, je bilo popolnoma mirno, vsakdanje. Spoznal sem, da sta gotovo stara znanca in da je hlapec zanj spravljal kuhinjske ostanke iz gostilne, kjer je služil. Med njima ni bilo prav nobenih ceremonij in nobenega ponujanja ali zahvaljevanja. Edina zahvala je bil

najbrž znančev kruleči smeh. Moj znanec je sedel nekaj časa popolnoma mirno, potem pa je rekel nepremično sedečemu hlapcu:

»Ali kaj drugega ni pri hiši?«

Ko da bi se prebudil iz težkih sanj, je hlapec segel pod posteljno zglavje in v njegovi roki se je prikazala majhna, ploščata steklenica. Pomolil mu jo je brez besed.

Bilo je žganje; znanec je napravil iz nje nekaj dolgih požirkov ter jo potem ponudil meni.

»Ne pijem žganja,« sem se branil.

»Pij, kaj se pravi to. Če si prišel na našo pot, boš moral piti.«

Tovarišev glas je bil jedek, malodane srdit.

Rad bi mu bil odgovoril, da ne nameravam hoditi po njegovi poti in da se bom vrnil na drugo pot, brž ko mi bo to mogoče, toda za to mi je manjkalo pravega poguma. Da bi ga ne spravil v slabo voljo, napravim požirek. Ko je hlapec čul moio izjavo, me je pogledal s svojimi škilastimi očmi. V njih sem videl nekaj globokega in sočutnega. Ta sočutni izraz mu je ostal tudi potem, ko je še sam potegnil iz steklenice.

S tem je bil konec našega pomenkovanja. Spravili smo se spat. Hlev je bil tako topel, da bi človek lahko spal neodet, ali hlapec nama je vrgel vsakemu po eno težko konjsko odejo. Ko je nato ugasnil luč, je v hlevu nastala tista večerna prijetnost, ki te prevzame še močnejše ob zavesti, da brije zunaj hud mraz. Življenje tega počasnega hlevskega umiranja me je spominjalo na naš domači hlev. Konja se še nista ulegla, ampak počasi dalje hrstala iz jaslí. Vedno pogosteje sta prhala in se oddihovala s težko sapo. Naš domači hlev je bil mnogo tesnejši in veliko ubožnejši kakor ta. Leganje k počitku

je bilo pri nas veliko živahnejše kakor tu, kajti v našem hlevu je bila goved, so bile ovce in svinje, katerih dremanje je ves tesni prostor dolgo napolnjevalo s posebno utrujevalno muziko.

Moja tovariša sta že trdno hrlila, ko sem jaz še bedel. Spanec me dolgo ni maral zazibati v svoj objem. Premišljeval sem svojo usodo. Našel sem dobre ljudi, katerim sem bil hvaležen, a vendar se nisem mogel ogreti zanje, za ta dva moža, ki sta tako trdno in brezskrbno spala poleg mene. Na tihem sem sklepal o tem, kako jima bom ob prvi priložnosti povrnil izkazano mi dobroto. V to priložnost sem trdno zaupal. Nato pa sem se nevede kdaj prepustil prijetni spokojnosti in zaspal.

Prihodnje jutro sva morala zapustiti prijazni hlev, preden so domači vstali; gospodar namreč ni smel vedeti, da njegov hlapec prenočuje pri sebi mestne postopače. Zunaj se je še komaj dobro svitalo, po ulicah je ležala gosta zimska meglà, ki je pritiskala od bližnjega jezera. Mesto je šele vstajalo in trgovine so bile še zaprte. Grelnica se je odpirala šele čez dobri dve uri in ta čas je bilo treba nekako pretolči. Kakor gre pes za gospodarjem, sem slepo šel za svojim znancem, ker sam nisem imel nobenega cilja. Ta se je kmalu ustavil pred hišo v neki skriti, čudni ulici. Nad vrati te hiše je bila velika tabla z napisom v nemščini: »Slama, točilnica žganih pijač.« Ob vsaki strani vrat je bila pritrjena podolgovata zelena deska, na katerih sta bili naslikani po ena velika steklenica. Desna je bila polna, leva pa do polovice prazna. In kakor dan poprej pred grelnico in pred hlevom, je moj znanec obstal tudi pred to hišo ter važno dejal:

»Tovariš, to je žganjarna pri 'Slami'. Zapomni si dobro ulico in hišo, ker ti bo gotovo prav prišlo.«

Kljub zgodnji uri je bila točilnica že odprta. Na znančevem prezeblem obrazu je ob pogledu na odprta vrata zaigral samozadovoljen nasmeh. Vstopila sva. Soba je bila prepojena s toploto, dišečo po žganih pijačah. Dasi je bilo še silno zgodaj, vendar nisva bila prva gosta. Za točilno mizo je stal žganjar Slama, dolg suhin, ki naju je pozdravil z besedami:

»Dva fraklja močnega. Zima je zima.«

Takoj se je poznalo, da sta z mojim tovarišem stara znanca. Spomnil sem se svojih zeksarjev v žepu in hitro ugovarjal:

»Gospod, jaz žganja ne bom.«

Moj tovariš je zdaj zavzel drugo stališče kakor sinoči v hlevu.

»Ta bo pil čaj, ti odrtnik slamnati. Čaj z rumom.«

Sedla sva in pila. Med zgodnjimi gosti sem spoznal nekaj obrazov, ki sem jih dan poprej videl v grelnici. Vsi so srebali špirit, kakor moj tovariš. Nekateri so molče ždeli tamkaj, drugi so brali »Arbeiterwille« ali pa »Kronenzeitung«. Le včasih je padla kaka opazka. Gostje so bili še premrli ali pa slabo prespani in so se šele poživljali.

Moj znanec je naročil že drugo merico. Slama ga je krivo pogledal in mu ni takoj natočil. Znanec ga je takoj nahrulil:

»Kaj pa se obotavljaš? Ali misliš, da ne zmorem za to smrdljivo cvičo, s katero nas že navsezgodaj zastrupljaš?«

Krčmar mu je čisto mirno, kakor da bi bil vse preslišal, natočil novo merico. Kakor sem pozneje spoznal,

je med njim in med njegovimi gosti vladalo neko čudno, meni nepojmljivo razmerje; nihče ga ni maral in tudi on jih menda ni imel posebno rad. Proti njemu so bili gostje surovi in skrajno neprizanesljivi. In vendar sem videl, da je marsikomu točil tudi na upanje. Tisti neprijaznež, ki se je včeraj zaletel vame zaradi moje verižice, je silil vanj za mero špirta. Slama se je mežikaje obotavljal. Mož pa mu je zatrjeval:

»Danes grem na Šentvidsko cesto. Za to cesto mi boš menda vendar zaupal pet krajcarjev. Sicer je mrzlo ko sam satan.«

Ob imenu te ceste je Slama takoj natočil mero špirta. Pri njem se je cenil kredit po ulicah in predmestjih. Šentvidska cesta je bila za berače in postopače dobičkonosen vir. Kraji kakor Novi trg, Kolodvorska ulica in drugi pa v njegovih očeh niso bili vredni kredita za pošten frakelj.

Točilnica Slama, razvpito zatočišče tako imenovane celovškega spodnjega sveta, je bila prav za prav tudi neke vrste grelnica. Kmalu sem se prepričal, da se tu lahko sedi brez pijače. Tisti, ki so se naveličali grelnice, so se hodili gret k Slami. Gostilničar je imel s svojimi betežnimi gosti zelo veliko potrpljenje.

Kmalu sem moral prebiti bridko preizkušnjo: ko je prišel čas najinega odhoda v grelnico in je bilo treba plačati, mi je znanec kratko in malo dejal:

»Danes plačaj ti za oba.«

S težkim srcem sem izvlekel denar in plačal petnajst krajcarjev cehe. Ostala sta mi še dva zeksarja. Do znanca me je navdalo bolešno, onemoglo sovraštvo. S tem denarjem bi v skrajni sili cela dva dni prebil v grelnici.

Moje imetje se je prenašlo krčilo. Pozabil sem na njegove usluge in silno nejevoljen odšel z njim v grelnico.

Dva prihodnja dneva sta potekla zelo enolično: čez dan sem se grel v grelnici, zvečer sva s tovarišem prenočevala v hlevu in zjutraj sva šla k Slami. Tretji dan pa je med nama prišlo do spopada. Ko sva zjutraj zapustila hlev, jaz nisem hotel k Slami. V žepu sem imel le še par krajcarjev, s katerimi sem hotel živeti ta dan. Tovariš, ki me tako ni preveč silil v žganjarno, je odkašljajoč se dejal:

»Posodi mi pet krajcarjev.«

»Nimam jih.«

Zlagal sem se. V resnici sem imel v žepu še šest krajcarjev, s katerimi bi v grelnici lahko kupil za naju še dve prežganki in štiri kose kruha. Tovariš pa jih je hotel že navsezgodaj odnesti k Slami.

Moja tajitev je nanj hudo vplivala: najprej se je zdrznil in na obraz mu je leglo nekaj kakor bridko razočaranje, kakor da bi se v njem podrlo zaupanje, ki ga je imel vame. Ta sprememba pa ni trajala dolgo, koj nato je v njegovih očeh zagorela jeza.

»Lažeš, imaš še šest krajcarjev! Ne boš me ociganil, si še presmrkav.« Nahrulil me je strastno. Njegov obraz je bil naenkrat poln srditih gub, iz oči pa mu je zagorelo brezmejno sovraštvo. Štel je torej vse moje izdatke zadnjih dni, ker je natančno vedel, koliko še gleštam.

Njegov nastop me je hudo zbolel. Če bi mi kdor koli vrgel kaj takega v obraz, bi se mu bil temeljito postavil po robu in bi se bil morda tudi stepel, proti njemu pa nisem mogel biti tak. Bil je moj dobrotnik, še več, bil mi je celó rešitelj. Zbolelo me je, ker je odkril mojo laž. Takoj sem skušal popraviti.

»Glej, tovariš, res imam še šest krajcarjev, kakor praviš, toda ta denar je za oba. S tem današnji dan še lahko nekako pretolčeva. Ti pa bi ga rad odnesel Slami...«

S tem opravičilom pa pri njem nisem nič dosegel. Bil je zanj popolnoma nedostopen. Prepričal sem se, da imam pred seboj strastnega žganjarja, ki se ne zna obvladati, kadar ga prime pivska strast. Postalo ga mi je žal in že sem mu hotel dati denar, pa naj se potem zgodi, kar se hoče. Tedaj pa se je poln sovraštva odmaknil od mene, pljunil na tla in mi zagrozil:

»Imej ti svoj ušivi denar, kjer hočeš! Niti nočem kaj od tebe, da veš!«

Potem me je pri priči zapustil in izginil po ulici. Bilo mi je zelo težko pri srcu, ker sem ga tako hudo razžalil, čeprav sem imel najboljši namen in je bila pamet na moji strani. Ves nejevoljen sam nase sem prišel v grelnico. Ko sem vstopil, je bilo tam že nekaj gostov. Vsi so me čudno pogledali, ker sem prišel sam, kajti doslej sva s tovarišem vedno skupaj prihajala in odhajala.

»Kje pa je Falarič?« me je vprašal sosed, srebajoč kadečo se prežganko.

Prvič sem čul ime svojega znanca. Bila sva že nekaj dni skupaj, a mi ga ni povedal, jaz pa ga tudi nisem vprašal zanj. Tudi on za mojega ni nikoli vprašal. Sploh se grelniški gostje niso klicali po imenih, ampak so drug drugemu dosledno rekali le: ti.

Bil sem tako zadet, da sem pozabil na jed in sem tiho čakal, kdaj se bo Falarič prikazal. Ure čakanja so mi potekale silno počasi; bilo je že poldne, a tovariša še vedno ni bilo na spregled, dan se je že spet nagibal k večeru, on še vedno ni prišel. Šele ko so prižgali luč, je vstopil. Njegov obraz je bil vidno prepaden, njegove

oči nemirne, tistega sovražnega izraza, ki ga je imel zjutraj, pa na njem ni bilo več. Ves drhteč od neke čudne negotovosti sem obsedel na klopi, v tem hipu pa je Falarič že prisedel k meni in rekel s svojim čisto navadnim glasom:

»Preklete, kako mede. Ali bo kdaj konec te zime?«

Vedel se je, kakor da bi se med nama ne bilo nič zgodilo. Njegove sive oči so zrle vame s staro prostodušnostjo. Opazil sem, da je močno smrdel po žganju. Hitro sem pozabil na jutranji dogodek in bil vesel najinega prijateljstva. Vprašal sem ga, če je že kaj jedel, ker mi pa ni takoj odgovoril, sem šel v kuhinjo in kupil zanj za zadnje tri krajcarje, ki sem jih še imel, skledico prežganke in kos kruha. Cel dan sem čakal nanj s tem denarjem. Kakor po navadi, sva tudi ta večer skupno prenočevala pri hlapcu Aneju.

Prihodnji dnevi so bili dolgi in težki. Vreme je bilo mrzlo in pusto, včasih je po malem snežilo, včasih je megla pritiskala v ulice, včasih pa se je vzdignila tako visoko, da je bilo na jugu videti polovico Karavank. Bilo je že proti koncu februarja, a znamenja, da se bliža pomlad, še ni bilo nikjer.

Pritisk gostov v grelnico ni popustil, postal je celó večji. Novi obrazi, ki jih prej še nisem videl, so se pojavljali. Življenje je postalo hudo. Dela ni bilo nikjer, tudi snega ni padlo toliko, da bi ga mestna občina dala kidati. Beračenje po hišah je bilo skoraj brezuspešno, ker je bilo v mestu preveč posvetnjakov.

Spet je bil Falarič tisti, ki je skrbel za naju oba. Včasih je za kratek čas izginil in se je vrnil vsaj z nekaj krajcarji, s katerimi sva potem v grelnici živela. Sam nisem bil za beračenje, ker sem bil presramežljiv. Nekega

jutra je Falarič zaprosil hlapca Aneja za nekaj drobiža. Izčrpal je bil vse možnosti, da bi kjer koli našel kako pomoč, ter se je zatekel k temu sredstvu. Anej je odločno odbil.

»Denarja ti ne dam. To sam predobro veš.«

Anej nama je dajal prenočišče. Vsak večer naju je čakal pri njem kos kruha s kakim mesom, tudi steklenica z žganjem je bila vedno polna. Zato je bila gotovo velika predrznost, zahtevati od njega še kaj drugega. Falariča in Aneja je gotovo vezalo staro, globoko prijateljstvo, dasiravno tega nista nikoli pokazala. Vsak večer v hlevu je bil podoben prvemu večeru: spregovorili smo nekaj besed, potem je Anej ugasnil luč in šli smo spat. Nikdar ni prišlo do kakega daljšega pomenka.

Falarič se je malodušno zgrbil, ko mu je Anej odbil posojilo; to je bilo vse, kar se je zgodilo. Ko pa sva odhajala iz hleva, me je hlapec poklical nazaj in mi skrivaj stisnil dva zeksarja v róko. Pri tem ni izpregovoril niti besedice. Ta dan sva s tovarišem šla k Slami.

Še zmerom sem paradiral v grelnici s svojo uro in verižico. Ob splošni stiski moje okolice me je bilo tega vedno bolj sram. Razen tega sem vedno teže živel. Vendar sem se zelo bal že same misli, da bi le eno reč prodal in tako prišel do denarja. Falarič je tu in tam uprl oči v moj telovnik; na njegovem obrazu se je takrat vselej zasvetila skrivna želja, toda rekel mi zavoljo tega ni nikoli nič. Po tistem prvem spopadu zaradi petih krajcarjev je postal z menoj čudno obziren in prizanesljiv. Bil je tako rekoč izgubljen človek, ki je iskal utehe v žganju, v duši pa je bil neskončno dober, da je znal ceniti tudi moja mladostna čustva.

Nekega dne, ko sva oba lačna ždela v grelnici, sem mu pa sam rekel:

»Ti, jaz bi pa verižico prodal...«

Huje kakor moj predlog ga je ganil raskavi glas mojih besedi, ker je dobro vedel, kako težko se mi je ločiti od tega spomina.

»Ali bi jo res?«

»Res. Če se hočem odpeljati domov, moram nekje dobiti denar.«

Zdelo se mi je, da tega ni hotel slišati, kajti hitro je dejal.

»To se pa lahko napravi.«

Takoj je poklical nekega grelniškega gosta.

»Ti imaš zveze, spravi to stvar v denar.«

S težkim srcem sem snel verižico in jo izročil. Falarič jo je vzel v róke in jo potehtal.

»Čisto srebro — deset kron moraš prinesiti.«

Posredovalec je izginil v mesto. Skrbelo me je, če se bo vrnil. Falarič mi je to bral z obraza in me hitro pomiril:

»Bodi popolnoma brez skrbi. Mi smo sicer lumpje, toda drug drugega ne goljufamo.«

In res, ni še minila ura, ko se je posredovalec že vrnil in prinesel točno deset kron. Bankovec me je spravil v nemajhno zadrego, ker so gostje zavistno strmeli vanje. Zdaj sem bil bogat, tako rekoč prebogat za grelnico. Bilo me je skoraj sram. Pri tem sem spoznal še eno dobro stran moje družbe: posredovalec ni zahteval od mene prav nič za svoje delo, čeravno mu je stiska gledala iz oči. Ko sem mu vendarle nekaj ponudil, mi je odmahnil z roko:

»Kar obdrži, boš še sam potreboval.«

Posihmal sva s tovarišem živela dosti bolj redno. Vsako jutro sva šla k Slami in v grelnici ni bilo treba skopariti. Življenje je postalo svetlejše, prijetnejše.

Nemarno vreme pa je trajalo še dalje. Bil je že sušec, a sonca še ni hotelo biti na spregled, tega odrešilnega, mladega sonca. Grelnica je bila še vedno polna.

V teh mrkih dneh sem imel priložnost še bolj spoznati našo družbo. Bil sem priča dolgih, čudnih razgovorov, ki jih sprva nikakor nisem mogel razumeti, a ki so me navzlic temu močno privlačevali. Mnogi moji tovariši so prehodili že vse evropske države. Pripovedovali so razne dogodke iz svojega življenja, poznali so vse narode od Severnega do Sredozemskega morja.

»Italija je revna dežela, toda za nas enega ni pre-slaba. Ljudstvo je dobro, gostoljubno. Denarja sicer ni, lačen pa ni treba biti. Brž ko se malo posveti, grem spet tja dol... Francija... Na Francoskem ni tako. Francoz je nezaupljiv, trd, nedostopen. V Parizu se dá živeti. Nemčija... Ako nimaš v redu papirjev, si izgubljen. Če prideš k Prusu brez papirjev, ti pokliče policijo. Tam moraš delati. Dežela pa je bogata in denarna. Balkan... Tam je revščina doma, tja ni da bi hodil...«

Med gosti je bil mož srednje starosti, ki so mu pravili: socialist. Ta je včasih govoril cele ure o boljši bodočnosti človeštva. Pravil je, da bo prišla revolucija, ki bo vse odrešila.

»Takrat bo tudi za nas prišel čas. Razlike, ki zdaj obstojé, bodo izginile in vsi bomo imeli enake pravice. Takrat ne bo več ne bogatašev ne revežev.«

Socialist je premoknil, kakor da bi opazoval vpliv svojih besed. V sobi je vladal molk. Potem je mož nadaljeval:

»Ta čas se hitro bliža. V Nemčiji so bile volitve. Ali ste videli, koliko smo pridobili? Dunaj je tako rekoč naš. — V Moravski Ostravi je bil štrajk. Na Češkem se pripravljajo stvari. Na Gornjem Štajerskem bo danes ali jutri izbruhnilo. Po vsej Evropi vre ... Jaz vam pravim, naš čas se bliža ...«

Zadušljivo ozračje v grelnici se je pričelo vedriti, tista mora, ki je tukaj zmerom tiščala na naše prsi, je pričela popuščati. Dihali smo laže in prosteje. Večini gostov so oči zažarele, ko da bi zagledale pred seboj blestečo podobo upanja in sanj.

Tovariš Falarič, ki se dotlej ni udeleževal teh razgovorov ter je s sklonjeno glavo slonel za mizo, se je nenadoma vzdramil, usekal z roko po mizi ter bruhnil iz sebe:

»Najprej je treba udariti po sodnijah in davčnih uradih. To je treba zdrobiti. Vse tiste knjige in spiske je treba zažgati, uničiti. Na cesto z njimi, vam rečem. Kmetje na to komaj čakajo. Če bomo to storili, bodo šli kmetje z nami. Jaz jih poznam ...«

In ponovno je lopnil po mizi.

Iz njega je bruhnil kmet, pravi kmet, glas zemlje, iz katere je izšel in s katero je po svoji mladosti bil še vedno tesno zvezan, čeprav je bil že davno posvetnjak — proletarec.

Z omotično slastjo sem vsrkaval vase te divje, hrepeneče pogovore tovarišev. Večine tega, kar sem slišal, nisem dobro razumel, ali pa mi je bilo popolnoma nerazumljivo, toda tuje mojim občutkom vse to ni bilo. Najbolj pa so me prijele besede tovariša Falariča. Bil sem kmet, kar me je bilo. Sodnija, davkarija so bili pojmi,

ki sem jih koj začel mrziti. Vsi, ki so živeli z menoj na vasi, so jih sovražili in se jih bali.

»Gruntne bukve morajo ven...« je znova bruhnilo iz Falaričevih ust.

Tovariš je spravil pogovor na tisti tir, kateremu drugi gostje večidel niso več mogli slediti. Bili so ali pravi mestni ljudje, ali pa so navzlic kmečkemu poreklu bili že tako odtujeni zemlji, da te gorečnosti niso več mogli pravilno pojmiti. Čutili so s Falaričem le toliko, kolikor je to ustrezalo njihovi revolucionarni nezadovoljnosti in vnemi.

Bil pa je med nami nekdo, ki se ni strinjal, neki čmerikav starec; ta je v grelnici hodil nekako svoja pota.

»Iz vsega tega ne bo nikdar nič,« je vrgel med nas. Njegov glas je bil skoraj zloben.

»Zakaj...?« je zadonelo sovražno po sobi.

»Zato, ker ljudstvo ne bo nikoli edino. In potem: v španoviji še pes crkne...«

Socialist, najbolj izveden v teh stvareh, si ga je takoj izposodil ter mu na dolgo in široko dokazoval, da se moti. Dasiravno mu je skoraj vse pritrjevalo, starca vendar ni mogel prepričati. Uporno je ponavljal:

»Tega ne verjamem, tega nikoli ne bo...«

Potem so ga pustili pri miru. Družba je postala nejevoljna, da se je našel nekdo, ki je motil njeno vero in njeno hrepenenje. Bil je pač obupanec, kateremu je življenje ubilo vsako upanje v pravico, v človeštvo.

Dolgo sem le nemo poslušal, kaj pravijo drugi. Vse, kar sem čul, me je privlačevalo, manjkalo pa je pri vsem tem še nekaj, kar me je tiščalo in česar mi vsi ti razgovori niso pojasnili. Tudi članki, ki jih je socialist

včasih na glas bral iz »Arbeiterwille«, tega niso prizadeli. Revolucionarna ideja, ki smo jo vsi skupaj dojemali, mi ni pojasnila stališča do narodnega vprašanja. Mene pa je bolela zapostavljenost Slovencev in nadvlada Nemcev. Nikdar se tovariši tega vprašanja niso dotaknili. Zato sem nekoč naravnost vprašal:

»Ali bodo tudi Slovenci deležni pravice in enakovrednosti, kadar bo prišel tisti čas...?«

Vprašanje je skoraj porazno vplivalo; okrog sebe sem videl dolge, a tudi zasmehljive obraze. V grelnici sta se govorila oba celovška jezika, nemški in slovenski, dasiravno je prevladovala nemščina. Veliko domačinov, če ne večina, je bilo Slovencev kakor midva s Falaričem, tuji posvetnjaki pa, ki so bili le mimogrede v Celovcu, so bili večinoma Nemci, nekaj je bilo tudi Čehov. Ko sem videl, kak vtis sem napravil s svojim vprašanjem, sem se poražen stisnil za mizo.

Tisti starec, ki ni veroval v našo boljšo bodočnost, je prvi sovražno siknil:

»Slovenci — Slovenci so vsi črnuhi.«

Drugi so neprijazno nekaj mrmrali. Tedaj se je nenadoma dvignil izza mize tovariš Falarič in grozeče stopil pred izzivača:

»Kaj si rekel?«

Jezikač je sprevidel, kaj je napravil, in se je bojazljivo skrčil v kot. Falarič se je srdit vrnil k mizi, rekoč:

»Če misliš, da sem jaz slabši kakor ti, se motiš.«

Tovarišev nastop mi je bil kakor kadilo; začutil sem, da moje vprašanje le ni bilo neumestno in da imam vsaj nekoga za seboj. Tedaj pa se je oglasil socialist:

»Seveda se bo tudi to zgodilo. Vse te reči se bodo uredile, kakor treba, saj imamo vendar vse na programu.

Sicer pa, dragi tovariš — ali je to take silne važnosti? Ali ni vseeno, kak jezik govoriš...? Ali ni poglavitno, da boš imel svoje pravice, da te ne bo nihče izkoriščal, nihče na tvoj račun živel? Ali ni vse drugo postranska stvar...?»

Vse mu je pritrjevalo. Zdaj je molčal tudi Falarič. Na tako pojasnilo mu nisem znal dati odgovora, čeravno me ni prepričalo in ne zadovoljilo. Nekaj prirodnega, močnega me je odbijalo od ideje, ki se mi je drugače zdela prelepa in odrešilna.

Tako so nam potekali dolgi in neprijazni dnevi v grelnici. Odpor proti moji družbi kljub temu ni ponehal, dasiravno sem se počasi zraščal z njo, živel kakor drugi in črpal iz nje novo, slutečo miselnost nove, močne vere. Zavedal sem se, da sem pristal čisto na dnu človeške družbe. Tega sem se bal. Takrat se še nisem zavedal, kaka politična plast je ta družba; bila je plast izobčencev, obupancev, pijancev, delomrznežev, tako imenovani »lumpenproletariat«. Bili so revolucionarni nezadovoljneži, razočarani nad vsem, kar jih je obdajalo, tudi nad lastnim življenjem. Vendar je tudi v tej plasti tlelo neko tiho upanje, neka želja in vera. Čutili so, da jih ideja, za katero jih vnemajo nekateri tovariši, mogoče še lahko dvigne z dna, kamor jih je življenje potlačilo. Nikakor pa se nisem mogel sprijazniti z naziranjem svoje grelniške okolice o narodnostnem vprašanju. Zdelo se mi je mlačno, nezačestno, krivično. Kadar sem pozneje o tem razmišljal, se seveda nisem več mogel čuditi: kako naj bi ta plast še imela kako nacionalno zavest ali čutila kako nacionalno zatiranje, ko pa je bila tako strašno stisnjena, tako strašno siromašna in obupana? Vendar je tudi nanjo vedno močnejše vplivalo napačno

stališče socialnodemokratske stranke o narodnostnem vprašanju. V Celovcu in na Koroškem sploh je bila takrat nasilna germanizacija v polnem razmahu. Vpliv tega pritiska je prodiral celo med to plast, v našo zaka-jeno, nizko grelnico. Grelnica je bila pristaš nekega čistega internacionalizma, ni pa se zavedala, da je ta čisti internacionalizem podpiral nasilje nacionalistične reakcije nemškega kapitalizma.

Menda pa nisem nikdar pozneje v življenju našel tako velikega bratstva in tako nesebičnega prijateljstva v kaki družbi kakor v celovski grelnici, kakor v tej plasti brezdomovincev. Takih Falaričev, takih Anejev sem le zelo malo srečal. Izjeme so bile silno redke, te pa so bile osovražene in prezirane.

Pri političnih razgovorih smo se včasih preveč raz-vneli in postali preglasni. Takrat se je v kuhinjskih vratih vselej prikazala debelušna predstojnica naše grel-nice in zaklicala:

»Mir, gospodje, tukaj je prepovedano politizirati! Če hočete politizirati, pojte v parlament.«

Hišni red je med drugim v grelnici res prepovedo-val vsako politiziranje. Boječ se, da nam ustanove ne bi zaprli, smo vselej poslušno umolknili. Sicer pa se pred-stojnice nismo preveč bali. Bila je dobra žena in je znala ravnati z gosti. Privoščili smo ji dobro mesto, čeprav smo bili prepričani, da ji tudi na naš račun precej nese.

Dolgih grelniških dni nisem preživetaril popolnoma prekrizanih rok. Še vedno sem upal, da bom dobil kje kako zaposlitev, ki bi mi zopet pomagala na površje. Še vedno sem upal, da morebiti v Celovcu najdem tisto srečo, katero sem zaman iskal na Primorskem. Rad bi bil dosegel vsaj to, da bi mi ne bilo treba priti domov

kakor berač. Toda vsi moji napori so bili zastonj; nikjer nisem mogel najti kakršnega koli dela, čeprav sem obletal vse maloštevilne celovške tovarne, iskal zaposlitve za hlapca ali za navadnega dninarja. Povsod so mi pokazali vrata.

Kar na vsem lepem pa se je zima začela poslavlјati. Neke noči me je v Anejevem hlevu prebudilo zamolklo bučanje. Takoj sem vedel, da buči drevje na bližnji Križni gori. Zapihal je veter, ki je naznanjal prihod vigredi. Po udih mi je na mah zagomazelo nekaj novega, nekaj svežega. Komaj se je prebudil tudi moj tovariš, je že dejal:

»He, ali slišiš ... ?«

Spanec je takoj zbežal od naju, Anej pa je mirno smrčal na svojem ležišču. Njega, ki je imel svoje delo in svoje skrbi, bučanje narave ni vznemirilo. Falarič pa si ni mogel kaj, da bi ga ne bil poklical:

»Anej, ali slišiš, vigred je tu ... «

Hlapec se je obrnil, nekaj zamrmral in spet zaspal. Midva pa nisva več mogla trdno zaspati; premetavala sva se po slami in komaj čakala svitanja.

Prihodnji dan je bil ves spremenjen; tisti ostri zrak, s katerim je bila celovška kotlina še včeraj vsa nabita, je naenkrat izginil, nanjo pa je legel topel, prijeten vzduh. Nebo je bilo sicer še zastrto z oblaki, ki pa niso več bili smrtnosivi in neprijazni, temveč črnikasti in težki. Nevidna sila jih je gonila od juga proti severu. Karavanke na jugu, ki so bile do zdaj vedno zastrte, so tu in tam že kazale svoje robate vrhove.

V grelnici je ta dan postalo nenavadno živo. Kmalu so bili zbrani vsi njeni obiskovalci. Prihajali so svetlih

obrazov in živih oči. Južni veter jih je čez noč prerodil. Razgovarjali so se z vzdiki:

»Ti...«

»Kaj pa je...?«

»He, skoraj bo cesta trda...«

»Torej, prijatelj...«

Zakajene grelniške stene, ki so jih tedne, mogoče mesece stiskale v ta mračni prostor, so se pred njihovimi očmi kar same od sebe širile, za njimi pa se je prikazovalo novo življenje, presanjano v teh pustih zimskih dneh z globokim, neutešenim hrepenenjem. Naenkrat jih ničesar več ni vezalo na dosedanje zavetišče. Nekateri so upali, da bodo kmalu dobili kako delo, ali kje blizu ali daleč, to jim je bilo pač vseeno, samo da bo delo. Drugi so delali načrte, kam jo bodo mahnili, ali proti severu ali jugu, ali proti vzhodu ali zahodu. Njihova potepuška narava se je prebujala z vsem ognjem. Čakati je bilo treba le suhih cest. Z napeto strastjo sem prisluškoval pogovorom tovarišev. Spadať sem sicer v tisti krog, ki je upal, da mu bo pomlad prinesla delo, toda ogenj, ki je plapolal v srcih grelniških obiskovalcev, se je prijemal tudi mene. Večina je bila namenjena proti severu, na Dunaj, na Češko, na Nemško.

Sušec je prišel v deželo z jugom, s tistim jugom, ki ga konec februarja ni hotelo biti. Nastopilo je nekaj blatnih dni; zmrzlina se je hitro tajala, s hišnih streh je teklo noč in dan in kmalu so se po hribih in dolinah pričele kazati zamazane lise polj, s katerih se je sneg naglo umikal.

Nekega dne so se v grelnici prikazali novi obrazi. Bili so to posvetnjaki, ki so prihajali iz Italije in so se gredoč oglasili pri nas.

»Kaj je...?«

»Vojska bo, tako se govori v Italiji.«

»Mogoče bo že letos naš čas...?«

V grelnici je žarelo čudno, veliko hrepenenje.

Jug je svoje kmalu opravil, za njim je prišlo sonce, neverjetno toplo sonce, ki je na mah osušilo zrak. Nekega jutra so se zasnežene Karavanke prikazale v vsej svoji sončni prelesti. Oblil jih je žar sonca in jasnega, modrega neba.

Vsak dan je bilo pričakovati, da zapro grelnico; da tega niso takoj storili, so bile vzrok zaloge, ki so jih še nekaj imeli in ki jih je bilo treba porabiti. Ženski oddelek pa so že zaprli. Ta je bil seveda mnogo slabše obiskan kakor moški, včasih po nekaj dni sploh nikogar ni bilo blizu.

Potem je najprej izginil iz grelnice tisti starec, s katerim sem se bil sporekel zaradi slovenstva. Nekega dne ni bilo več socialista. Z njim je zmanjkalo tudi tistega, ki je spravil v denar mojo verižico. Vsi so odhajali brez slovesa, izginjali na tihem, da nihče ni vedel, kdaj in po kateri cesti.

Falarič je postajal vedno nestrpnejši. Tudi v njem je že vrelo. Nekega dne je prišel od nekod z novimi, močnimi čevlji. Sedaj sem vedel, da je on na vrsti, toda omenil mi ni nič o svojih namenih.

Lepega jutra, polnega suščeve svetlobe, sva se — kakor zmerom — zgodaj spravila iz Anejevega hleva. Zrak je bil sicer še hladen, toda zdrav in prijeten. Mesto je bilo že navsezgodaj živahno, ljudje so veselih obrazov hiteli za vsakdanjim delom. Sonce se je že upiralo v bregove Križne gore, skale bližnje Osojščice so

pisano gledale na mesto pod seboj. Celovec je bil prazničen in lep.

Falarič je nameril korak proti Slami. Meni ni bilo do tega, kajti spet me je pričelo stiskati; v žepu sem imel le še kake tri krone. Od teh sem dve skril v poseben žep, ker sem jih pripravil za nakup voznega listka, če bi ne dobil kakega dela in bi le moral odpotovati domov.

Videč moj kisli obraz, je Falarič dejal:

»Pojdi z menoj, danes bom jaz plačal.«

Zadnje dni je Falarič res imel tudi sam kak denar in ni bil vedno na moji skrbi. Pri Slami sta naju že čakala dva znanca iz grelnice. Falarič je tudi zame naročil merico žganja, rekoč:

»Danes boš tudi ti pil žganje.«

Popili smo vsak par frakljev. Moji tovariši so pri tem vedno gledali skozi okno v lepo jutro, Falarič je sem in tja pomencal z dlanmi. Naenkrat mi je dejal:

»Saj greš tudi ti z nami...«

Tovariši so torej odhajali in so se najbrž zmenili, da se najdejo pri Slami. Vsi so uprli vame svoje vprašujoče oči. Dotihmal mi nihče, tudi Falarič ne, ni prigovarjal k odhodu v svet, sam pa tudi nikdar nisem mislil na to. Imel sem že dovolj tega negotovega življenja in sem bil odločen, da se vrnem domov, ako v Celovcu ne najdem kruha. Kljub temu mi ni bilo lahko izjecljati:

»Ne, tovariši, ne bom šel z vami. Ostal bom tukaj...«

Vsi trije so se mi pomilovalno nasmehnili. Oba znanca iz grelnice sta mi začela živahno prigovarjati:

»Fant, pojdi vendar z nami. Kaj boš počel tukaj v tem zaspanem gnezdu? Sedaj so dnevi lepi in potovanje je prijetno. V nekaj dneh bomo v Gradcu, v nekaj dneh že na Dunaju... Za potnino zdaj ni treba biti v

skrbem. Papirje imaš tudi v redu. Tudi za delo se ti ni treba bati. Tukaj se ne zasluži nič, na Gornjem Štajerskem, na Dunaju ali na Nemškem boš našel čisto drugačen zaslužek, če te delo tako silno miče. Takemu zdravemu, močnemu fantu, kakor si ti, se je treba le obrniti. Res, kar z nami pojdi...»

Govorili so mi tako toplo in prepričevalno in mi slikali bodočnost tako vabljivo, da sem se moral premagovati, da se nisem vdal. Grelniške družine sem se že zelo privadil in žal mi je bilo dobrih tovarišev. Toda ostal sem trden. Moj sklep je krepil tisti notranji odpor moje življenjske moči, ki mi je vedno znova pravil, naj se ne spuščam v to življenje, ki mi je šepetal na ušesa, da ne spadam med to potepuško družino in da imam pred seboj druge življenjske možnosti. Zaupal sem svojim zdravim rokam in trdno veroval, da si bom z njimi še zgradil srečo, si še pridobil kak dostojen, trden položaj.

»Ne, tovariši, letos še ne grem, mogoče kdaj pozneje...«

Tovariša sta obmolknila s pomilovalnimi obrazi. Nemara sta mislila, da imam prav, ko se nočem vdati. Falarič je ves čas molčal ter sem in tja živčno srebnil iz fraklja. Potem pa je rekel:

»Pustita ga, saj vidita, da noče. Naj gre svojo pot...«

Njegov glas, poln zaničevanja, me je zbolel. Zdelo se mu je za malo, da ga je varal tovariš, s katerim je tako tesno preživel nekaj hudih tednov. Hoteč popraviti slab vtis, sem mu začel govoriti, da pač nisem pripravljen za tako pot in da si bom njega in njegovo tovarštvo za vedno zapomnil. Toda Falarič me že ni več poslušal.

»Torej na nóge,« se je obrnil k tovarišema.

Plačali so in stopili na cesto. Spomnil sem se, da Falarič tudi Aneju danes zjutraj o svojem odhodu ni nič omenil, kaj šele, da bi se bil od svojega dobrotnika poslovil.

»Kaj pa naj Aneju rečem?« S tem sem ga hotel še pridržati. Falarič pa je zamahnil z roko:

»Oh, Anej... prihodnjo zimo se bova tako spet videla...«

Ko so odhajali, sem stopil za njimi. Na tako slovo nisem mislil. Raziti se kar tako, brez slovesa, brez lepih, toplih besed! Še rok si nismo stisnili, še srečne poti si nismo voščili. In vendar smo se imeli radi.

Gledal sem za njimi, kako odhajajo, dokler niso izginili za oglom prve ulice. Mikalo me je, da bi jih pospremil po cesti izven mesta, toda prevzel me je tako težak, tako bridek občutek, da se nisem mogel ganiti.

Ostal sem sam. Prihodnjo noč sva bila z Anejem sama v hlevu. Ko sem vstopil brez Falariča, nisem pri mrkem hlapcu zapazil nobenega začudenja. Čakal sem, da me bo vprašal, kaj je z njim, vendar se to ni zgodilo. Moral sem sam pričeti:

»Falarič je danes odšel v svet...«

Hlapec je molčal.

»Naročil mi je, da vas pozdravlja in se vam zahvaljuje za vse, kar ste mu storili...«

Očitno sem se mu lagal. Hlapec me je pri teh besedah neverjetno pogledal, toda rekel ni nič. Ni mi kazalo drugega, kakor biti tiho.

Ker sem s svojim imetjem bil spet čisto pri koncu, onih dveh kron za vožnjo domov pa se nisem hotel dotakniti, sem prihodnji dan napel vse sile, da bi našel kako delo. Tekal sem po mestu od zgodnjega jutra

in spet obletal vse tovarne in delavnice. Toda nikjer me niso sprejeli. V industriji je bila nekaka mrtva doba. Marsikje sem se ponujal za hlapca, vendar brez uspeha.

Ko sem bil že čisto obupan, se mi je nenadoma vendar prikazala sreča. Prišel sem do celovške klavnice in si ogledoval snažno, moderno poslopje. Pred vhodom se je sprehajal vratar s kapo na glavi ter me po strani opazoval. Naenkrat je pristopil k meni ter me vprašal:

»Ali nimaš dela?«

»Pravkar ga iščem, gospod,« sem hlastno odgovoril. Vrtar je nekaj zamrmral in me še meril z očmi.

»Hm, ali znaš ravnati z živino?«

»Znam, doma sem bil pri živini.«

»Ali znaš kidati gnoj?«

»Znam...«

Njegov glas se mi je zdel malo prezirljiv in me je osupnil.

»Daj knjigo!«

Prelistal je mojo še skoraj popolnoma novo delavsko knjižico, si prikimal, potem pa rekel:

»Pojdi z menoj!«

Odgnal me je v pisarno. Predstavil me je nekemu razmeroma še mlademu gospodu z besedami:

»To bi bilo nekaj za nas.«

Z uradnikom sva ostala sama. Pisarna je bila svetla in prijazna ter je že sama po sebi vzbujala upanje. Uradnik je listal po moji knjižici; ko je to končal, se je z nekako zagonetnim obrazom obrnil k meni.

»Od kod pa si?« Govorila sva nemški.

»Iz Kotelj,« sem odgovoril strahoma.

»To vem,« se je zganil gospod. »Mislim namreč, kaj si...?«

»Kaj... kmečki sin, prav za prav kajžarski...«

»Tudi to se vidi v knjižici. Kar bi rad vedel, je: ali si Slovenec ali Nemec...?«

Strmel je vame z bodečimi očmi.

Vprašanje mi je sprva zaprlo sapo; nikoli se mi še sanjalo ni, da me bo kdo pri iskanju dela kaj takega spraševal. Ko sem se spet znašel, sem odločno odgovoril:

»Slovenec sem, saj še kaj prida nemški ne znam...«

Bil sem prepričan, da bo moj odgovor uradniku zadostoval, vendar sem se korenito motil. Mož je spet nekaj časa obračal knjižico, preden se je znova obrnil k meni.

»Slovenec si — ali nisi nemara Vindišer? V tvojem okraju živijo Vindišerji...«

Brez premisleka sem s trdim glasom rekel:

»Jaz nisem Vindišer, temveč Slovenec. Pri nas živimo Slovenci...«

»A tako! Potem pa zate tukaj nimamo dela. Mi smo mestno podjetje.«

Njegov glas je bil zloben, odkrito sovražen, ko mi je vračal knjižico. Potem me ni več pogledal. Zapustil sem pisarno, ko da bi se bil v njej napil žganja. Bil sem tako zmešan, da nisem mogel zbrati svojih misli. V glavi mi je vrelo, po meni je gomazelo neko pekoče, nevarno razburjenje, ki mi je slepilo oči. Niti opazil nisem, da stojim že pri vratarju. Naenkrat zaslišim dobrohoten glas:

»No, kaj je, ali si sprejet?«

»Nisem...«

»Zakaj pa ne...?« Glas je bil začuden.

»Zato ne, ker sem Slovenec...«

Iz mene je krčevito bruhnulo. Vrtar je tlesknil z članmi in se mi zakrohotal:

»Človek neumni, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec.«

Zapustil sem ta nesrečni, sovražni kraj, ne da bi se bil ozrl, in izginil po cesti. Bil sem bolj razburjen in užaljen kakor jezen, bilo me je sram. Delo, ki sem ga že imel v rokah, se mi je na tak čuden način naenkrat izmuznilo iz njih. Sram me je bilo ne zavoljo mene, temveč zaradi tistih, ki so me vrgli na cesto. Ker sem bil Slovenec, torej nisem bil niti vreden, da bi kidal gnoj v mestnih hlevih, opravljal najnižje delo! Vsega tega nisem mogel prav verjeti. Sam sebi sem se zdel neznan-sko smešen in nebogljen.

Takrat seveda tega dogodka razumsko še nisem znal dojeti. Nisem se zavedal, da sem pravkar zletel na cesto iz ene tistih imperialističnih naprav, katerih je bila pri nas cela mreža in v katero je pangermansko vladajoče meščanstvo vklepalo majhen, proletarski narod. Celovška mestna občina je bila vsa v službi take imperialistične politike. Delavci in kmetje, ki so zapuščali deželo in prihajali za kruhom v mesto, so se zapletali v to mrežo, niso prodajali le dela svojih rok, temveč so se zato, da so smeli delati, morali prodajati tudi narodnostno, moralno. Tako so vse javne naprave sčasoma postale trdnjave nasilne germanizacije, trdnjave oportunističnih, prodanih duš. Iz teh trdnjav so naglo rasli imperialistični kremplji po vsej deželi, srebali ne le dotok iz nje v mesta, temveč tudi množice na deželi sami.

Ponižanje me je gnalo iz mesta. Vse ceste so mi postale pretesne, prekratke. Zdelo se mi je, da mi ljudje z obraza berejo, kaj se mi je zgodilo. Moral sem ven, v široko naravo, da bi mi prsi ne počile. Dan je bil lep, od sonca že ves prežarjen in pregret. Zrak je bil miren, pravi suščev zrak. Bregovi na severni strani mesta so že na lahno zeleneli, svet na južni strani mesta pa je bil še

truden in dremoten. Nad širnim celovškim poljem, ki se je na vzhodu stapljalo s široko Podjuno, se je na lahno zbirala prosojna barva, v kateri se je slikala vedrina koroškega neba. V to širino so praznično strmeli Obir, Košuta, Baka, Stol na jugu, Svinja na vzhodu in Dobrač na zahodu ter še drugi gorski orjaki.

Brez premisleka sem šel dalje po cesti. Ni me zanimalo, kam prav za prav grem, le iz mestne tesnobe me je gnalo. Naposled je mestni šum ostal daleč za menoj. Pred menoj se je med položnimi griči vila cesta dalje proti severu. Tu sem bil samotni popotnik in postalo mi je laže. Začel sem prosteje dihati. Dokler sem bil še v mestu, so se mi kljub razburjenosti sem in tja še prav na rahlo vrivale v možgane besede klavniškega vratarja: »Bedak, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec...« Imel bi stalno službo, majhno sicer, a tako, ki bi ti odprla trdno pot navzgor, k napredovanju. Ta strupena misel me pa ni mogla obvladati, ker sem jo vselej hitro potlačil. Tu zunaj sem se spet začutil močnega in samozavestnega. Zdelo se mi je neskončno prav, da se nisem uklonil, da se nisem hotel prodati za tako nesramno ceno, s katero bi sam sebe zatajil. Bil sem tako zadovoljen sam s seboj, da sem pri tem pozabil na vse drugo, tudi na svoj obupni položaj.

Tako sem hodil morda uro, morda dve, ko sem nenkrat zagledal na desni strani nad cesto veliko cerkev z vasjo. Videl sem to podobo prvič v življenju, a sem takoj spoznal, da so to Svatne (Gospa sveta). Zdrznil sem se. O Svatnah sem že bral v naših domačih knjigah, a tudi iz pripovedovanja starih ljudi, ki so včasih romali sem, so mi bili znane.

Sedaj sem stal tu pred njimi, samoten popotnik sredi ceste, ki ga brez cilja žene dalje. Veličastna podoba »Svaten« me je vsega prevzela in me prikovala prednje. Pred menoj se je odpiralo lepo Gosposvetsko polje. Zgodovina tega kraja, kolikor sem jo poznal, je vstala pred menoj v vsej svoji živosti. Tukaj so si nekdanji naši predniki volili svoje voditelje. Takrat še ni bilo ne grelnic ne mestnih klavnic, ne tega, kar je že tako zgodaj pričelo tlačiti mojo zavest človeške enakovrednosti. Vse to pa sem bolj slutil kakor razumel.

Sredi Svaten sem postajal spet močan. Pred nekaj urami sem prebil veliko preizkušnjo tako dobro, da me zdaj ni bilo treba biti sram pred zgodovinsko podobo Svaten. V meni je rasel ponos. Govoril sem z ljudmi, ki so se sami ali pa že njih predniki prodajali celovski gospodi za kidovne vile, za dobre službe, za hiše in posestva, za ugodje in blagostanje tega sveta. Ali to me ni bolelo, čutil sem se vzvišenega nad njimi, sluteč, da bo prišel čas, ko bodo za svoj oportunizem dajali obračun.

Tu na tem polju sem premlel vse svoje mladostne občutke, vse, kar sem doživel zadnje tedne. Pritrdil sem si, da me je razočaral hotel Trabesinger, da me je razočarala tudi tista velika palača v Vetrinjskem obmestju s svetim Mohorjem na pročelju. Le grelnica se mi je omilila, kolikor sem v njej našel človeškega čuta. In da me ni povsem osvojila, sem si ves presrečen priznal ravno tukaj. Odšel bi bil s Falaričem in bi bil morda izgubljen. Nisem spadal ne sem in ne tja. Slutil sem drugo pot. Kar na hitro sem se odločil:

»Domov ...«

Nikamor drugam kakor domov. Pomisleki, da se vračam opeharjen za srečo, o kateri sem sanjal, da se

bom vrnil osramočen, so splahneli. Domov se moram vrniti, še nocoj, takoj, dve kroni imam še pri sebi, ki me spet pripeljeta na trdna tla. To je rešitev. Doma bom delal, doma bom rasel, doma se bom boril proti krivicam, proti temu zasovraženemu mestu... In ne meneč se za glad in za utrujenost, sem jo ves prerojen mahnil nazaj v Celovec.

Takrat sem prvič v življenju videl Gosposvetsko polje. Drugič sem ga videl ravno dvajset let pozneje...

Bilo je na božični večer leta dvaintridesetega. Od severa je drdral vlak proti Celovcu. V njem je sedel samotni popotnik, tisti popotnik, ki je skoraj pred tremi leti na Strojni preskočil versajski plot med Jugoslavijo in Avstrijo. Medtem je videl mnogo evropskih dežel, mnogo mest in gorá, spoznal je mnogo narodov. Zdaj pa se je vozil proti deželi tistih krajev, tistih mest in tistih gorá, mimo vsega tistega, kar je bilo zanj vedno najlepše in najmilejše. Hrepeneče je štel kilometre, ure in minute, kdaj se bodo njegovim očem prikazali obrisi Karavank. Ta popotnik sem bil jaz...

Božični večer se je bližal tudi skromni, leseni bajti pod Uršljo goro. Dežela pod njo je bila vsa zasnežena in tiha. Sredi bele kotline je dremala zapuščena vasica. Cesta, ki je peljala izpod gore mimo bajte v svet, je bila prazna, le sem in tja je bilo na njej videti kmeta ali drvarja s cekarjem na rami, hitečega v bližnji trg po meso za božične praznike. Tihoto globače je oživiljalo le šumenje potoka, spremljajočega samotno cesto.

V zasneženi bajti pa je plalo življenje, polno nestrpnosti in pričakovanja. Mlada žena in dvoje majčkenih deklic se je pripravljalo na odhod. Vsak hip je morala

priiti vprega, ki jih bo odpeljala v Črno pod goro Peco. Mati je nemirno strmela skozi zasneženo okence in, ko je videla globačo vso pokrito z debelim snegom, jo je stisnil neznan strah. Spet jo je zgrabila negotovost. Kje je še Črna, kje še Peca, kje Koprivna in kje Železna kapla? In kje daleč je potem še Celovec... In spet je potegnila iz skrivališča zmečkano pismo ter brala.

»Pridi na vsak način. Pridi z deklicama. Skoraj tri leta vas že nisem videl in zdaj se moramo sniti. Predvsem poskusi dobiti potni list. Saj ti nisi nič naredila in imaš pravico iti s svojim možem. Če bi ti pa potnega lista ne dali, pojdi na skrivaj čez mejo. Čakal te bom v Celovcu že na božični dan. Prinesel bom s seboj tudi denar za vas...«

Čeravno je vsako besedo pisma znala na pamet, ga je še enkrat prebrala. Od pisma so ji oči spet ušle skozi okno v mrzlo, belo zimo. Dogodki zadnjih dni so ji znova bridko stopili pred oči. Trikrat je bila na okrajnem glavarstvu in prosila za potni list, za visoko kolkovino je pobrala zadnje denarje. Tam je vsakikrat prečakala cele ure; prvič so ga ji skorajda obljubili, rekoč ji, da naj se oglasi čez nekaj dni. Ko je prišla tja drugič, so jo gospodje vzeli v klešče. Hoteli so vedeti, kje živi njen mož, kje se namerava sniti z njim in podobne reči. Ker navzlic vsem vabam niso zvedeli tega, kar bi bili radi, so kar naenkrat postali sladki in usmiljeni.

»Mož, kakršen je vaš, ki zapusti ženo in otroke brez sredstev in gre po svetu, ni vreden vaše ljubezni, vašega žrtvovanja, tak mož ni nič vreden. Kaj bi torej hodili za njim!

Ona pa je odgovorila:

»Vse, kar imate proti njemu, mene nič ne briga, vem le, da je moj mož in da imam kot žena pravico, iti za njim. Zato vas prosim za potni list...«

Odslovili so jo, rekoč, da naj čez nekaj dni spet pride. In ko je že tretjič peš pregazila dolgo pot na okrajno glavarstvo, so jo po neskončno dolgem čakanju na nezakurjenem hodniku naposled nahrulili.

»Kaj stojite vedno tukaj? Potnega lista ne dobite. Žena takega moža, ki je že deset let delal proti državi in še zdaj v tujini ruje proti nam, nima pravice do potnega lista...«

Takrat je na naših okrajnih glavarstvih vladal šesti januar...

Nato se je odločila za skriven prestop meje. Čas odhoda je napočil. Ko pa je strmela v zasneženo globačo pred bajto, ji je groza znova stisnila srce; sama bi šla brez premisleka, toda kaj bo z otrokoma sredi take zime, v takih strašnih, samotnih gorah, ki jih je treba prekoračiti. Sredi tega malodušnega premišljevanja jo je naenkrat vzdramil razposajeni vzklík deklic:

»Mati, jutri bomo videli očeta...!«

Žena se je zganila in odločila: vsi skupaj bomo šli, morajo iti, pa naj se zgodi, kar hoče. Nekoč se bo vendar tudi nji nasmehnila sreča...

Mrak božičnega večera je že legal na Črno pod Peco, ko so skozi vas drsele tihe kmečke sani. Ceste so bile popolnoma prazne, okna hiš pa razkošno razsvetljena, izza njih je odmevalo praznično življenje božičnega večera. Tu in tam je izza kakega okna zabliskala podoba okrašenega božičnega drevesca, obdanega z razžarjenimi, svetlimi obrazi zbranih družin. Družinica na saneh je bila vsa okorela od dolge zimske vožnje, ob pogledu na ta

razsvetljena, praznična okna sredi snežnega miru pa so se ji hipno zaiskrile oči in nova moč ji je šinila po zmrzlih udih. Pred njo je zažarela podoba velikega praznika, ki jih čaka jutri, ko se bo temna noč spet umaknila svetlemu dnevu, tistega praznika, proti kateremu jih nocoj vodi ta huda in trda pot.

Na dnu temnega korita daleč za Črno je mati z deklicama zapustila sani. Voznik se je vrnil. Noč je bila oblačna, na nebu ni niti ene zvezdice, ki bi gledala na samotne popotnike in jih spremljala. Zapuščena globača je bila obdana s črnimi stenami visokih gozdov, segajočih od njenega dna pa gori do oblačnega neba. Tu je vladala mrtvaška tihota, le potok, ki je tekel na dnu stisnjenega zimskega korita, je bil edina enolično šumeča živa stvar. Ob njem se je izgubljal ozki, beli saninec, po katerem se je zdaj napotila mati z obema deklicama.

Pred njimi je bila dolga pot. Mati je še nikdar ni prehodila, toda vedela je, da je od Črne do cilja, do Železne kaple za krepkega, odraslega popotnika dobrih šest ur hodá. Zavoljo snega bo morda treba hoditi osem ur, morda deset, morda še več...

Smer matere ni preveč skrbela, ker je vedela, da je pred njo en sam saninec, s katerega ni mogoče zaiti. Obrnila se je k najmlajši šestletni deklici, ki se je od samote prestrašeno stiskala k njej, ter jo pobarala:

»Micej, ali boš mogla hoditi?«

Otrok je bil zavit v debelo volneno ruto, ki mu jo je dala na pot njegova babica, da je bil podoben nizkemu, okroglemu košu. Otrokovih nog skoraj ni bilo videti. In ta koš je odgovoril:

»Bom, mati...«

In družina je šla dalje, prodirala zmerom globlje v globačo mimo črnih gozdnatih sten, segajočih prav do saninca. Pod nogami je vztrajno škripal sneg. Vedno ožja struga potoka je postajala tišja, zakaj sneg se je od obeh bregov sklanjal zmerom niže nad vodo.

Mati je znova vprašala:

»Ali vaju kaj zebe?«

»Nak!« sta odgovorili deklici in migali dalje.

Mraz je bil hud, a naporna hoja jih je razgrevala, da so jim gorela lica v zimski ostrini. Čez nekoliko časa se je v bregu nad potokom prikazala samotna lučka. Deklici sta radostno vzkliknili:

»Mati, hiša, hiša...!«

V tej zimski temačni samoti je bila lučka neskončno vabljava in topla; samotne popotnike je mikalo, da bi zavili k njej in jo objeli. Mati se je ozrla v mežikajočo svetlobo in rekla:

»Da, hiša...«

Ko je lučka izginila in so bili popotniki spet sredi zapuščene globače, je mlajša deklica naenkrat obstala sredi saninca in vsa zasopla vprašala:

»Mati, zakaj pa oče ni prišel k nam nocoj, ko je božični večer...?«

Preden je mati utegnila odgovoriti, se je oglasila starejša deklica s pametnim, skoraj nevoljnim glasom:

»Neumnica ti, ali ne veš, da ne more priti, ker ga žandarji iščejo...«

Mali koš sredi ceste pa se s tem odgovorom ni zadovoljil. Uprl je svoje velike, modre oči v mater in ponovil tisto vprašanje, ki ga ji je zadnja leta že neštetokrat ponavljal:

»Mati, zakaj pa ga žandarji hočejo imeti...?«

Zdaj je obstala tudi mati, tri temne postave so se strnile v en sam črn klobčič, ki se nekaj hipov ni premaknil. Potem se je materina postava sklonila k črnemu košku, ga z ljubeznijo pobožala po zmrzlih licih in dejala:

»Zato ga iščejo žandarji, ker te ima rad, ker nas ima vse tri rad...«

Dva prezebla obrazka sta začudeno strmela v mater, ne vedoč, kaj vse to pomeni. Mati se je ob pogledu nanja bridko zganila.

»Dekliča moja, kar hitro stopimo, da bomo čimprej tam, kjer nas oče čaka...«

In družina je spet pogumno nadaljevala pot. Stene ob globači so bile vedno bolj navpične in temota v njej je bila z vsakim korakom bolj gluha in zoprna, saninec se je ožil in se vedno globlje pogrezal v debelo sneženo plast. Sneg pod nogami je škripal vztrajno in rezko. Mati bi bila rada šla hitreje, toda zadrževala je korake zaradi otrok, ki je s svojimi kratkimi nogami nista mogla dohajati. Vendar so se še precej hitro pomikali dalje. Pot se je počasi, komaj vidno dvigala. Spet je iz teme zažigala luč, a zdaj na levi strani ceste. Pozneje so šli mimo velike obcestne hiše z velikimi razsvetljenimi okni. Veliki, svetli dom je bil tih, še psa ni bilo za kakim oglom, ki bi bil zalajal nad samotnimi popotniki. Pred hišo je mater obšla huda skušnjava, da bi potrkala na vrata in poprosila za topel požirek mleka ali kave. Toda koj jo je premagala, boječ se, da bi jo v hiši pričeli izpraševati, kam neki hodi s tako majhnima otrokoma na sam sveti večer. V hiši bi utegnili biti tudi kaki financarji, ker je državna meja že gori na vrhovih soteske. Šli so dalje. Pot se je še zmerom vlekla na dnu korita. Hodili so morda dve, morda že tri ure, mati tega ni

vedela, ker ni imela ure, zdelo pa se ji je, da se vleče pot že celo večnost. Deklici sta korakali z neverjetno vztrajnostjo. Oblečeni sta bili toplo, obe zaviti v debele volnene rute, obuti v tople nogavice, njune ročice so tičale v debelih rokavicah. Odpornost otrok je navdajala mater z velikim pogumom. Vedela, da ju kakor njo žene po snegu veliko svetlo pričakovanje. Naenkrat pa je mala deklica vprašala:

»Mati, ali je še daleč do Celovca...?«

To je bil prvi znak dekličje utrujenosti.

»Ne, ni več tako daleč. Onstran te gore je...« jo je potolažila mati.

»Ali je ta gora visoka?« je vprašala starejša deklica in s strahom uprla oči v črno steno globače pred seboj.

»Ni tako visoka, naenkrat bomo čez njo...«

Družina je spet pogumno nadaljevala pot. Mati je otrokom trdila nekaj, česar se je sama sebi bala priznati. Po opisu poti, ki ga je dobila s seboj, je dobro vedela, da je treba prekoračiti visoki greben, tisti greben razvodja med Peco in Olševo, po katerem teče državna meja. Te poti pa se je sama bala, ne toliko zato, ker bi je ne poznala, temveč zaradi snežnih zametov, ki so gotovo tam gori. Dosihmal pa je saninec šel še vedno po ravnini, po globačah, iz enega korita v drugo. Na tihem jo je skrbelo, kako bo z otrokoma premagala noč in sneg; sem in tja se je skoraj kesala, da se je odpravila na pot z dekličema. Kakor hitro pa se je domislila cilja, daljnega Celovca in trpljenja, prezira zadnjih let, se je sleherni pomislek spet umaknil novemu pogumu.

Naposled pa je saninec le zavil iz soteske v breg. Odsihmal je šlo navkreber. Bila je globoko izvožena, gladka pot, po kateri so vlečili v dolino les. Hoja je bila

zdaj mnogo utrudljivejša kakor prej na ravnini. Ne ona ne otroka kmalu niso več čutili hudega mraza. Držeč deklici za roke, se je mati počasi vzpenjala v goro. Na gladkem sanincu je drselo in deklici sta se trdno oklepali njenih rok.

»Micej, ali naj te nesem?« je pobarala mati mlajšo deklico, čuteč, s kakim naporom se je otrok drži.

»Ne, mati, bom že sama šla.«

Saninec jih je imel pripeljati k samotni kmetiji v gorah, od koder do meje ni bilo več daleč. Toda kmetije ni hotelo biti. Hodili so čez gole poseke, skozi gozdove in bele prelihe. Kadar jih je obdajal gozd, sta se deklici tesno stiskali k materi. Pot je bila tako temačna, da so saninec pod nogami bolj čutile kakor videle. Gozd se je pogrezal v strahoten, mrtvaški mir. Otroka sta mižé stopala ob materi, ker se jima je zdelo, da iz gozdne globočine od vseh strani zrejo nanju oči nočnih strahov. In ko črnega lesa le ni hotelo biti konec, je starejša deklica šepetaje vzdihnila:

»Mati, mene je strah...«

Za njo je vzdihnila mlajša deklica:

»Mati, mene je tudi...«

Žena pa je deklici še krepkeje stisnila k sebi in ju potolažila:

»Ne sme vaju biti strah, saj sem jaz pri vama. Kmalu bo svetlejše...«

»Ali res...?«

»Res, res, pogledjta, tam na koncu se že svetlika...«

»In potem ne bo več gozda...?«

»Ne, potem bo pot svetla...«

Otroka sta potolažena in navdana z novim pogumom korakala dalje, strmeč tja, kjer je mati napovedovala

konec temnega gozda. Lesovje pa se je trdovratno vleklo dalje, za svetlimi jasami je prihajal zopet gozd. Ženo je postalo strah, če morda niso zašli, ker poti ni hotelo biti konec. Pomirila pa jo je misel, da saninec pač mora voditi h kaki hiši.

In korakali so dalje. Spet je vprašalo dekle:

»Mati, ali je še daleč do Celovca?«

In spet je odgovorila mati: »Ni tako daleč, kmalu bomo tam.«

Naenkrat pa je mlajši deklič vzdihnil:

»Mati, jaz ne morem več...«

»Siromaček moj, te bom pa nesla.«

Žena je vzela otroka v naročje. Dete se je oklenilo okrog vratu in se stisnilo k toplemu materinemu telesu, ki je zdaj podvojilo svoje moči. Otrok je vzdržal nenavadno dolgo, sedaj pa so ga zapustile moči.

Nazadnje pa so le prišli iz gozda na plano. Pred popotniki se je razgrnil širok, zasnežen breg. Saninec je zavil poševno čez polje in hoja je postala lažja. Tu nekje morajo kmalu zagledati kmetijo, mimo katere drži pot čez greben.

Mati si je oddahnila in otrokovo breme ji je postalo lažje. Kdo ve koliko je že ura, je pomislila, obstala in se ozrla nazaj po pokrajini, nad katero se je pravkar dvignila. Kar pa se je pokazalo njenim izmučenim očem, ji je stisnilo srce. Oblačno nebo, ki se je spodaj v kotlinah zdelo tako nizko sklonjeno nad zasneženo zemljo, se je tukaj na višavi dvignilo, vse gorovje je bilo golo in prosto očem. Raztrgano hribovje je bilo zaradi snega in lesovja črnosivo, le tu in tam se je na njegovih pobočjih svetilo zasneženo polje kake samotne gorske domačije. Okrog te prostrane, črnosive gmote so stale

bele podobe silnih gorá. Vso severno stran so zakrivala orjaška ramena plečate Pece, vse bele in mrtvaške. Na jugu sta moleli pod oblačno nebo temačna Olševa, malo dalje proti vzhodu pa pošastna Raduha s svojimi strmi-mi, belimi rogovi. Čisto zadaj je iz mračnega vzhoda strmela podoba Uršlje gore. Po koritih in globačah tega mrkega raztrganega sveta se je vlačila sivkasta megla in počasi lizala proti strminam pobočij.

Sredi te zimske polnočne strahote je postalo mater strah; mraz, ki ga doslej zaradi napora in živčne nape-tosti skoraj ni čutila, ji je zdaj zledenil ude. Dasi je bila hči planin, se je pred tem, kar je videla in kar jo je obdajalo, nehoté zgrozila. Koliko ur že hodi skozi noč in koliko ur neznanega sveta ima še pred seboj? Ali ne bo omagala? To črno misel pa je takoj pregnala. Saj ta noč ne bo večno trajala, spet bo vstalo jutro, spet bo svetel dan. In potem bodo rešeni, rešeni tega in vsega trpljenja. Premagati je treba le še teh nekaj ur, pohiteti dalje. Močnejše je začutila otroka v naročju in ga krepko pritisknila na srce.

Tedaj pa je deklič v njenem naročju vzdiknil:

»Mati, luč...!«

Orokavičena ročica je pokazala tja čez temno glo-bačo. Mati še ni utegnila pogledati tja, ko se je že ogla-sila starejša deklica:

»Mati, zvoní...! Zvoní, zvoní...«

V tistem trenutku je tudi že sama zagledala miglja-jočo luč na nasprotnem hribu, takoj nato pa drugo na sosednem. Iz daljave, sem izpod Olševe je začula zvon. Tedaj je vedela, da mora biti blizu polnoči, kajti spom-nila se je tega, na kar je že vso pot pozabljala — da je nocoj božična noč. Tam, kjer je zvonilo, je bila Ko-

privna. In tiste migljajoče lučke, ki so se zasvetile tu in tam po hribih in grebenih, so svetile ljudem, ki so šli k polnočnicam. Ker je kraj zelo slabo naseljen in je tod le kakih dvajset, trideset domačij, je bilo lučk zelo malo. Zato pa so bile tiste, ki so svetile, tem zapeljivejše. Človek bi šel za njimi, se jim pridružil, jih spremljal skozi razsvetljeno cerkev in se vrnil z njimi nazaj na toplo peč. Če bi družina ne bila razbita in bi bil mož doma, bi tako bilo. Starejšo deklico bi morda že vzela s seboj k polnočnicam, mlajšo pa zaradi prehudega mraza gotovo še ne. Tu pa se muči že ure in ure z otrokoma sama skozi noč. Po dolgotrajnem zvonjenju je sodila, da v Koprivni vabi, potemtakem je hodila že svojih dobrih pet ur. In še zmerom ni prestopila državne meje. Morala je dalje.

Pot se je vlekla čez valovito polje in trajalo je še precej časa, preden se je tam na koncu pokazala velika, črna domačija. V ozadju prostornega dvorišča, polnega visokih kupov snega, je stala mogočna enonadstropna hiša z razsvetljenim pritličjem. Obstala je v varni razdalji in premišljala, kaj naj stori, ali naj vstopi, da se odpočijejo, ali pa naj gredo dalje? Počitek bi jim bil zelo potreben in tudi kaka topla jed bi se jim prilegla, toda kaj če so v hiši graničarji? Vedno ta strah, da ji kaka nesreča ne prepreči priti na cilj.

Deklica v naročju je medtem zaspala, večja pa se je stisnila k njej. Mati je čutila, da njeno drobno telesce drgeče. Tu gori na višavi je bilo mnogo bolj mrzlo kakor spodaj v soteski. Tedaj je otrok ob njej zatarnal:

»Mati, mene zebe ...«

Mati se je odločila. Počasi in previdno se je približala hiši in varno pogledala skozi eno razsvetljenih

oken. Skozenj je videla prostorno družinsko sobo, v njej pa le dve osebi, žensko, ki je slonela ob peči, in starca, sedečega za mizo. V kotu za mizo je stalo preprosto smrekovo božično drevce, na katerem je viselo nekaj orehov. Sicer ni bilo zapaziti žive duše.

Stopila je k vratom in jih skušala odpreti, toda bila so zapahnjena. Zato je potrkala na okno. Starec se je zganil, se ozrl proti oknu, kjer je spet močnejše potrkalo, potem pa je segel na klop po sekiro in šel odpirat. Po stari šegi so na božično noč v samotnih hišah oboroženi moški várovali, kajti svoje dni so roparji radi izbirali sveto noč za svoje pohode. Odprl je previdno in s pripravljenostjo sekiro v desnici, ko pa je zagledal pred seboj mlado ženo z otrokoma, se mu je oborožena roka povesila.

Žena je zaprosila:

»Ali se smemo malo ogreti, oče, samotni popotniki smo ...«

Starec, ki je bil tako iznenaden, da ni bil zmožen ene same besede, se je umaknil, ji napravil prostor, nato pa spet zaklenil vrata. Ob pogledu na mater z otrokoma se je dremajoča ženska pri peči mahoma izbistrila ter neverjetno zazijala.

»Dober večer, mati!« je pozdravila vstopivša žena osuplo kmetico.

Kmetica pa še vedno ni mogla priti k sebi, trajalo je precej časa, preden je vzkliknila:

»Za božjodelj, kaj pa se je zgodilo ...?«

Kmeta sta vsa prepadena strmela v mater z otrokoma. Po njunem vedenju je mati spoznala, da nista slaba človeka, v kratkih besedah jima je zaupala, kaj je z njo in kam je namenjena. Po tej kratki zgodbi se

je kmetica sesedla nazaj na klop, sklenila roké in vzdihnila:

»Oh nesrečna mati, pa v tej hudi noči...«

V njenem vzdihu je bilo polno groze in usmiljenja.

Kmet se je hitreje zavedel in po kratkem strmenju zamomljal:

»Ah, vi ste tista! O vašem možu pa smo že slišali. To je tisti, ki je pred leti ušel...«

Mati je spravila otroka k peči in ju sezula, mlajša deklica je takoj zaspala. Kmetica je skuhalo kave ter jim postregla s pogačo in z mesom. Kmeta sta bila sama doma in várovala, drugi so odšli k polnočnicam. Ko so se okrepčali, je mati vprašala, če je meja močno zastražena.

Kmet je zamahnil z roko:

»Nocoj lahko greste po glavnem sanincu. Graničarji se grejejo v stražnici. Kdo pa bo v taki zimj oprezoval po meji?«

»In koliko je še do Železne Kaple?«

»Ob lepem vremenu in dobrem potu ima čvrst pešec še skoraj štiri ure...« je počasi dejal kmet, a se je takoj ustrašil svojih besedi.

»Še tako daleč...« Žena je vsa onemela obsedela na klopi.

»Poslušajte, kaj vam bi svétovala. Ostanite lepo pri nas do jutra, potem pa pri belem dnevu nadaljujte pot. Boste veliko laže in veliko hitreje hodili...«

Po kratkem premisleku pa je žena povabilo zavrnila:

»Ne morem, mati, ker moram že jutri dopoldne biti v Celovcu. Mož me čaka...«

Videč njeno odločnost, kmeta nista več silila vanjo. Čas je hitro tekel in preden so se prav zavedeli, je minila ura. Žena se je dvignila:

»Iti moramo, ako hočemo pravočasno biti tam...«

Medtem sta deklici zaspali; starejšo je mati lahko prebudila, toda mlajše nikakor ni mogla spraviti k sebi, čeprav jo je močno stresala. Ni preostalo drugega, kakor da jo odnese spečo. Ta čas, ko se je mati bavila z otrokoma, pa je kmet nataknil škornje, oblekel debel bukov jopič in pristopil k materi:

»Spremil vas bom čez mejo — če že morate iti; varnost je varnost. Otroka pa lahko jaz nesem ta čas...«

»Tu imate pa za na pot...«

Kmetica je izročila materi zavitek kruha in mesnine, ki ga je skrivaj pripravila. Mati se je vsa ginjena zahvalila. Še nikoli ni tako močno občutila, kaj so dobri ljudje. Bila je spet krepka in pogumna. Kmet je vzel spečega otroka v naročje, potem so zapustili samotno domačijo in se obrnili proti meji. Pot je šla še vedno navkreber čez gole planjave in skozi nizko, višavsko gozdovje. Po kaki polurni hoji je kmet zapustil saninec in krenil v ozko gaz, rekoč:

»Varnost je varnost. Vrag s svojim repom nikoli ne miruje...«

Hotel se je izogniti obmejne stražnice ob glavnem sanincu.

Gaz se je izgubljala po zasneženi planoti. Kmet je s spečim otrokom korakal spredaj, za njim je stopala deklica in zadaj je šla mati. Starcu je segal sneg do ramen, materi vrh glavé, dekletce pa se je izgubljalo na dnu gazi. Le počasi so se pomikali dalje, kajti navzlic globoki gazi je bilo na njenem dnu skoraj do kolen pršечега snega, ki se je neprestano mlel pod nogami in oviral hojo. Oster mraz je starčevo brado kmalu pokril z belim,

ledenim srežem. Na oblekah popotnikov je sproti zmrzoval sneg, ki so ga odbrusili od visokih sten gazi.

Planota se je hudo vlekla. Minila je morda cela ura, preden so jo prehodili in spoznali, da se svet pred njimi začenja nagibati na nasprotno stran. Napravili so še nekaj ovinkov, dokler se niso znašli na sanincu, ki so ga prvotno zapustili.

Kmet je obstal.

»Smo že čez mejo in zdaj ste na varnem,« je dejal z glasom, ki je komaj skrival tiho zadovoljstvo.

Zdaj je mati šele zagledala ne daleč za seboj dve brleči lučki. Tam sta bili stražnici obeh sosednih držav, mimo katerih je vodil glavni saninec. Globoko si je oddahnila, zakaj premagana je bila najhujša ovira dolge poti. Zdaj se ni več bala dolgih ur, ki jo še čakajo.

Nekaj trenutkov so popotniki neodločno stali na planjavi. Tu je bil zrak zelo mrzel, a miren. Redko, nizko in vse belo smrečje je obdajalo tiho planoto, ki se je počasi izgubljala v valovito zimo. Materine oči so zastrmele proti vzhodu, kjer se je zdaj odpiral tisti svet, kamor je bila namenjena. Pokrajina na tej strani razvodja je bila oni na koprivski strani popolnoma podobna. Iz mreže globokih lepenjskih, remšeniških, belanskih in obirskih korit so se dvigala strma, zvita pogorja; zdelo se je, ko da bi videl pred seboj zapuščeno prekleto deželo. Mračno nebo, medla svetloba snega in odsev neskončnih gozdov je zlilo nad to deželo grozotno, mrko barvo. Ozadje na zahodu je bilo zagrajeno z gorami, ki so bile grše in bolj divje kakor gore, obdajajoče koprivski kot.

Stali so na planoti, visoki mnogo nad tisoč metrov. Sedaj se je bilo treba spustiti navzdol v ta divji, razriti

svet. Misleč, da se hoče kmet vrniti, je žena stopila k njemu in mu rekla:

»Dajte mi otroka, vam pa bog povrni, kar ste storili za nas ...«

»Ne, otrok tako lepo spi, pustite mi, da ga še nekaj časa nesem,« je zamomljal kmet skozi zobé.

»Oče, ali ni prehudo za vas?«

Kmet se je z mehкими očmi ozrl vanjo, potem pa molčé zavil navzdol po sanincu. Pot je bila zdaj lažja, toda hoja je zaradi gladkega saninca kmalu postala utrudljiva, pod nogami je nevarno drselo in starejša deklica je večkrat padla. Mati je ni smela izpustiti iz rok. Naposled so popotniki prišli do samotne kajže ob cesti, ki pa ni bila razsvetljena. Tu je kmet obstal, se odhrkal in dejal:

»Mati, primite otroka.«

Žena je vzela otroka v naročje in se hotela še enkrat zahvaliti spremljevalcu, ta pa je že stopil k nizkemu okencu v bregu, potrkal nanj in zaklical:

»Martin, hej, ali spiš?«

Kmalu se je v bajti zasvetilo in od znotraj je zavreščal starikav ženski glas:

»Kdo pa je? Martina ni doma, odšel je v Kaplo k polnočnicam ...«

Kmet se je vrnil k onim na cesti.

»Mislil sem, da bi Martin šel z vami, pa je le baba doma.«

Neodločno je stal pred ženo, ki je takoj uganila njegovo skrb.

»Oče, zdaj se pa le vrnite, zdaj se nič več ne bojimo. Dovolj daleč ste šli z nami.«

»To že, ali kdo bo nesel otroka...?« je zamrmral starec.

Zaradi prelaganja pa se je otrok prebudil, si pomenca z rokavičkami zaspane oči, potem pa pogumno zacepetal z nogami in zaklical:

»Mati, jaz bom sama šla...«

Mati ga je postavila na saninec.

Starec si je potegnil z roko preko zasreženih ust, nato je pogledal najprej proti globači, kamor se je pot izgubljala, potem pa proti nebu in dejal:

»Mimo najhujšega ste že, to je res. Snežilo pred jutrom tudi ne bo. Zaiti tudi nikamor ne morete, ker vodi v Kaplo le ta saninec, vedno dalje po globači. Star sem že, če bi bil mlajši, bi šel z vami do Kaple...«

Ženo je starčevo usmiljenje ganilo, začela mu je znova prigovarjati, naj se vrne, kar pa je zanjo storil, mu ne bo nikoli pozabila.

»Tudi možu bom povedala, ko ga vidim, gotovo vé za vas...« mu je obljubila.

»Pozdravite ga, čeprav ga ne poznam. In srečno hodite...«

Starec in mlada mati sta si stisnila roke in se ločila. Zamolkel šum potočka, ki je pod bajto pritekel iz stranskega korita, je udušil odmev škripajočih korakov, izginjajočih v breg in v dol.

Srečanje s starcem je mater navdalo z novim zaupanjem; pogumno se je pognala dalje. Tudi otroka sta kakor prerrojena in polna novih moči stopala ob njeni strani. Pot se je še vedno spuščala navzdol, toda odslej z veliko manjšo strmino. Globača, po kateri so šli, je bila pusta in neobljudena ter zasuta z visokim snegom. Sem in tja so prišli do kake jase, kjer so bili nakopičeni hlodi in

drva. Ko so prišli še niže v dol, se je tu in tam v bregu pokazalo belo polje, tu in tam je bilo visoko gori v bregu mogoče zapaziti obrise kakega samotnega domovja.

Hoja navzdol jih je utrudila; materi so se jela šibiti kolena in deklici, ki sta se je držali za róke, sta postajali vedno težji. Starejša deklica se je obesila nanjo in bojzljivo pobarala:

»Mati, ali je še daleč...?«

»Ne, zdaj ni več daleč, zdaj bomo kmalu tam...« je tolažila mati sama sebe in otroka. Laž je pomagala in otroka sta nekaj časa spet krepko hodila. Ženi se je zdelo, da hodijo že neskončno dolgo, kar jih je kmet zapustil, morda uro, morda tudi dve. Upala je, da se bo globača kmalu začela širiti in da se bo naposled na njenem koncu prikazala Kapla. Toda pot se je neusmiljeno vlekla dalje po neusmiljeni, samotni soteski. Čez nekaj časa se je še bolj utesnila in postala še bolj črna. Pogled vanjo je ženi stiskal srce in mozeg; včasih se je ozrla proti ozkemu nebu nad njo, ali tudi tam gori ni bilo nobenega usmiljenja, njegova črnosiva barva ni hotela obledeti.

Naenkrat je vzdihnilo mlajše dekletce:

»Mati, mene pa zebe...«

»Mene tudi, mati...« je pritegnila starejša.

Sem iz ustja globače je res brusil oster mraz, ki je iz Podjune prodiral skozi belanska korita med gorovje. Med gorami je bila zima toplejša. Po drevju ob cesti se je pričelo kazati ivje.

»Otroka, zato pa stopímo malo hitreje, da se bomo ogreli,« ju je bodrila mati.

Spet je pomagalo in otroka sta začela krepkeje stopati. Kmalu pa sta pričela ponovno pešati. Mati se

temu ni čudila, saj sta bili dekletci gotovo že več kakor deset ur na nogah in je bil pravi čudež, da sta se tako čvrsto držali pokonci. Zdaj pa so jele njune moči popuščati.

»Mati, počijmo si malo in se ogrejmo,« je čez čas svetovala starejša deklica.

Na materinih ustih je zaigral bridek, prestrašen smehljaj. Tudi sama je bila že hudo oslABLJENA. Ob cesti je pod zasneženim, do tal vejastim drevjem bilo vse polno temnih kotičkov, ki so jo kakor skrita zavetja vabili k sebi. Zdelo se ji je, da bi se tam počutila dobro, ako bi se z dekletci za nekaj minut stisnila vanje. Toda hitro se je otresala teh napadov slabosti. Spominjala se je, da se je tako godilo ljudem, ki so v zimah omagali, počenili v sneg in bili šele v zadnjem trenutku rešeni smrti. Strah pred belo smrtjo ji je vlil novega poguma. Krepko je stisnila otrokovi ročici in ju potegnila dalje.

»Ne, Vidica, nikakor ne! Ne izplača se več, ker smo že blizu Kaple...«

Otroka sta se potolažila, spet napela svoje mlade sile in šla dalje. Soteska se je spet pričela vleči, kakor bi je nikoli ne hotelo biti kraj. Edino znamenje, da se ne sučejo vedno na enem in istem mestu, je bila voda kraj saninca, ki je postajala vedno večja in vedno bolj šumeča. Potok je neslišno sprejemal nove pritoke in naraščal.

Kmalu so srečali skupino ljudi, moških in žensk, ki jim je po sanincu prisvetila s plamenicami nasproti. Ko je ugledala pred seboj ženo z dvema otrokoma, je skupina presenečeno obstala. Ljudje so bili tako osupli, da niti odzdravili niso na materin pozdrav:

»Dober večer, ljudje...«

Šele čez nekaj časa je rekel nekdo:

»Dobro jutro, mati, čigavi pa ste?« Strmeli so vanjo, ker je nihče ni poznal. »Ali ste namenjeni k svitnicam?«

Najlepša muzika, ki jo je mati kdaj slišala, je bil ob tej uri pozdrav: dobro jutro, mati. Torej se vendar bliža konec te dolge neskončne noči. Vsa presrečna je vzkliknila:

»Da, k svitnicam grem! Kako daleč pa je še do Kaple?«

»Skoraj dve uri še bo, ker tako melje pod nogami,« je dejal tisti, ki je svetil z baklo. Družba se je vračala od polnočnic.

»Jojmene, še dve uri...!« se je materi prestrašeno izvilo iz grla.

Družba se ni mogla načuditi; srečajo ženo z dvema otrokoma, ki pravi, da gre v Kaplo k svitnicam, pa ne pozna poti. Preden pa so utegnili potešiti svojo radovednost in jo izprašati, se je žena že poslovila od njih.

»Srečno, moramo hiteti, da ne zamudimo. Imamo kratke noge...«

Mati je odhitela dalje in kmalu so bili spet sami v soteski. Novica, da je še dve uri do trga, ki se ji je v prvem hipu zdela tako grozna, ji je zdaj dala novih moči. Zdaj vsaj vé, kako daleč še ima. Dve uri naposled nista tako huda stvar, ako imaš za seboj že deset ali več ur hoda. Te dve uri bodo že še premagali, pa naj jim tudi noge okrvave.

In tako so šli dalje.

Kmalu pa je Vidica, starejša deklica, vprašala:

»Mati, koliko pa je dve uri...?«

»Dve uri sta čisto kratki, je čisto malo hodá,« je odgovarjala mati.

»Ali je to res?« je silila deklica dalje.

»Res, res, boš že videla, samo stopímo...«

Spet je med njimi zavladal molk. Njihove moči so šle h koncu; deklici sta bili čisto izčrpani in sta pričeli težko sopsti, po malem pa sta pričeli tudi že zaostajati. Če bi žene ne krepila zavest, da so z vsakim korakom bliže rešitve, bi morala obupati. Začela je otroka bodriti s pripovedovanjem, kake lepe reči ju čakajo v Celovcu pri očetu, kaj vse jima bo oče nakupil in kako lepo se bodo imeli. To je pomagalo, otroka sta se zamislila v naslikano, prelepo podobo svidenja in pozabila na vse drugo.

Micej, mlajša deklica, je vprašala, ko da bi se prebudila iz sanj:

»Ali bomo potem vedno ostali skupaj...?«

»Zmerom — nikoli več ne bomo šli narazen. Tako je oče pisal...«

In deklici sta z novimi močmi pobirali stopinje po sanincu. Ker pa poti le še ni hotelo biti konec, se je Micej znova oglasila:

»Mati, jaz ne morem več...«

Za njo je rekla Vidica:

»Mati, jaz tudi ne...«

»Moj bog, kaj pa bo?« je vzdihnila mati sama pri sebi. Kakor vkopana je obstala sredi snega. Otroka sta žrtvovala svoje zadnje sile. Poslednji kos poti ju bo morala pač nesti. Ali tudi sama je bila že vsa izčrpana. Toda tudi to zadnjo težavo bo zmagala.

Deklici sta nemo stali pred zaskrbljeno materjo in strmeli v njeno upadlo lice. Vsi trije so bili prevzeti od velike, skupne usode, ki jih je do zdaj krepko držala pokonci, zdaj pa so pod njeno težo začeli omagovati.

Ob pogledu na preplašeno mater sta se postavici pred njo na lahno zdrznili. Morda sta v njenih velikih očeh zagledali svetle solze, ki so se ji tedaj usule po licu. Glasne tožbe pa iz materinih ust ni bilo.

Preteklo je nekaj težkih trenutkov. Mati se je že odločila, da pobaše otroka in si ju naloži, enega v naročje, drugega pa na hrbet. Nenadoma pa se je starejša Vidica obrnila stran in rekla:

»Ne mati — jaz bom sama šla...«

Micej je storila ravno tako in rekla:

»Mati, jaz tudi...«

In že sta jo pričeli pobirati dalje. Mater je ta hrabrost globoko presunila, hitro se je sklonila in drugo za drugo poljubila na premrla ličeca. Postala je spet mirnejša in močnejša.

Prerojeni in navdahnjeni z novo, sveto močjo borbe, so odšli dalje in sneg pod njihovimi koraki je spet vztrajneje škripal. Bili so mimo zadnje postaje svoje križeve poti, kajti čez nekaj časa je mati zapazila, da postaja megla okrog njih svetlejša, a tudi ostrejša. Obcestno grmovje, ki se je tu in tam prikazovalo iz nje, se je pričelo izgubljati. Naenkrat se je tudi potok nekam izgubil. Globača, po kateri so toliko časa rili, se je neopaženo začela stekati v novo, širšo kotlino. Skozi meglo so od nekod zamežikale dremotne luči, nekje v meglenem ozadju je zvonilo počasi in veličastno.

V zasneženo kotlino je prodiral zimski svit.

»Otroci, prišli smo...« je rekla mati zmagoslavno, njen glas pa je bil bolj podoben dihu kakor vzkliku. S poslednjimi močmi so omahovali dalje. Kmalu so se prikazale prve obcestne hiše. In preden so se dobro zavedeli, so popotniki dospeli v Železno Kaplo.

Mati je zavila v prvo gostilno, ki jo je našla. Zaradi svitnic so bile ob tej uri že vse gostilne odprte. Ko je družina stopila v svetlo, toplo sobo, so jo zapustile moči; zgrudila se je na klop ob peči. Mati je prva odprla oči in pogledala okrog sebe. Na steni je zagledala uro in tedaj se je iz njenih prsi izvil zagrljen, slaboten krik.

»Štirinajst ur...«

Od Črne do Železne Kaple so hodili štirinajst ur. —

Dopoldne istega dne sem sedel v nekem celovškem lokalu in čakal, da mi prijatelj pride naznanit prihod moje družine. Čakal sem dolgo in nestrpno na tisti trenutek, ko bom spet zagledal svojce, od katerih sem se pred leti moral tako neprostoovoljno ločiti. Tuje goste, ki so prihajali in odhajali, sem komaj zapazil. Razpoloženje božičnega praznika, ki je vladalo po hiši, me je puščalo hladnega, kajti jaz sem sanjal o leliko lepšem, srečnejšem božiču svojega srca.

Naposled je prijatelj prišel in prisedel, njegov obraz je bil ves vesel:

»Ti — prišli so, ravnokar so prišli. Pri meni te čakajo. Ali kakšni so — štirinajst ur so hodili čez Karavanke v tej zimi, v tem snegu...«

»Greva, takoj greva k njim...«

Srce mi je drhtelo od same velike sreče.

Tedaj pa je pristopil k meni civilist, mi položil roko na ramo in rekel z mrzlim glasom:

»V imenu republike — aretirani ste...«

V imenu republike sem se koj nato preselil v policijske zapore na Novem trgu, ne da bi prej videl ženo

in otroke. V imenu republike so mi pobrali ves denar, ki sem si ga bil za družino prihranil s pritrgovanjem od ust.

Pri prvem zasliševanju so gospodje sumljivo mežikali, ko sem jim povedal svoje ime.

»Torej ste gospod N. N., tesar iz Borovelj...?«

»Točno, kakor vidite v potnem listu, ki ga imate pred seboj. N. N. iz Borovelj...«

Pod silo razmer sem bil tisti čas v svojih dokumentih res iz Borovelj doma, torej državljan republike.

»Hm...« so dejali gospodje, nato pa so me vtaknili v zbiralno celico med celovške reveže in potepuhe, ki me niso nič kaj prijazno sprejeli, kajti bil sem enajsti gost v celici, ki je imela prostora le za štiri jetnike. Tam so me pustili dva dni, tretji dan pa so me odgnali v pisarno.

»Kako gre, gospod N. N. iz Borovelj...?« me je vprašal komisar.

»Gre, kakor gre. Kako dolgo pa me še mislite zadrževati v vašem brlogu?«

Komisar se je sklonil nad mizo, kakor da bi bil v veliki zadregi.

»Da, saj bi vas bili že izpustili, toda medtem se je nekaj zapletlo...«

Dvignil je obraz k nekemu civilistu, ki je z drugimi vred stal v sobi.

»Kako ste že rekli, gospod, da se pišete?«

»N. N. iz Borovelj...«

Civilist je točno ponovil vse imenske, rojstne in poklicne podatke, ki jih je vseboval moj potni dokument. V pisarni je bilo ob mojem vstopu neznosno vroče, zdaj

pa se mi je naenkrat zazdelo, da je v njej hudo mrzlo. Komisar se je rahlo nasmehnil, razprostrl roke in kakor brez moči vzdiknil:

»Zdaj imamo dva gospoda N. N. iz Borovelj. Kaj naj storimo?«

Stvar je bila popolnoma preprosta: policija je poklicala iz Borovelj tesarja N. N., čigar potni dokument sem imel, in mi ga predstavila. Ker se nobeden od naju ni hotel vdati in sva oba trdovratno trdila, da sva N. N. iz Borovelj, je komisar iz sosedne sobe poklical še dva neznana mi civilista in ju vprašal:

»Kateri teh dveh gospodov je tesar N. N. iz Borovelj?«

Oba gospoda, ki so ju za to preizkušnjo tudi prignali iz Borovelj, sta pokazala na mojega soimenjaka. Odsihmal me skoraj niso več potrebovali.

»Ali ste prišli morebiti kot dvojček na svet?« je vprašal komisar mojega soimenjaka.

»V družini nas je bilo enajst otrok, toda dvojčka ni bilo nobenkrat pri hiši,« je zatrjeval moj soimenjak slovesno.

S tem je bilo moje boroveljske storije konec in jaz sem postal spet jaz. Kot tak sem zvedel, da sem osumljen kot agent, ki je prišel v mirni Celovec delat revolucijo, razen tega pa je jugoslovanski šesti januar od avstrijskih oblasti zahteval še mojo izročitev.

Čez nekaj dni so me iz zbiralne celice dali v celico hišnih delavcev, to pa bojda zaradi tega, ker sem bil — Korošec, čeprav ne iz Borovelj doma. Moja nova družba je obstajala iz štirih sojetnikov, domačih delavcev, ki so čistili hodnike, pisarne, kurili peči in raznašali hrano. V tej celici je bilo res udobno, hrane je

bilo na pretek, peč je gorela cel dan in jetnik je lahko ležal po mili volji, medtem ko je v drugih celicah vladal mráz in je bilo ležanje čez dan strogo prepovedano.

Moja nova družba je bila zelo pisana; sestajala je iz enega Čeha, zaprtega zavaljo potepuštva, iz enega Dunajčana, zaprtega zaradi iste stvari, ki pa je povrhu bil še nacionalsocialist, dalje iz enega Primorca, ki je brez dovoljenja prekoračil avstrijsko mejo, in nazadnje še iz četrtega jetnika, nekega banaškega Švaba — mojega sodržavljana. Skraja si nisem bil na jasnem, zakaj ta mož sedi, prekmalu pa sem zaslutil, da ga je poslal k meni v zapor šestojanuarski konzulat v Celovcu.

Švab je poskušal iz mene izvleči razne stvari: zakaj sem pred leti zapustil Jugoslavijo, kje sem prekoračil mejo, kod vse sem ta čas hodil, s kom sem bil in po kaj sem — osel neumni — prišel v Celovec.

Udrihal je na vse kriplje čez šesti januar, govoril o skorajšnji revoluciji in se delal, ko da je istega mišljenja kakor jaz. Pustil sem ga čvekati in si mislil: Le sediva, se boš ti prej naveličal kakor jaz. Dober teden se je mož trudil z menoj, ko pa je nazadnje sprevidel, da ne pride nikamor, je obupal. Vdal pa se ni, temveč je sklenil, da se bo najprej maščeval. In to je tudi storil.

Moji celovski prijatelji, ki so takoj zvedeli, da sem zaprt, so kmalu izvohali, v kateri celici sedim. Ker pa je ta celica imela okence na odprt park, smo bili že četrto noč v stikih. Skozi okno so mi potem vsako noč pošiljali stvari, ki jih v zaporu ni bilo mogoče dobivati. Vseh teh raznih priboljškov so bili deležni tudi moji sojetniki in seveda tudi naš banaški Švab. In neke noči

so pri nas napravili preiskavo ter poleg drugih nepomembnih stvari našli pod slamnjačo tudi kemično tinto.

Zdaj je bil ogenj v strehi. Vsi smo tajili, da ne vemo, kako so te stvari prišle v celico, najbolj pa se je rotill sam Švab, ki je trdil, da mora med nami biti izdajalec.

Dunajčan, ki mu je bilo zelo všeč, da so me moji celovski prijatelji takoj našli, medtem ko se zanj njegovi politični somišljeniki niso zmenili, čeprav je sedel že nekaj tednov sredi njih, je predlagal:

»Tovariši, naj se zgodi kar hoče, mi našega prijatelja (namreč mene) ne izdamo.«

Vsi so bili za to, tudi Švab iz Banata. Prihodnji dan so nas zasliševali. Posledica tega zaslišanja je bila, da sta Dunajčan in Čeh odšla za štiri in dvajset ur v temnico, potem pa se nista več vrnila k nam. Primorec se je izmotal s tem, češ da ne zna nemški in da ne ve, kaj smo drugi govorili. Jaz sem seveda pričakoval, da bom deležen usode Dunajčana in Čeha. Toda na moje veliko začudenje so me pustili v stari celici. Vanjo sta se vrnila tudi Švab in Primorec. Stvar je bila jasna: Švab me je hotel še dalje kontrolirati, Primorca pa so dali nazaj zato, da bi med sabo govorila slovenski, kajti Švab je vedno trdil, da pač razume nekaj srbščine, slovenščine pa niti besedice ne.

In sedeli smo skupaj dalje.

Moja stvar se že celih štirinajst dni ni hotela nikamor premakniti. Nekega dne pa me je poklical komisar k sebi in mi dejal, da zame zelo slabo kaže in da moram biti pripravljen na to, da me nekega dne odpeljejo na mejo Jugoslavije.

Že koj spočetka sem zaslutil, da bi se iz tega zapora dalo morda tudi pobegniti. Naša celica je bila v pritličju na koncu hodnika, iz katerega so bila vrata na majhno dvorišče. Hišni delavci so vstajali že ob petih zjutraj in se potem prosto gibali po hodnikih in po dvorišču. Da bi se bolje spoznal s položajem, sem hodil čez dan včasih na dvorišče in cepil drva. Spoznal sem, da možnost pobega ni bila ravno prevelika; dvorišče je bilo namreč v višini kakih šest metrov pokrito z gosto mrežo bodeče žice.

Navzlic tveganosti pa sem se odločil za pobeg. S Primorcem sva se domenila, da mi bo s hodnika odpahnil vrata celice. Pred preiskavo so bila ta vrata med hišnim opravilom skoraj vedno nezapahnjena, po preiskavi pa jih je Švab od zunaj pridno zapiral.

In nekega januarskega jutra sem se splazil iz celice na dvorišče. Hišni delavci so delali spredaj v pisarnah, straža pa je kakor navadno bila pri njih. V zaporih so še spali, dvorišče je bilo tiho in zapuščeno, nad vsem pa je ležal mir zimskega mesta, ki se je ob tej zgodnji uri šele komaj začelo prebujati.

Takoj sem se lotil premišljenega načrta: v kot dvorišča sem postavil kozo za rezanje drv, nanjo pa dva velika, prazna balona za karbid. S tem sem si napravil podstavek, s katerega sem z rokami lahko dosegel mrežo. Nikoli nisem bil telovadec in če bi mi bil pozneje kdo naložil, naj se s tega podstavka popnem do mreže in pridem čeznjo, bi si tega ne upal lotiti. V tej sili pa sem naenkrat zgrabil za mrežo, jo odtrgal od zidu in se z nadčloveško močjo pognal kvišku. V hipu sem se znašel vrhu bodičaste mreže, kjer sem obstal kakor okamenel. Pri odskoku s karbidnega balona se je podstava pod mojimi

nogami zrušila in oba balona sta se z velikanskim ropotom zatrkljala po kamnitnem dvorišču. Že sem bil prepričan, da je vse izgubljeno, ter s pridržano sapo čepel nad dvoriščem.

Toda stvar je po nekem čudežu ostala brez posledic. Povzpel sem se više in kmalu stal na strehi nizke policijske stavbe. Okrog mene je bila še temna zimska noč, redke svetilke na bližnjem trgu so komaj živo medlele skozi gosto jutranjo meglo. Od nekod so s trotoarja odmevali osameli koraki prvih jutranjih vstajalcev.

Sedaj sem bil torej na strehi. A do tal je bilo vendar precej metrov. Razen tega je okrog stavbe korakala nočna policijska straža. Prisluhnil sem. Straža se je počasi bližala od Novega trga sem. Povzpel sem se dalje po ploščati strehi, tako da sem videl tja na Novi trg. Iz megle nisem razločil drugega kakor obrise črnega lintverna. Ta čas je straža počasi korakala nazaj proti trgu. Če sem hotel priti s strehe, sem moral hiteti. Spustil sem se na nižji prizidek, od koder sem skočil na trotoar. Padel sem morda kakih pet, šest metrov globoko; v kakem drugem primeru bi se bil najbrž sesedel, zdaj pa me je držal pokonci moj odpor. Preden sem se zavedel, sem že hitel skozi prazni park onstran zaporov. Za menoj se nič ni ganilo. Gospodje z Novega trga me bodo pomnili ...

Zunaj je vladal vražji mráz, toda jaz ga nisem čutil, ko sem hitel skozi predmestne ulice proti skrivališču. Hiša, kamor sem se bil namenil, je še spala in moral sem jo buditi.

»Kakšen pa si, prijatelj?« je vzkliknila gospodinja, ko sva prišla v kuhinjo.

Bil sem ves raztrgan, ves krvav po rokàh, po prsih in po kolenih. Bodeča žica, skozi katero sem se preril,

mi je dala svoje, toda med begom vsega tega nisem zapazil in tudi čutil nisem nič.

Bil sem svoboden, rešen in krit.

Pol ure po mojem pobegu je banaški Švab pokukal v našo celico in me ni več našel. Policijski aparat na Novem trgu je planil pokonci in me začel zasledovati. Poklicali so na pomoč policijske pse. Pasja sodrga me je zelo dobro zasledovala vse do predmestja, kamor sem jo pobrisal. Na nekem samotnem razpotju pa so šli psi po levi gazi, medtem ko sem jaz odšel po desni. Naj so policaji počenjali, kar so hoteli, psi so dosledno šli na levo in izgubljali sled za menoj. Rešila me je neka kuštrava psica, ki je šla iz mesta pred menoj in je pri tistem razpotju krenila na levo.

Banaški Švab je delal zelo dobro. Bilo je točno, kakor sem predvideval: policija je vdrla v hiše kakih štirih, petih poštenih nacionalističnih celovških meščanov in jim pretaknila vse kote od strehe do tal. Ker me tam niso našli, je policija odgnala s seboj vse osuple gospodarje tistih meščanskih hiš. Možakarji so sicer vsi iz sebe trdili, da mojega imena še nikdar niso slišali, ali besna policija jih je vendarle pestila in so morali nekaj ur prebiti med raznimi capini in ušivci na Novem trgu.

Do tega neprijetnega presenečenja celovških meščanov je namreč prišlo takole:

Nekega dne mi je Švab dejal:

»Iz tega aresta bi človek lahko tudi pobegnil...«

Ker sem molčal, je nadaljeval:

»Ko bi bil jaz namesto tebe, bi ne čakal tukaj na izročitev v Jugoslavijo. Ali te skominata Glavnjača in Mitrovica...? Saj vidiš, kako je straža površna. Vrata celice so večkrat odprta in včasih bi človek kar pri belem

dnevu lahko odšel ven. Če me bodo še dolgo zorili tukaj, jo bom še jaz pobrisal. Samo kam bi se dejal, ne vem, ker sem v mestu popolnoma tuj...»

Zasvitalo se mi je, kam pes taco moli.

»Prijatelj, to je najmanjša skrb; ako bi imel namen pobegniti, imam v Celovcu cel kup znancev, ki bi me dobro skrilj in mi tudi radi pomagali dalje... A meni ni treba pobegniti, saj se nimam ničesar bati. Komisar mi je rekel, da me Avstrija ne bo izročila, zato me bodo prej ali slej tako izpustili.«

In pri tej priložnosti sem mu naštel imena nekaterih častitih celovških meščanov. — To je bilo moje maščevanje nad Švabom, nad šestojanuarskim konzulatom in nad Celovcem...

Nekaj dni sem se skrival pod kuhinjskim podom in čakal, da se bo razburjenje celovške policije poleglo. Bati se je bilo, da bi me agenti naposled le iztaknili. Sicer pa sem nekaj dni ležal kakor ubit, ker sem imel kosti od skokov in padcev nevarno razrahljane. Razen tega tudi mesta ni bilo mogoče kar tako zapustiti; prijatelji so me namreč sproti obveščali o namerah in pripravah Novega trga. Že na dan mojega pobega iz ječe so sprevedniki vseh vlakov in šoferji vseh avtobusnih prog prejeli mojo sliko. Torej se ni bilo mogoče nikamor ganiti.

Tretji ali četrti dan sem naposled zapustil svojo skrev pod podom in se preselil v sobo. Čutil sem se že zdravega in močnega ter mirno čakal nadaljnjih dogodkov. Družino so mi prijatelji medtem spravili iz mesta na varno. Upal sem, da jo bom pred odhodom iz Celovca še videl.

Vse to pa se je podrla čisto nepričakovano, in sicer zategadelj, ker sem nenadoma in čisto proti svoji volji postal — vodovodni inštalater.

Nekega lepega zimskega popoldne plane v sobo straža, ki so jo celovški prijatelji postavili zame, in krikne:

»Detektivi, skrij se...!«

Moral sem nazaj v skrivališče pod kuhinjski pod. Planil sem v kuhinjo in za hip presenečen obstal: kuhinja je bila polna neznanih mi tujih žensk. Moj gospodar je bil namreč zakotni pisatelj, ki je ljudem delal razne prošnje in pritožbe in je zdaj sedel sredi svojih strank. Kaj sem hotel. Ali naj se dam prijeti policajem, ali pa naj izročim svojo skrivnost tej množici žensk? Toda za premišljevanje ni bilo časa.

Odriniti težko omaro iz kota, dvigniti pokrov iz poda in smukniti v luknjo je bilo zame opravilo dveh, treh sekund. Zame je bila s tem stvar končana, toda ne tako za zbrano kuhinjsko družbo. Moja nenadna prikazen je bila najbrž zelo čudna, kajti ženske so prvi hip skoraj okamenele. Osupli gospodar pa ni izgubil glave. Takoj se je skušal izmazati iz zadrege s tem, da se je obrnil k ženskam:

»Zdi se mi, da pri vodovodu ni nekaj v redu...«

Zbrane ženske pa je ta čudni prizor tako zbegal, da so planile iz hiše in se kakor preplašene vešče razkropile, preden se je prisebni gospodar utegnil dobro ozreti.

Policije ni bilo k nam, temveč je šla mimo hiše, toda moje nadaljnje bivanje v skrivališču je spričo pregnanih žensk postalo nemogoče, čeprav me je gospodar napravil za vodovodnega inštalaterja. Že ob mraku sem se preselil drugam, treba pa je bilo tudi gledati, da se čimprej spravim iz mesta samega. Moji prijatelji so pohiteli s pripravami za odhod. Že prihodnjo noč se je pokazala ta možnost. Neki naš prijatelj šofer je moral s svojim tovornim avtomobilom odpotovati na Dunaj. To je bilo

kakor nalašč. Odhoda torej ni bilo mogoče odlagati, zato sem moral zaenkrat opustiti misel na snidenje s svojo družino.

Zmenili smo se, da bom počakal na avto že prihodnjo noč na cesti, ki pelje iz Celovca proti Svatnam. Točno ob dogovorjeni uri sem bil z dvema spremljevalcema na določenem kraju. Večer je bil mrzel, da je kar pokalo. Bila je ravno polna luna in bledikasta luč je sijala na zemljo. Mraz je tako očistil zrak, da se je na nebu razločila vsaka zvezdica in da se je na zemlji poznala vsaka senca.

Pred nami je ležalo širono Gosposvetsko polje v tihem, nepremičnem zimskem spanju. Pokrival ga je čez kolena visok sneg. Iz te bele prostranosti so se dvigali gozdnati holmi s svojimi črnimi sencami, ki so si čez belo polje podajale svoje skrivnostne roke. Tu in tam po jamah se je snežna belina prerajala v komaj vidno, rahlo meglico. Iz ozadja na desni strani se je kazala podoba samih Svaten; mogočno sivo zidovje svatenske cerkve se je vijoličasto zrcalilo skozi tiho prosojnost, da se je iz daljave zdelo, ko da stoji osamel prestol na koprenastem polju. Ozadje tega pogleda je zastirala Šenturška gora pa otmanjski hribi. Vsa ta mala, zaokrožena deželica se je pogrezala v veličastno prostranost široke, svetle pokrajine, ki je oči skozi to zrcalo niso videle, a so jo tem močnejše slutile. To je bila celovška kotlina. Njeno nedrje je bilo v širokem krogu obdano z visokimi, v mesečini se topečimi belimi mejniki, na jugu z mejniki Karavank, na severu in na zapadu s predgorji Visokih Tur, na vzhodu z laboškimi gorami.

Vsi trije smo se tresi od hudega mraza, ki je ta večer dosegel morda trideset stopinj. Moja duša pa ga ni občutila, ker je bila vsa zatopljena v lepoto tega po-

gleda. Bil sem prepričan, da gre podoba tega zgodovinskega kraja le meni k srcu, toda naenkrat je eden izmed mojih spremljevalcev zamišljeno vzdihnil:

»Zlodej — je to prekrasen pogled...«

Drugič v svojem življenju sem stal na Gosposvet-skem polju.

Kakor nekdam pred dvajsetimi leti, sem tudi zdaj prišel sem zbit, nebogljen, osleparjen za najplemenitejše občutke človeške dostojnosti. Podoba tega kraja me je zbolela pri srcu. Zakaj neki me ta lepa dežela preganja, ko ji vendar nič slabega ne želim, ko nočem nič drugega, kakor biti njen vredni sin? Preganjala me je takrat, pred leti, ko je bila še vsa združena v enem velikem cesarstvu, pa mi ni marala dati niti skorje hlapčevskega kruha; preganja me tista, ki leži onstran belih mejnikov, Karavank, in ki se imenuje svobodna domovina; preganja me ta košček, ki se razprostira tukaj pod to zimsko kopreno in je del tako imenovane svobodne republike.

In kakor sem se ob prvem svidenju tega kraja nasrkal novih moči in sem ga zapustil z novim pogumom za poznejše življenje, tako je ob pogledu na to presvetlo krasoto tudi zdaj začel rasti moj odpor. Mraz me je kmalu nehal tresti in žilava, topla moč se je polastila mojih prezebljih udov.

Bela dežela je bila tiha kakor zimsko pokopališče, toda sredi nje nisem bil osamljen — pri meni sta bila dva moja tovariša, ki sta z enakimi očmi in enakim duhom, čeprav ne z enakimi občutki strmela vanjo. Tudi nismo njene podobe vsi trije občudovali v istem jeziku, zakaj jaz sem bil sin tistega proletarskega naroda, ki se je na tem svetu naselil pred več ko tisoč leti in ga skušal ohraniti zase, medtem ko sta se moja prijatelja prištevala

k onemu narodu, ki je s svojo kapitalistično močjo v preteklem stoletju zavladal nad tem krajem. Toda vsi trije smo strmeli nad to prečudno deželo z istim duhom odrešilnega človeškega spoznanja, ki bo nekoč oba naroda pobratilo in ki bo nekoč Gosposvetsko polje edino napravilo večno lepo...

Iz tega strmljenja nas je predramil glas svatenskega zvona: ura je bila devet. Naš čas je prišel, kajti bili smo zmenjeni, da bo avto točno ob devetih privozil tod mimo. Toda čakati smo morali še kake pol ure in se že bali, da se je zgodilo kaj, kar je preprečilo šoferjev odhod. Naposled pa smo le zaslišali iz daljave brnenje motorja. Stali smo v varstvu gozdne sence ob cesti in se pripravili. Ali kako smo osupnili, ko se avto na določenem mestu ni ustavil, marveč z nezmanjšano brzino vozil dalje. Misleč, da se je voznik zmotil, smo vsi trije začeli glasno kričati in ga klicati, obenem pa smo na vso moč drveli za njim. Avto je res pričel počasneje voziti, toda ustavil se navzlic vsemu ni. Tovariša sta pričela šoferja na ves glas preklinjati, kajti podoba je bila, da se je mož v zadnjem trenutku skesal in jo hoče sam odkuriti dalje.

Ali zdaj ni bilo časa za tako premišljevanje. Kmalu smo pridrveli do voza, ki je počasi vozil dalje; jaz sem se od zadaj prijel za rob visoke, odprte karoserije in se pognal kvišku. Ako bi ne bilo mojih tovarišev, bi bil najbrž klavirno cepnil na zamrznjeno cesto, toda prijatelja sta me s tako močjo porinila za nóge kvišku, da sem se v hipu prekucnil čez rob in se postavil na glavo v — odprt, prazen sod.

Med našim tekom za avtomobilom sem ujel še neko bežno podobo. Po gazi, ki je vodila čez polje do ceste, je počasi korakal neki možki. Prizor, ki se je pred nje-

govimi očmi pravkar dogajal, ga je najprej prikoval v sneg, ko pa je videl, kako kričimo in naskakujemo voz, se je obrnil in jo naglo odkuril tja, od koder je prišel. Gotovo je mislil, da je priča roparskega napada sredi ceste.

Avto je začel voziti s prejšnjo naglico. Spravil sem se pokonci in še videl tistega moža, hitečega v diru proti bližnjemu gozdu, moja tovariša pa ste že izginila s ceste. Kmalu so izginile izpred oči tudi Svatne. Toda stojé nisem dolgo vzdržal, bil sem namreč razoglav, ker mi je pri skoku na avtomobil zletel klobuk z glavé in obležal na cesti. Mraz je bril tako ostro, da sem se koj potuhnil nazaj v sod, kjer me vsaj pih zraka ni dosegel.

Bil sem rešen, čeprav v tako čudnih, nerazumljivih okolnostih. Mnogo pozneje sem zvedel, zakaj šofer ni obstal, kakor je bilo prvotno dogovorjeno. Nenadoma se je namreč lastnik tovrnega avtomobila odločil, da se to noč tudi on pelje na Dunaj. Lastnik pa ni smel vedeti za naš načrt. In kakor so mi pozneje povedali, je bil lastnik eden tistih celovških meščanov, ki so se zaradi mene in tistega švabskega provokaterja iz Banata seznanili z zapori na Novem trgu. Brez njegove vednosti sem se vtihotapil v njegov voz. Imel sem srečo; gospodar je menda že od Celovca dalje dremal, pa ni čul našega ropotanja.

V taki čudni družbi sem se vozil potem vso noč. Srečno, mati, srečno, deklice, ki ste štirinajst ur hodile ponoči čez zasneženo gorovje, kamor vas je gnalo hrepenenje po svidenju.

Vozili smo se vso noč; čim dlje je trajala vožnja, tem hujši je bil mraz. Čepel sem v sodu, ki me je branil le pred pihom, ni me pa mogel braniti pred mrazom. Telo mi je postalo trdo in po nekaj urah že nisem več čutil

nog; bil sem prepričan, da mi bodo zmrznile. Toda kaj vse zmore človeška volja; tisti odpor, ki je že od nekdaj gorel v meni, me je ohranil tudi na tej dolgi, strašni poti. Kadar se mi je pričenjalo že temniti pred očmi, sem se spomnil bridke in brezupne poti, ki jo je nedavno hodila moja družina, pa sem se vsakikrat otresel slabosti. V taki borbi sem se grel vseh dvanajst ur, kolikor je trajala vožnja od Celovca do Dunaja.

Ne boste nas! Ta klic mi je neprenehoma žgal kri, me bodril, me ohranjal.

Po neskončno dolgi noči je napočil dan. Rdečkasto sonce tega dne je naglo razganjalo jutranjo meglo. Iz daljave sem že videl blesk Dunaja. Avto je vozil hitreje in naglo smo se bližali cilju. Kmalu nas je zajela široka predmestna cesta. Preden sem se dobro ogledal, smo bili že pri znanem spomeniku: »Spinnerin am Kreuz.«

Aha, zdaj je prišel čas, da izginem. Skobacal sem se iz soda; noge so me nosile, ko da bi vstal iz tople, pernate postelje, ne pa iz nepokritega soda. Prihodnji hip sem se spustil zadaj čez rob karoserije in skočil na zmrli tlak. Avto je oddrvel dalje, ne da bi voznika zapazila, da je medtem kdo izginil z voza. Trdno sem stal na tleh, bil sem rešen. Nekaj ljudi je osuplo strmelo na razoglavega popotnika sredi ceste, toda moje oči tega niso videle, ker so bile vse motne od sreče nad doseženo zmago.

Nad Dunajem je žarelo zimsko jutro. Mesto je bilo vredno pogleda takih oči, kakor so bile moje takrat. Vse lepo, čisto, svetlo, nebo, zemlja in sonce. Tam za morjem hiš, tam za velemestom pa je tekla svetla Donava, vsa široka in ponosna. Ob pogledu na to-prelepo sliko zimskega jutra se mi je srce razširilo in pesti so se stisnile:

»Ne boste nas, nikoli nas ne boste ...«

OB VERSAJSKIH PLOTOVIH

Globača, po kateri teče naša Drava od Žvabeka do Traberka, nima nobenega pravega zemljepisnega imena; koroška Podjuna se zemljepisno prav za prav konča že pri Žvabeku, a tako imenovana dravska dolina nekdanje štajerske dežele se pričenja šele pod Spodnjim Traberkom. Sosedje pravijo temu svetu na kratko: za Dravoj. Kljub temu da je ta ped zemlje prav za prav brez imena, so jo gospodje na versajski mirovni konferenci vendarle iztaknili. In ker so jo iztaknili, so jo razdelili na dva kraja, čeprav je ta svet živel v skupnosti, odkar stoji. Pa ne, da bi ga razcepili po narodnostni meji, ki teče najprej severno od Drave od Gorenč čez Legerpuh in od tam k ustju Labodnice, ki se v Labodu izteka v Dravo, ter od tod spet dalje proti severu na vrh Košenjaka. Niti ga niso razcepili po meji, ki jo je v teku tisočletij izgrizla v naravo voda Drava, temveč so ga precepili pošev in počez ter potegnili mejo od Strojne na jugu do Košenjaka severno od Drave.

Že kot pastir sem strmел z naših bregov in hribov proti temu skrivnostnemu svetu, o katerem mi doma niso vedeli povedati kaj drugega, kakor da se tam začnejo že Nemci. Njegova skrita lega me je mikala, dasiravno sem čutil pred njim neko čudno tesnobo, kakor jo čuti človek z vrhov pred globačami. Tiste štiri fare, ki so jih Versajci pripojili slovenski zemlji osemnajstega leta, sem pozneje

dobro spoznal, saj je bil med njimi tudi Traberker s svojimi velikimi sejmi, kamor sem hodil z očetom spoznavat Juda, Nemca in Kranjca. Bil je na tem koščku zemlje tudi črneški Sveti Križ, kamor smo od doma hodili po odpustke za naše grešno življenje. Onih pet far pa, ki so jih v Versaillesu dali Avstriji, pa nisem nikoli dobro poznal in bi jih brez pomoči šestega januarja najbrž tudi nikoli ne bil spoznal. Tej pomoči se imam torej zahvaliti, da sem pregledal skrivnosti tudi tega dela zadravojske globače.

Pol ure od Traberka ležijo na desnem bregu Drave tihe Črneče. Skrite so v vznožje Tolstega vrha ali Črneške gore, kakor se imenuje severna plat tega hriba, in opaziš jih šele, ko se jim že čisto približaš. Cerkev in grad kipita v zrak s svojimi začrnelimi zidovi. Iz starih časov ni o tej vasici nič znanega. Tembolj pa so slovele Črneče pred kakimi osemdesetimi, devetdesetimi leti, ko je v gradu gospodaril graščak Lušin. Možak je bil zelo bogat in je imel prečudno navado, da je vsem svojim dninaricam hotel segati pod krila. Včasih je zažvižgal na prste in poklical dninarice domov. Vse ženske, stare in mlade, so takoj zapustile delo in jo pocedile kar čez polje proti gradu. Katera je bila prva pri graščaku, ji je segel pod krilo, zato pa je dobila pet rajnišev. Tako je delal leta in leta in, ko se je tega opravka naveličal, se je ustrelil; nato so mu zvonili v vseh cerkvah, kar jih je videti iz graščine. V današnjih hudih časih si človek takega prešuštnika težko predstavlja. Kaj bi se zgodilo, ako bi danes, ko ženske nimajo niti za sol, komu padlo na misel, žvižgati in razdajati zlate in srebrne rajniše za tako majhen trud?

Iz Črneč dalje se vije pot ob vznožju Črneške gore. Vso ozko dolino napolnjuje močan, enakomeren šum,

kakor bi skoznjo odmevala daljna, večna pesem. To je Drava, ki je ne vidimo, ker je skrita v svoji globoki strugi; njeni vrtinci in njeni kolovrati šumijo in bučijo skozi tiho deželo danes kakor nekdanj, ko so te kraje pokrivali še gozdovi in je sredi njih visoko v bregu stoloval grad Tribenj, od koder so tribenjski graščaki, za njimi pa njihovi dediči, vovberški grofje, prežali na trgovce in kupčevalce, ki so nosili svoje tovore skozi dravsko dolino. Danes ni od tega gradu nobenega sledu več, le na kamnu, ki je iz njegovih razvalin zdrknil v dolino do ceste, se samotni popotnik lahko spočije. Še malo prej pustimo za seboj mogočno Sušnikovo posestvo, imovino nekdanjega svobodnjaka v tem kraju. Pred dvema rodovoma je tedanji Sušnik, ki so ga imenovali »der windische Minister«, s svojim prijateljem Einspielerjem zasajal po teh krajih slovenske mejnike. Njegovi dediči pa, ki jih je napredek pognal z rodne grude, nadaljujejo zdaj njegovo delo z druge strani in skušajo zabijati mejnike velikega življenjskega prostora našega sosednega naroda.

Za Tribnjem se svet kmalu odpre in pred popotnikom se razgrne prelepo libeliško polje, na čigar koncu sameva velika in lepa vas Libeliče ali, kakor ji pravijo domačini, Nebliče. Več kakor tisoč let so Libeliče živele svoje življenje pod vznožjem Libeliške gore, sredi gozdov, rženih in ajdovih polj in ob večnem šumenju sosedne Drave, dokler ni naposled prišlo do versajskega miru. Ob plebiscitu je velika večina Libeličanov glasovala za priključitev k Jugoslaviji. Navzlic temu je bila občina seveda pripojena Avstriji. Ko pa so se temu Libeličani uprli, jim je razmejitvena komisija, sestojeca iz peterih velesil, začela deliti njive, travnike in pašnike ter je prebivalcem

te kotline napravila novo mejo tako, da sta vas in dobra polovica občine pripadli Jugoslaviji, ostali del pa Avstriji. Ljudje, ki so živeli nad tisoč let skupaj, so se ločili, in njive, ki so toliko časa skupaj rodile, so se razdelile. Zdaj gre versajski plot tik za vasjo.

Libeliče pa niso belile glav le versajskim mirotvorcem in mironoscem, temveč tudi našim državotvorcem iz časov šestojanuarskega režima. Zasluga za to gre hlapcu Antonu Stermicu, ki je bil zaradi razmejitve libeliške občine pristojen hkrati v oba njena dela. Temu primerno je seveda živel zdaj na naši, zdaj na nemški strani. Menda pred kakimi desetimi leti je hlapčeval pri prvem kmetu onstran meje. Tedaj se je po slovenskem delu Libelič raznesla novica o čudni navadi tega hlapca: ponoči, kadar drugi posli po napornem delu počivajo, tiho-tapi ta Stermic iz nekega prečudnega navdušenja nekako literaturo, bombe in granate čez mejo, skratka vse, kar je potrebno za revolucijo.

Ta stvar ni na slovenski strani versajškega plotu dala pokoja nekaterim januarijcem. Zato so neke noči vdrli čez mejo v hlev, kjer je Stermic počival, ga zvezali in ga kakor medveda prepeljali na svojo stran. Hlapca so torej tako rekoč ukradli. V Evropi je zaradi tega nastal velik škandal. V dunajskem parlamentu je naglo zasedala komisija za zunanje zadeve, časopisje je pisalo dolge uvodnike in znani Otto Bauer je grozil, da bo stvar spravil pred Društvo narodov, videč v tem dejanju kršitev teritorialnosti. Stermicu se ni godilo kakor Cankarjevemu Šimnu Sirotniku, ki je umiral na meji med dvema občinama, ker ga nobena ni hotela spoznati za svojega občana. Medtem ko sta se prej obe državi otepali Stermica ter

mu nobena, niti Jugoslavija niti Avstrija, ni hotela priznati državljanstva, češ da razmejitev ni natančno določila, kam ta siromak spada, se mu je zdaj sreča nenadoma na ves glas zasmejala: obe državi sta se pulili zanj, trdeč, da je državljan obeh mejašev. Temu se je Stermic najbrž imel zahvaliti, da je čez leto dni spet odnesel svoje kosti nazaj v avstrijski del Libelič...

Koj za Libeličami prestopi popotnik, ki sme hoditi po cesti, državno mejo. Preden prideš v Potoče, drugo središče razdeljenih Libelič, greš mimo mogočnega libeliškega gradu. Gradovi so od nekdanj merili zgodovino našemu slovenskemu ljudstvu tudi v teh krajih in grad mu je tudi zdaj določil novo — mejo. Človek sicer ne razume, zakaj se graščak ni odločil za monarhijo na tej strani, ampak za demokratično republiko na oni, vendar je bilo tako, da je dal potegniti mejo za svojim hrbtom. Najbrž je že takrat vedel, kaj so demokratične republike in kaj lahko postanejo.

Kmalu se prikažejo Potoče. Toda vas, skrita v zatišju Libeliške gore, nas ne zanima, saj je podobna neštetim drugim vasicam po naši zemljici. Bolj nas zanima lepa kmečka, skoraj veleposestvu podobna domačija kraj Potoč. Čeprav vzbuja večina kmetij tod okrog videz trdno stoječih hiš, se ta, o kateri govorimo, zelo razlikuje od svojih sosed tako po prostranosti in urejenosti poslopij kakor tudi polj okrog njih. Tu domuje prvi naseljenec iz rajha, ki mu je celovški Heimatdienst v smislu narodne enakopravnosti priskrbel dom na naših slovenskih tleh. V Türingenu, kjer je premalo zemlje za kmete, ker je imajo graščaki preveč, je prodal svojo prezadolženo zemljo. Z denarjem, ki mu je ostal, bi tam doma ne mogel

kupiti poštene bajte, tukaj na Koroškem pa je s pomočjo raznarodovalne institucije kupil posestvo za trideset glav živine.

Stopimo torej k temu modernemu kolonistu. Mož je že več kakor petdesetleten, ne govori mnogo, ni prijazen, kakor so sicer tod domači prebivalci, je prej celo osoren. Človek, ki pride k njemu že tako poln predsodkov, postane še bolj nezaupljiv. Toda kmalu se izkaže, da ima mož čudno skorjo na sebi. Čisto po svoje in tako rekoč brez občutka govori, kolikor govori. Razlaga, da se ukvarja z mlekarstvom in s krompirjem. Hvali zemljo. O domačinih trdi, da so dobro ljudstvo, da pa ne znajo dobro gospodariti. O politiki ne zine besede. Pri sosedih izvemo tudi, da se za politiko ne briga kaj prida in da so tisti, ki so ga z velikim upanjem poslali semkaj za versajski plot, zaradi tega z njim nezadovoljni. Svoje poslanstvo na tem ozemlju pa le opravlja, čeprav čisto po svoje. Znano je v okolici, da je kljub pomoči Heimatdiensta do vratu zakopan v dolgove. Podobno se godi tudi večini njegovih rojakov, ki jih je kakih tri do štiri sto naseljenih ob koroškem versajskem plotu.

Od Potoč dalje teče pot proti skriti Suhi. Bregovi strojanskega hribovja segajo tu ponekod prav do Drave in njen šum je zato mestoma močnejši, silnejši. Polja je malo ravninskega, a navzlic temu ima tudi Suha svojo graščino, kakor vsaka druga vas na levem bregu te dravske globače. Od Suhe proti Žvabeku se vije cesta visoko nad Dravo skozi gozdnato pobočje, ki se imenuje Flegarca. V prejšnjih časih so pliberški flegarji, upravniki in opravniki takratne posvetne gosposke ob tej cesti oprezali za prekupčevalci in kmeti, ki so hodili s sejmov, ter jih ropali. Kmetje so tej gospodi postavili

večen spomenik s tem, da so ta del sveta imenovali Flegarca. S kajžarjem, ki ima sredi Flegarce ob cesti svojo kajžo, sva se o tem pogovarjala.

»Danes tega le ni več!« hočem jaz pohvaliti napredek novejšega časa.

»Seveda!« se mi pomenljivo nasmehne kajžar. »Danes so to drugače napravili. Davčni urad so kar v Pliberku napravili...«

Pol ure dalje je že Žvabek, vas, znamenita zaradi tega, ker je pred svetovno vojno vedno soglasno volila kandidata slovenske narodne stranke, medtem ko je pri plebiscitu tretjina glasovala za Avstrijo... V prejšnjih časih so prebivalci mežiške doline v trumah romali k žvabeškima podružnicama na Sveto mesto in k Sveti Luciji. V prvo so se zatekali splošni pregrešniki, v drugo pa na obeh bolni romarji. Tudi temu romanju so napravili konec versajski mejniki, kajti brez obmejne izkaznice te niti bog ne more več uslišati.

Zgoraj nad Suho, na najvišjem vrhu razvodnega grebena med Dravo in Mežo, leži Strojna, stara hribovska naselbina, slavna zaradi predobrih hruševih moštov, katerim marsikatero vino ni kos. Odkar je pripadla Jugoslaviji, se je proslavila še z enim rekordom, ki je gotovo svetovnega pomena. Na strojansko enorazredno ljudsko šolo so namreč nastavili učitelja, ki si je moral seveda sam kuhati, ker takrat ni bilo gostilne v kraju, učitelj pa je bil samec. Ko se iz šolskega dimnika nekaj dni ni pokazal dim, je učitelj prišel h kmetu Janežu in prosil gospodinjo, naj mu napravi izdatno jajčno jed, češ da že nekaj dni ni ničesar dal v usta.

»Iz koliko jajc pa?« ga je vprašala kmetica.

»Iz trideset!« se je odrezal mož.

»Ali ne bo nekoliko preveč?« je podvomila kmetica, boječ se, da ni prav razumela naročila.

Ker je mož vztrajal pri svojem naročilu, se je gospodinja spravila na delo in mu nacvrla jajčne jedi iz tridesetih jajc, ki jih je izgladovani učitelj urno pospravil z dobršnim kosom kruha in stvar poplaknil z nekaj litri ozimičevca. Nato ni bilo učitelja spet nekaj dni na spregled in celo šolski otroci, ki so prihajali k pouku, ga niso mogli nikjer iztakniti. Strojanci so vdrli v učiteljevo stanovanje, ki so ga pa našli praznega. Strojanski učitelj je izginil neznano kam in vse poizvedovanje za njim je bilo zaman. V njegovem zapuščenem stanovanju niso našli drugega kakor nekaj starih jedilnih listov iz vseh samostanov, kar jih premore Slovenija. Nekdo se je lotil študija teh jedilnikov in ugotovil, da z najboljšim razpolagajo trapisti v Rajhenburgu. Nos je nos, odšli so za to sledjo in res so našli pobeglega učitelja pri trapistih, kjer je zapečatil tragiko svojega stanu. — — —

In nekega pomladnega jutra leta tridesetega sem tudi jaz stal vrh Strojne in ogledoval, kje bi se pognal čez versajski plot. Za menoj se je namreč gnal šesti januar v svojem prvem zaletu. In tako sva kraj majnika meseca naposled pridirjala na Strojno, to se pravi, da sem jaz že stal pred mejniki na vrhu strojanskih hribov, medtem ko se je šesti januar šele poganjal za menoj iz doline. Bilo je še zelo zgodaj, nekako ob tistem času, ko na vzhodu še ni svita, a ko ga je vsak čas pričakovati in ga zvezdnato nebo s svojim begajočim utripanjem tako rekoč že napoveduje. To napovedovanje neba pa more razločiti le kraja vajeno oko.

Po dolinah in kotlinah je ležala debela vigredna megla in pet prostranih sivkastih jezer se je razprosti-

ralo pred menoj: prvo tako jezero je zalilo ozko in krivantasto mežiško dolino, en zobčasti zaliv je segal čisto sem pod vznožje Strojne; drugo jezero se je razprostiralo proti jugovzhodu, kjer je pod njim ležala skrita mislinjska kotlina; na severu, takoj pod grebeni strojanskih hribov, je megleno jezero pokrivalo dravsko globačo od Traberka do Žvabeka; skozi komeljske prelaze na zahodu se je videl kos morju podobne bele prostranosti, ki ji ni bilo mogoče videti kraja, in to je bila Podjuna. Dalje proti severu je ležalo še eno jezero, a pod tem je počivala laboška dolina. — Med temi belimi morji in okrog njih so se dvigale gorske pošasti Uršlje gore, Pece, Raduhe in Smrekovca na jugu, Kozjaka, Pohorja in Košenjaka na vzhodu, Golce in Svinje na severu, medtem ko meglenost na zapadu ni imela meje in je le od južne strani padala vanjo senca Obirja in Karavank...

Spustil sem se na štor in sem se zatopil v razgrnjeni svet okrog sebe. Bolj kakor z očmi sem gledal s srcem; vse, kar je bilo tedaj videti, in vse, kar je bilo skrito, se je ta hip zrcalilo v mojem srcu. Skoraj me je hotela premagati neka bridkost. Ali bo res treba zapustiti vse to, kar leži tostran mejnikov? Dvajset let mladostnih sanj, vsa leta svetovne vojne, med katero je srce iz daljave hrepenelo po tej prečudno lepi skoposti, in deset let dela in truda za še večjo lepoto teh krajev in njihovega življenja...?

Svet, sredi katerega sem sedel, je bil tih, niti najzgodnejši in najnemirnejši ptički se še niso oglasili. Prisluškujem cesti, ki gre po grebenu od vzhoda proti zahodu. Tudi tam je tiho. Nobena vejica se ne gane, le tu in tam prav težko kane kaka rosna kaplja na mlado brst, ki se potem strese in skoprni v negibno tihoto. Dolgo

sedim tako sredi samote in prisluškujem versajskemu plotu, ki gre tam na robu za cesto. Prav za prav prisluškujem svojemu srcu, ki postaja vedno bolj nemirno, ki se še bori z nevidnim sovražnikom. Potem mi uide pogled proti mežiški dolini. Zdi se mi, da se površina meglenega jezera širi in dviga sem proti meni. Možakasti Peca in Uršija gora toneta nekam v modrikast soj. Medtem ko dotlej iz bele dravske globače nisem slišal nobenega glasu in se je zdelo, kakor da je na severni strani tik pod Strojno brezdanji prepad, zaslišim nenadoma kratek, a razločen šum. Kaj je to...? To je Drava na dnu globače. Eden izmed njenih neštevilnih kolovratov je izgubil ravnotežje in pljusnil premočno. Da... Saj se čuje kakor rahlo udarjanje valov. Kaj se godi v človeku, ki sedi v višini nad tisoč metrov in sliši pljuskanje dravskih valov sedem sto metrov pod seboj...?

Tedaj sem vstal in se ozrl še enkrat proti jugu in proti vzhodu, zraven pa mi je prišlo na misel: Da, iti moraš, šesti januar je lahko vsak čas za teboj in tako je bolje, da se mu ogneš. Če poneseš s seboj v srcu vso lepoto, ki jo zdaj vidiš in jo slutiš, in če poneseš s seboj vse dosedanje življenje, te ne bo konec niti onstran versajske meje. Povsod boš našel brate... Previdno sem se bližal cesti, globoko zadihal in z enim samim korakom preskočil versajski plot. Šum, s katerim me je sprejela hosta na oni strani, je ostal brez odmeva. Tedaj so zapele prve ptice in za Pohorjem je mežiknila prva zarja, zadnja v domovini...

Pod Flegarco je brod čez Dravo. Struga je polna vodovja, kajti v Tirolah in v Turah se je topil sneg in so se pričeli tajati ledeniki. Vrtinci in večni kolovrati razdraženo pljuskajo, šum vodovja odmeva visoko med

strme bregove. Kako lepa, kako silna je ta voda Drava... Počasi se odmika star, razšvedran brod od brega. Zaradi deročega toka ima brodar polne roke dela. Sam star in siv se zrašča s sivo vodno površino in s sivo jutranjo okolico. Od daleč sem najbrž tudi jaz ves siv. Brod zajame sredina struge in škripajoč se pomika proti drugemu bregu.

Zdaj sva že izven nevarnosti, ker je brod zaplul v širok, miren zaliv. Brodar, ki mi skraja na vprašanja niti ne odgovarja, postane zdaj vedrejši in zgovornejši. Medtem ko le sem in tja zamahne z veslom, mi pripoveduje nekaj iz svojega življenja. Tudi on ni iz tega kraja in tudi njega je poslal sem Heimatdienst. Toda ker ni bil mož doma s Švabskega ali iz Türingena, temveč iz soboških hribov tam za Košenjakom, mu niso priskrbeli domačije za trideset glav govedi, temveč bajto za dva repa in star brod, ki se z njim razen tihotapcev in potepuhov skoraj nihče ne vozi. Kot obmejniki je že zdoma govoril oba jezika in se zato počutil domačega med suškimi domačini. Ko ga vprašam, kako se počuti sicer, mi odgovori:

»Nič ne rečem, toda rad bi dočakal to, da bi se mi, kadar zaidem v krčmo, ne bilo treba usedati k mizi za vrata, ampak da bi smel sesti tja, kamor sedajo spodobni ljudje...«

Ker sem mu stisnil v roko dvojno prevoznino, se je tako zavzel, da je še dolgo stal na robu broda in strmel za menoj, dokler mu nisem izginil v grmovje nad bregom.

Pri Pirkšmidu, obcestni gostilni na Dromlji, se človek ne naveliča poslušati starega krčmarja, ki tod že skoraj štirideset let roko ven moli. Ta kraj je pred vojno spadal

k nemški obmejni občini Legerpuh. Krčmar je bil tiste vrste slovenskih naseljencev, ki so dolga desetletja pred vojno naseljevali izumirajočo labodsko dolino vse od Laboda pa gori mimo Volšperga. Nemški kronisti, ki so bili v skrbah za nemški značaj tega prelepega kota koroške dežele, so nekoč s strahom ugotavljali, da je že vsaka tretja kmetija v slovenskih rokah. Njih strah pa je bil popolnoma neutemeljen, kajti nekaj je pripomogla nemška kultura, nekaj okolje, največ pa slovenski oportunizem, da so se ti naseljenci že v drugem rodu utopili v nemški večini. Utopili se niso le tisti, ki so prišli v nemško celoto, temveč tudi tisti, ki so se naselili na levem dravskem bregu med tamošnjo slovensko večino.

Pirkšmid pa ni bil oportunist, ampak je mislil, da je vseeno, če iz njegove hiše roko ven moli Slovenec ali pa ponemčenj Slovenec. Zato je ostal, kar je bil še takrat, ko je prišel semkaj od nekod s Pohorja. Toda to svojo zmoto je moral korenito poplačati. Skoraj v dveh letih je petkrat menjal gospodarje. Med koroškimi obmejnimi boji se ni umaknil iz hiše, čeprav je bil nekaj časa sredi med obema frontama. Nemški Heimwehr je iz njegovega hleva napravil gnezdišče za strojne puške, nakar so slovenske čete hlev zažgale z bombami. Nato so ga oboji oplenili, toda Pirkšmid je ostal, kjer je bil.

Nekega dne, ko je slovenska oblast zbežala proti Traberku, so navalili v njegovo hišo okoličani iz Legerpuha, s Cale in drugod. Večinoma taki, katerih očetje, če ne še sami, so nekdej ovce pasli po Kozjaku, Pohorju in drugih slovenskih gorah. Bila jih je polna hiša in Pirkšmid je pričakoval, kdaj se bo začel obračun. Vdal se pa ni.

»Pirkšmid, zdaj boš pa pobasal culo in jo pobral tja, kamor te srce vleče. Tja, od koder si prišel,« je začel mlad gospodar s Cale.

»Zakaj pa ti ne greš, saj sva s tvojim očetom skupaj prišla v te kraje?« mu je smelo odgovoril Pirkšmid, misleč si, da je tako ali tako že vse izgubljeno.

Prvi izzivalec je sicer obmolknil, toda namesto njega je pričelo razsajati deset drugih. Ko pa je bila napetost že na vrhuncu, je vstal neki kmet iz Legerpuha, pravi Nemec in domačin po rodu, ki je dotlej molčal.

»Pirkšmid, nič se ti ne bo zgodilo, dokler sem jaz tu,« je zavpil nad drugimi. »Ti si držal svoje, kakor smo mi držali svoje, in zato nisi nič zagrešil. Tako se tudi spodobi. Ali si mar kriv ti in ali smo mar krivi mi, da so drugi skovali iz naše ljubezni do rodu vojsko? Prišel si v naše kraje kakor toliko drugih. In zakaj bi ne prišel, če je pa zemlje dovolj za vse? Ne boj se, ker sem jaz tu...«

Ker je s kmetom potegnilo še nekaj drugih sosedov, so bili godrnjači in hujskači kmalu ugnani v kozji rog. Od tistih dob je imel Pirkšmid lep mir in tudi po plebiscitu, ko se je vendar vedelo, da je iz Dromlje skoraj edini glasoval za Jugoslavijo, ga ni nihče nadlegoval.

»Komu boste pa dali posestvo?« ga vprašam.

Šele po precejšnjem molku mi mož odgovori:

»Ne vem... Tri sinove imam, toda vsi trije so odšli v Jugoslavijo v službe...«

Čudno, starec je tako trd in uporen, a njegovi otroci se v ničemer ne razlikujejo od otrok onih naseljenih oportunistov, ki so postali Nemci. Eni so pobegnili pod severni vpliv, drugi pod južnega. Ko gledam Pirkšmidov obraz z neštetimi globokimi brazdami, med katerimi opa-

zim tudi nekaj žalostnih potez, ne vem, če mu je ta trpkost ostala na licu zaradi tega, ker je njegov dom ostal pod Avstrijo, ali pa zaradi tega, ker so ga zapustili sinovi in s tem pogubili njega in njegovo zemljo...

Od Pirkšmida bi bili proti zahodu v slabi uri v Gorenčah, zadnji fari, ki še spada v zadravojsko globačo. Toda nas vleče proti vzhodu, proti središču te male, samosvoje pokrajine, starodavnemu trgu Labodu, kamor dospemo v dobri uri. O tem trgu sem prvikrat slišal praviti, ko mi je pripovedoval moj stric, da je kot desetleten fant hodil izpod Uršlje gore v Labod po zdravila za mojega deda. Pet ur je potreboval tja, pet ur nazaj, s seboj je dobil en rajniš za zdravila in kos črnega kruha za pot. Kajti v Labodu je takrat zdravil sloviti zdravnik-padar, pri katerem so vsa zdravila veljala en rajniš. Moj stric je hodil teh deset ur redno vsak teden enkrat nekaj mesecev zaporedoma, dokler ni moj dedej umrl.

Šele mnogo let pozneje sem zvedel od starih Labočanov za čudodelno skrivnost tega padarja. Mož je imel za svojo znanost le dva recepta, in sicer za zunanje bolezni lisičjo mast, za notranje bolezni pa dravsko vodo, ki jo je zajemal iz struge tik pod farovškim hlevom. Ker je moj dedej bolehal na ledvicah, je nosil moj stric dravsko vodo iz Laboda tja pod Uršljo goro.

Labod leži ob ustju reke Labodnice in na tem mestu se nemška jezikovna skupnost stika z Dravo že od takrat, ko so se benediktinski menihi naselili v bližnjem Šentpavlu. Ti so kmalu naselili na tem kraju nemške roko-delce in brodarje. Od tega bo pa že skoraj tisoč let. To je tudi edini kraj, kjer se naši sosedje Nemci jezikovno dotikajo dravskega brega na vsem njenem koroškem teku od Beljaka do Traberka. Seveda ni od nekdanjih laboških

pradedov že davno ne duha ne sluha več, in če bi v zadnjem stoletju ne bilo prisilnega raznarodovanja in umetne nadvlade koroške nemške buržoazije, bi tudi ta trg ne imel nemškega značaja. Ko so pred dvaindvajsetimi leti prodrle slovenske čete v trg, so tudi laboški nemški in nemško misleči tržani dosledno rešili čast meščanstva s tem, da so hladnokrvno izobesili slovensko zastavo na občinski hiši. Konjunkturna preizkušnja tudi temu tihemu trgu ni prizanesla...

Od Laboda do državne meje na levem dravskem bregu je uro hoda, medtem ko se versajski plot na desnem bregu približa Dravi že tik pod Labodom. Nekaj časa torej meji sama Drava. Na desni strani leži libeliško dno, na levi strani pa kamenška polica, ki se tja do Traberka podaljšuje z viško polico. Gori na pobočjih Košenjaka čepita dve gorski fari, ki tudi še spadata v ta kraj brez zemljepisnega imena. To sta Šentlovrenc in pa Ojstrica, dva stara soseda, ki ju je tudi versajski mir ločil na dva dela. Na veleposestvu Landhaus, ki stoji pod kamenško skalo sredi lepe ravne police, je tudi postavljen mejnik, ki so ga tja prenesli iz Saksonskega.

Kakor da bi se Drava globoko zamislila nad tem, ker so jo za nekaj kilometrov napravili za mejo, se skoraj neslišno zliva dalje po široki strugi. Njena gladina je mirna, brez vrtincev in brez kolovratov. Mrak lega na globačo, ko stopam po cesti nad strugo tja proti Viču. Vendar še ne bo takoj noč, kajti globača se že temni in je polna raznih senc, ko se sonce še ovija hribovja na obeh straneh doline. Mračne in otožne barve se zgoščujejo od enega brega do drugega in barvajo kraj brez imena s čudnimi nepopisnimi barvami. Dolge, pošastne sence, ki se stegujejo čez dravsko gladino, stiskajo srce,

da vstajajo v njem črne misli kljub vedrim možganom. Tedaj me predramita dva vesela otroška vriska. Doli pod cesto zagledam pastirčka, ki pase belo živino laboške pasme, na drugem bregu Drave, onkraj versajskega plotu, pa vidim vihrati pastiričko ob čredi živine.

Pastirička je prva zaklicala:

»Ole, ole Šimej!«

Pastirček je odgovoril:

»Ole, ole Mojcej!«

Vriska se ponavljata in se zlivata v en sam prešeren, razposajen glas, ki postaja pesem obeh bregov ter raste in se dviga vedno višje pod nebo. Pod to pesmijo, na dnu globoke struge, se dravske vode tiho pretakajo proti vzhodu. Ko strmim vanje, se mi zdi, da se čuje iz njih neko strivnostno, preroško šumenje. Ali ne napovedujejo tudi te vode, da bo prišel čas, ko se bodo tudi one razburkale, ko bodo vrtinci in kolovrati te struge završali in pljusknili ter se združili z viharjem, ki bo za vedno podrl ta versajski plot? Potem bosta spet oba bregova lahko živela v skupnosti in bosta oba soseda, slovenski in nemški, postala svobodna mejaša, svobodna naroda v pravični človeški skupnosti...

Pesem pastirjev na obeh bregovih tihe reke, ki noče prenehati, potrjuje to tiho večerno upanje...

OD MEŽE DO POLJANE

Spusti se v korito hudournika Meže pri njegovem vzglavju, ki leži na Lužah med Peco in Železno Kaplo, ali pa stopi vanj pri njegovem izlivu v Dravo, povsod boš prišel v zanimiv svet. Kajti v tem koritu je v malem strnjena vsa podoba življenja našega slovenskega ljudstva, njegovih bojov, njegovih želja in ciljev. Tu je industrija, od katere životari polovica prebivalstva, tu so kmetje, veleposestva, rokodelci, vasi in gradovi, star trg, cerkve in božje poti; tu so rodoljubi in komunisti, bogataši in berači, stranke in organizacije, hitlerjanci in nacionalisti, kultura in zaostalost, prosvetni domovi in aresti, advokati, duhovniki, učitelji in drugi prosvetljenci. Vse je zbrano v tem skoraj štirideset kilometrov dolgem vijugastem koritu.

Napotil sem se vanj pri Dravogradu, kjer je ustje mežiške doline. Skoraj hkrati z mežiško dolino se izteka v dravsko dolino tudi sosedna mislinjska dolina. Kilometrček pred izlivom v Dravo se stekata Meža in Mislinja v skupno strugo. Tu zagledamo prvič našo vodo Mežo. In že te iznenadi! Pričakoval si, da bo voda, ki pride iz samih planin in gozdov, pesniško lepa in zelena, namesto tega pa zagledaš črno, umazano žlabudro, ki ne skaklja po strugi, temveč se vleče ko črevo. Zdi se utrujena, kakor bi si želela širokega objema sive Drave,

kjer se bo lahko predala njenim silnim valovom in se ji ne bo več treba brigati, kako bi se prerila dalje.

Toda že tik pred izlivom so jo zajezile človeške roke in jo prisilile, da goni dve veliki žagi. Ustje Meže ima pri ljudstvu veliko večji sloves, kakor pa bi jo zaslužila sila vodá Meže. Ta sloves izvira že iz preteklosti, toda je tako zakoreninjen, da pozna ime Meža še danes vsa spodnja Koroška tja gor do Velikovca in Volšperga, vsa zahodna stran južne in srednje Štajerske tja do Lipnice in dol do Šoštanja. In to kljub temu, da v samem gnezdecu ni niti kakega gradu niti kake romarske cerkve niti sedeža kakršne koli zbornice. Namesto takih znamenitosti pa leži tik ob strugi poleg žage gosposka hiša s sedežem lesne industrije madžarskih baronov Hiršlerjev...

Pa tudi to še ni pravi vzrok te imenitosti. Kraj Meža ni znan zadelj baronov Hiršlerjev, čeprav imajo v okolici nekaj tisoč hektarjev posestva — temveč je znan zaradi nekdanjega zakupnika Pernata. Pernat je bil do svetovne vojne celega pol stoletja največji in najznamenitejši lesni trgovec, kar jih je ta del dežele poznal.

Ko se je rodil tu nekje pod Tolstim vrhom, ni imel nič. Ko je doraščal, je bil za pastirja, za hlapca, za tesača za flosarja. Kmalu je spoznal, da ima talent za lesno trgovino, ki se je takrat začela razcvetati. Ker je bil pa suh, je vprašanje temeljnega kapitala rešil tako, da je stari kmečki babi, ki bi mu bila lahko dvakrat mati, a je imela nekaj stotakov, obljubil za ta denar sveti zakonski stan. Svoje zakonske obljube sicer nikoli ni izpolnil, toda za dobljeni denar je začel kupovati les in ga privezavati na repe flosov, katere je plavil za razne gospodarje na Hrvaško in Ogrsko.

Tako je postal lesni trgovec. Človeštvu ni znano, če se je razumel tudi na zgodovino in če se je spoznal na razna razdobja družbenega razvoja. Toda dejstvo je, da je napravil tako, kakor so pred skoraj tisoč leti storili grofje traberški in trušenjski, ki so prav tukaj, nad izlivom reke Meže v Dravo, nad današnjim traberškim trgom na strmem hribčku postavili mogočen, staroveški grad, ki je obvladal stečišče petih dolin, dravske proti zahodu in vzhodu, labodske, mežiške in mislinjske. S tem gradom so gospodarili vsem prehodom in vsem cestam teh dolin.

Lesni trgovec Pernat je namreč vzel v zakup Hiršlerjevo pristavo na ustju Meže, tik ob dravskem brodu in v rokah vózel vsega prometa imenovanih petih dolin. pred nosom dravograjskega kolodvora ter je tako imel Zaprl in zasedel je vse ceste in vse vode; kakor nekdanj roparski vitezi gori na gradu, je Pernat spodaj v rečnem ustju prežal na svoje žrtve. Skoraj petdeset let je ta vozal dolin in cest popolnoma obvladoval, bil strah in trepet tisočerih kmetov, kateri so z njegovo pomočjo šli na beraško palico. Prizanašal pa ni niti graščinam, ki jih je spravljaj podse, jih mesaril in razprodajal. Ko je napovedal milijonske konkurze in so se razni židovski magnati po Budimpešti in drugih madžarskih mestih zaradi njega obešali, je svoje hčere možil s težkimi dotami.

Zdaj je minulo že dokaj let, kar tega Pernata ni več, njegova slava pa še vedno daje temu kraju svoj pečat.

Kmalu za Hiršlerjem se razhajata mislinjska in mežiška dolina in zdaj šele jo mahneš na desno. S hriba gleda na nas cerkev Svetega Križa nad Dravogradom, ki je znana posebno zaradi tega, ker je med svetovno vojno tu zgoraj jerpergovala podoba device Marije z Višarij

na Koroškem. Po vojni so se naši kristjani že veselili, da jim bo ta čudežna podoba ostala, in marsikdo izmed njih je že premišljeval, kako bi se dala urediti še druga plat romarske pobožnosti, posebno pa, kar se tiče gostiln in prenočevališč. Toda prelepi upi so hitro splavali po vodi, ker so tudi Italijani, novi gospodarji Višarij, znali ceniti vrednost čudežne podobe ter so svetinjo kratko malo zahtevali nazaj in jo slédnjič tudi dobili.

Prekmalu smo v soteski med Tolstim vrhom in Selovcem, dvema hriboma, ki s svojima tisočmetrskima vrhovoma branita vhod v mežiško dolino. Med njima je komaj prostora za strugo Meže, za cesto in za železnico. Kmalu se njuni vznožji spet razširita in že korakaš skozi okroglemu kotlu podobno linico, ki se ji pravi Dobrije.

V Dobrijah je tudi izredno hud Blatnikov klanec, nad katerim stoji spomenik tam v bližini padlega koroškega bojevnika Malgaja. Ta klanec je bil svoje dni, ko še tod ni bilo železnice, in tudi pozneje, ko je v Meži še stoloval Pernat, pravi križev pot vprežne živine. Pred vojno je občina Tolsti vrh, znana po svoji slovenski trdibučnosti, pri deželnem odboru v Celovcu desetletja moledovala za preložitev tega klanca. Nazadnje je slovenskemu poslancu Grafenauerju le uspelo prepričati deželni zbor, da se mora klanec preložiti. Znal je tako pretresljivo opisati trpljenje živine in voznikov na tem klancu, da so celo poslanci nemško-nacionalne večine vzklikali:

»Nehajte! Preložitev je sama po sebi razumljiva stvar.«

Grafenauer je že triumfiral. Preden so pa začeli glasovati, je neki nemški poslanec nenadoma vprašal, v kateri občini leži ta nesrečni klanec.

»V tolstovrški!« mu pojasni Grafenauer.

»V tolstovrški! V občini teh trdibučnežev,« se začudi nemški poslanec. »Tem pa klanca ne bomo prelagali.«

In predlog je padel pod klop.

Pod klancem je staroznana Blatnikova gostilna. Stari Blatnik je postavil hišo v eno nadstropje, toda ko je mimo hiše privozil prvi vlak, se je nadstropje zrušilo in od tistih dob je krčma pritlična, kakor se spodobi vsem starim, poštenim obcestnim gostilnam.

Z drugega brega Meže gleda dol na krčmo Rožejeva kmetija. Nekdanji njen lastnik jo je zapil tako rekoč pri Blatniku. Kadar mu je zmanjkalo denarja, sta s krčmarjem kratko malo stopila na cesto in Rožej je s prstom pokazal v breg:

»Tega z dvema vrhovoma za tri rajniše.«

Potem se je vrnil v krčmo in pil, dokler ni teh treh rajnišev zmanjkalo. Nato sta spet odšla na cesto, kjer je kmet spet s prstom pokazal v gozd.

»Tega debelega za pet rajnišev.«

Čez nekaj let je bilo oplaknjeno vse prostrano pobočje onstran Meže. Ko je padlo zadnje deblo, je kmet Rožej odšel k znanemu padarju Augustinu v Guštanj in rekel:

»Gospod padar, grlo me boli. Poglejte vanj, če ni morda obtičal tam vrh kakega borovca, ki sem jih skozenj pognal. Rad bi kako mažo.«

»Zini!« mu je ukazal padar in, ko je oni zinil, mu je pripeljal tako zaušnico, da se je kmet opotekel po sobi.

»Tu imaš mažo!«

Ko se je Rožej spet zbral, je mirno vprašal:

»Koliko pa ta maža velja?«

»Pet rajnišev, ker je mastna,« je odvrnil padar prav tako mirno.

Rožej je položil na mizo zadnjih pet goldinarjev, ki jih je imel.

Od Blatnika dalje se korito zopet zoži. Čez nekaj minut smo že pri Javornikovi kapelici, ki čepi na skali tesno ob vodi, tam kjer se zлива v Mežo hotuljska voda Dula, prvi pritok Meže, ki prižene svoje vode iz podzemeljskih rezervoarjev Uršlje gore.

Kapelica je postavljena na mestu, kjer je pred stoletji izdihnil graščak na Javorniku. Bil je strog in krut s svojimi številnimi podložniki. Ob žetvi je bil žanjicam, ki so delale raboto na njegovih obširnih njivah, venomer za petami. In kadar je katera zaostala za vrsto, jo je kažoč na zaostanek, podrezal: »Ali je tu notri kak kuščar skrit, da se ga bojiš?«

Ker se je zadelj svojih pravic sprl z duhovsko gospo, so ga postavili pred plemiško sodišče v Nemškem Gradcu. To ga je spoznalo za krivičnega in ga obsodilo na poljub železne device.* Devica ga je pa prehudo stisnila in začel je že domov grede umirati. Pripeljali so ga pod grajski hrib, kjer je izdihnil ravno na mestu, kjer stoji še dandanes spominska kapelica. Že s poti je poslal na grad ukaz, da morajo podložni kmetje za njegov prihod zaklati toliko svinj, da se bo mogel okopati v topli svinjski krvi, kajti le to da ga lahko ozdravi. Ko je vprega prišla pod grad, so kmetje, ki so začeli klati svinje, delo ravno končali. Tedaj so na dvorišče pripeljali mrtvega graščaka. Zadelj tega ta kapelica ni le spomenik umrlemu trinogu, temveč tudi spomenik suženjstvu njegovih podložnikov.

Malo dalje od tega spomenika je »votla peč«, skozi katero še dandanes teče hudournik Meža. V starodavnih

* Eiserne Jungfrau, srednjeveško mučilno orodje.

časih ni bilo tako globokega korita, temveč sta se tu spajala Tolsti vrh in Javornikov hrib z mnogo višjim naravnim nasipom. Za njim se je razprostiralo veliko jezero, ki je segalo še tja mimo Prevalj in pokrivalo vso kotlino, kjer leži danes trg Guštanj in druge okoliške vasi. Trška cerkev ter ona na Farni vasi imajo še danes priimek: »na jezeru«. Toda Meža, ki se je svoje dni s slapom iztekala iz jezera, si je v teku tisočletij izjedla globljo strugo, dokler se jezero naposled ni odteklo. Danes je le še »votla peč« vidna in romantična priča tega tisočletnega procesa.

Brž ko imaš »votlo peč« za hrbtom, se začne soteska zopet širiti, hkrati pa zagledaš pred njo prelepo lego trga Guštanj. Preden prestopimo most, gremo mimo hlevov Jagrove gostilne, ne vedoč, da je tu še pred dobrimi sto leti stal mogočen grad Grünbichl. Tu so se do poslednjega časa držali še lutrovski predikanti, dokler jih koroški deželni stanovi niso izgnali ter so se umaknili v Slovenjgradec. O gradu nam iz tistih časov ni ostalo nič zapisanega. Grad sam se je sesul v Mežo.

Onstran mostu se že začne trg Guštanj. Stara, silno stara reč; če bi se o domoznanstvu vodila kaka knjiga, če bi spomini segali še preko jubilejev požarnih bramb, bi trg že davno lahko obhajal sedemstoletnico ali osemstoletnico svojega obstanka, če ne več. Od ustanovitve dalje je bil last koroških plemičev Auffensteinov, Sponheimov in drugih, dokler ni dobil svojih lastnih gospodarskih pravic, lastne uprave, lastnega sodstva.

Guštanj je bil dolga stoletja središče rokodelstva in cehovstva ne samo mežiške doline, temveč velikega dela spodnje Koroške. Tu so živeli stoletni rodovi žebjarjev, kovačev, lončarjev, krznarjev, glavničarjev, pletarjev,

ščetarjev, usnjarjev, klobučarjev in drugih rokodelcev. Tu so bili najvažnejši sejmi in tudi največji sejmi spodnje Koroške; prvoseptembrski letni sejem v Pliberku je bil prej v Guštanju, dokler niso nekoč Pliberčani Guštanjčanom ukradli sejmskega patenta in s tem pravico sejma zvijačno prenesli v Pliberk.

V preteklem stoletju, ko se je v teh krajih pričela prebujati slovenska narodna zavest, je bil trg Guštanj znan kot nemški otok. Kljub temu pa je imel v svojem grbu lipo. In prečudno tudi to, da je že takrat najvplivnejši tržan, patricij Čebul, imel pri stari trški gardi slovensko komando.

»Riti proti lipi!« je vpil nad nemškimi in nenemškimi tržani, ko je hotel, naj se vrsta obrne na drugo stran.

Šele mnogo let kasneje je prišel na vrsto »Kehrt euch!«

Danes je cehovske slave že davno konec; zastava trške garde ter magistratni pečat z lipo v sredi ležita med staro občinsko šaro. Potomci nekdanjega strumnega poveljnika Čebula pa se borijo na nemški strani za življenjski prostor.

Še danes je Guštanj poln prelepih kotičkov, dasiravno je lepih, starih hiš zmeraj manj. Harmonična zaokroženost, h kateri sta včasih pripomogla vsaka stavba in vsak plot, se izgublja, vanjo pa se vrivajo neokusna, modernizirana popravila, ki kvarijo staro lepoto. Le narava okoli trga se še drži starega. Meža ter dva potoka, ki se v trgu izlivata vanjo, ga napolnjujejo z večnim šumenjem svojih voda in tesni bregovi ga varujejo skoraj od vseh strani.

Da je ta kraj resnično lep, bi nam moglo potrditi tudi to, da so ga včasih kar tri plemiške družine izbrale za prebivališče. Enega teh sedežev je zgodovina že izbrisala, to je grad, o katerem smo govorili pri vходу v trg. Na vzhodni strani, tik nad zadnjimi hišami stoji graščina Javornik. Stari, prvotni grad je včasih stal malo više na hribu nad »votlo pečjo«, toda že za Valvasorja je bil razvalina in le kup kamena priča še dandanes o njegovem obstanku.

Pravijo, da je od tega gradu, čigar potomci »von Jaborneggi« še danes živijo nekje na Koroškem, šel podzemeljski prehod do gradu Šroteneh pod Uršljo goro, ki se je včasih imenoval Kačji grad. Tega prehoda do danes še niso odkrili, res pa je, da veže oba gradova star trdnjavski sistem, ki še ni izginil in ki ga ljudstvo imenuje »turški okopi«. Ta sistem sestoji iz globokega rova in iz deset še vidnih, velikih, mestoma globokih okroglih okopov, od katerih je največji oni na Prežihovem vrhu, ki nosi ime »tabor«. Ta trdnjavski pas je zapiral pot iz Štajerske na Koroško. Če danes opazuješ te stare naprave, ti stopi pred oči bridka zgodovina naših podložniških prednikov, in skoraj ne moremo razumeti, kako so mogli prekopati toliko zemlje. Kljub tem okopom so turške vojske večkrat hrule po teh krajih. Pri cerkvi svetega Mohorja, ki stoji sredi takega okopa, sta še danes dve orjaški, stari lipi od treh, ki jih je turški poveljnik zasadil v spomin na čas, ko je tod taboril.

O moči javornikove ter šroteneške graščine ne pričajo le okopi in spominska kapelica, temveč tudi še druge priče. Pri Šrotenehu se vidi v zidovju vdolbina, v kateri bi človek ne mogel niti dobro sedeti niti dobro

ležati, v kateri pa je po ustnem izročilu prečepel podložni kmet Prežih celih sedem let zato, ker je graščaku ukradel divjega merjasca...

Iz arhiva javorniške graščine, v katerega je že po svetovni vojni guštanjski trgovec Brundula zavijal špeh in klobase, si se pa mogel črno na belem poučiti o socialni zgodovini mežiških prebivalcev. Še meni je ta trgovec leta 1922. zavil kos papricirane slanine v papir, na katerem je bilo v nemškem jeziku zapisano:

»Smerečnikova kajža mora gradu Javorniku vsako leto oddati: za veliko noč 30 jajc in enega kopuna, za božič pa 15 jajc in eno kuro...« Papir je bil več ko dve sto let star.

Pri Smerečnikovi kajži je bilo le toliko sveta, da je mogel podložnik ob svojem prerediti eno samo kravo. Kako čudo, če je cerkev ravno pred velikonočnim in božičnim praznikom uvedla štiridesetdanski oziroma adventni post!

Tretji grad Ravne stoji na južnozahodni strani trga. Kakor je grad Javornik povezan s preteklostjo s celo vrsto legend in pripovedk, se o zgodovini tega tretjega gradu ne ve nič podrobnega. Kvečjemu to, da so predniki sedanjih lastnikov pred več ko stopetdesetimi leti kupili majhne kovaške luknje ob Meži pod gradom in iz njih v teku časa napravili tovarno jekla in železa.

Medtem ko je Javornik, grad fevdalne gosposke, propadal, se rušil, izgubljal grunt za gruntom ter naposled postal navadna večja kmetija, je moč gradu Ravne rasla, se večala, se širila na vse strani, dokler ni segla dlje, kakor je segel odmev treskanja tovarniških tlačnih kladiv — dokler ni grad zagospodoval nad prostranejšim ozemljem, kakor je površina same mežiške doline.

Zakon napredka je naposled začel krhati tudi njegovo moč: tovarna pod gradom se je po vojni spremenila v delniško družbo, velikansko posestvo pa je začela glodati tako imenovana nacionalizacija. Obljubljena agrarna reforma je strašila okrog gradu, kajti številni, zemlje lačni najemniki in drvarji so to obljubo vzeli zares...

Da bi se odstranila ta nevšečnost, so gradu Ravne priskočili na pomoč razni gospodarstveniki in nacionalizirali cele pristave in planine. Zemlja je prešla iz grofovskih rok v roke domačih kapitalistov, ki nalagajo trud svojih prstov v slovensko obmejno zemljo.

Ker smo se v Guštanju predolgo zamudili, jo moramo zdaj urneje pobrati proti Prevaljam. V Dobji vasi, kjer je mežiška dolina najširša in nam hudournik za kratek čas izgine izpred oči, se spomnim tiste kmetice, ki je tu svoj čas zdravila živino in ljudi, dasi za to ni imela nobene pravice. Neki takratni guštanski zdravnik, ki je bil že sit njene konkurence, je nekega dne napolnil steklenico z vodo svoje kobile in najel nekoga, da je šel z njo h kmetiški ranocelnici, češ da je gospa ta in ta nevarno zbolela ter so zdravila nujno potrebna.

Kmetica je vodo pogledala in rekla:

»Bolezen te gospe je res zelo huda; povejte vašemu gospodu, naj ji vsak dan dá nekaj funtov ovsa ali pa koruze, če jo hoče rešiti.«

Ustno izročilo molči o tem, kako je zdravnik ta nasvet upošteval, ve se le, da je odslej kmetica imela mir pred njim.

Toda že je pred nami Brančurnikova krčma pod Zagrado. Tu mimo ne gre noben pošten popotnik, odkar hiša stoji. Pred hišo je velikanska kamnitna klop,

napravljen iz lepo okrašene rakve iz rimske dobe. Zgoraj na hribu je namreč nekoč stal rimski kastel. Zagrad sam in hribček, na katerem stoji cerkev svete Barbare, je ovit v celo kopo pravljič in legend. Znana je pravljica o gradu, o jezeru, o grajski devici, ki se ni marala poročiti, kakor je želel graščak, in se je vrgla v jezero; tam, kjer so jo našli, stoji danes kapelica.

Vse to ozemlje, tako zavito v pravljično preteklost, leži danes pred menoj z vso svojo okrutno goloto vsakdanjega življenja. Tu je tovarna za lepenko, katere temelji so zgrajeni iz razvalin rimskih utrdb. Dva brata sta bila na Selah nad Kotljami; eden je dobil domačijo, drugi pa je šel delat na prevaljske plavže kot težak. Tisti, ki je dobil domačijo, jo je v nekaj letih zapil ter postal dninar, oni pa, ki je bil dninar, je postal trgovec, hišni posestnik, restavrater, veleposlanik, industrijec. Ta je postavil to tovarno za lepenko.

Prevaljam pravijo dolga vas. Pred petdesetimi leti so tukaj demontirali obširne plavže in valjarne ter jih prenesli v Donawitz na Gornje Štajersko. Tukaj je poglala ena izmed korenin današnje nemške monopolistične težkoindustrijske družbe »Hermann Göring-Werke«. Tisoči delavcev so se preselili, ostale pa so razvaline plavžarskih poslopij ter upokojenci.

Takrat je Prevalje prvič vrag vzela.

Po prevratu so Prevalje nenadoma postale središče za reševanje koroške polomije. Prišli so okrajni državni uradi vseh vrst, obmejna postaja, centrale raznih družb, razna tajništva, poslanci. Ker za okraj ni bilo primerneга zopora, so ga sezidali z občinsko novico. Ko je bilo vse prirejeno, kar potrebuje dobra okrajna uprava, so vse naprave kratko in malo premestili v Dravograd.

Takrat je Prevalje drugič vrag vzel.

Ostal je le arest, ki čaka, da se preselijo vanj razni pravičniki tega sveta. Ljudje trdijo, da ta čas ni več daleč. In ostala je cerkev, ki je svoje dni veljala za svet kraj, za tako svet kraj, da je neko prevaljsko romarico, ki je romala v Šentandrež v Labodsko dolino, tamošnji spovednik iz spovednice nagnal, ko mu je zaupala, od kod je priromala:

»Kaj pa laziš semkaj po odpustke, baba, ko si iz svetejšega kraja, kakor je ta podelani Šentandrež.«

Čisto brez vsake romantike ležijo pred nami današnje Prevalje. Niti romantična razprodaja ugaslega leškega rudnika, ki leži ure hoda od tod, ni mogla rešiti njih slave, njih legend. Hej, osemdeset hiš, sedem sto ali kaj hektarjev grunta, zaraslega gozda, vrtovi, vile — kaj ne zasluži vse to zanimanja narodnih zveličarjev in pravičnikov ...?

Spet stopamo poleg Meže. Njene vode so zdaj zeleno čiste, ker je ne blatijo več pralke premoga. Pri Stoparju, kjer priteče vanjo potok Reka iz Šendanjela, bi lahko zavili ob njej v ta obmejni kraj, kjer je Meško pisal svoje »Tihe večere«. Še pred njim je neki drug fajmošter razširil slavo tega kraja.

Bila je huda suša, ki je pretila uničiti vso poljsko rast. Kmetje so se pogajali z župnikom za prošnje na Strojno, da bi bog dal dežja. Ponujali so mu pet rajnišev, fajmošter pa jih je zahteval deset. Naposled so zmagali kmetje. Procesija se je vršila ob velikanski udeležbi kmetov. Toda prošnjiki se še niso utegnili vrniti domov, ko se je ulil dež. Vendar je komaj orosil zemljo.

Kmetje so znova šli k župniku.

»Premalo ga je bilo! Saj sem vam pravil, da za pet rajnišev ne more biti dovolj dežja!« jim je ta pojasnil.

»Naj ga bo zdaj za deset rajnišev,« so rekli farani.

In spet je šla procesija ob še večji udeležbi na Strojno. Spet se prošnjiki še niso utegnili vrniti domov, ko se je že začelo neurje. Najprej se je ulil dež, potem pa je začelo nasipati točo, da je uničilo vso rast.

Zdaj so se kmetje hudovali, kaj da je to? Župnik pa jim je stvar pojasnil.

»Majhna pomotal! Za pet rajnišev je bilo premalo dežja, za deset pa preveč. Za sedem ali osem bi ga bilo ravno prav.«

Na Poljani, kjer se odcepi cesta proti Pliberku, izprežemo. Stara, prostrana domačija je to, nekdanje graščinsko posestvo, čigar lastniki so volili poslance v veleposestniški kuriji za koroški deželni zbor. Veleposestniška kurija je bila nemškonacionalna trdnjava. Ravno tistemu Pernatu iz Meže, o katerem sem spočetka govoril, pa gre zahvala, da je poleg mnogih drugih stebrov te trdnjave razbil tudi tega. Najprej je lastnika do vratu zadolžil, potem pa mu je vzel posestvo in ga naposled prodal prvemu, ki mu je izpolnil račun. In v poljanskem primeru je bil kupec ravno Slovenec.

Če bi nadaljevali to pot, bi se kmalu znašli v kraljestvu Pece in njenih planinskih sosed. Vsa veličastna se dviga gora pred nami. Njena pobočja ter žlebovi, ki se zvijajo okrog njih, imajo v sebi toliko posebnosti in toliko življenja, da se izplača odpraviti v ta raj, kakor ga imenujejo nekateri, ali v ta pekel, kakor ga preklinjajo drugi. Toda do izvira Meže, ki je za Peco, je še več ko polovica poti, in popotnik jo mora nastopiti čil in spočit. Zato ostanem danes na Poljani.

OD KOTELJ DO BELIH VOD

Še čisto majhen sem bil, ko sem že slišal pripovedovati o Belih vodah. Rasli smo pod vznožjem Uršlje gore na njeni nicinski* strani, Bele vode pa so bile nekje na drugi strani Uršlje gore, na njeni sončni strani, kjer se razprostira s sončnimi žarki prepredena pokrajina, lepa, svetla in topla. In s hrepenenjem nicinskih ljudi po soncu, po svetlobi sem že od svojega prvega spomina hrepenel po teh Belih vodah.

Toda mnogo let je minilo in že odrasel sem bil, ko se mi je moja otroška zaobljuba, romati k Belim vodam, izpolnila. Čeravno sem bil od tistih dob, ko se mi je prvič porodilo hrepenenje po Belih vodah, prehodil že dokaj sveta, sem se vendar odpravil na pot s takimi čustvi, kakor bi prvič zapuščal naš hotuljski kraj. Zazorenje življenje se je umaknilo v mladostne sanje in spet so stale pred menoj tiste Bele vode, katere je moja duša zalivala s svetimi občutki in kjer se razgrinja večna lepota in pravica tega sveta.

Na binkoštni ponedeljek je pri Svetem Križu nad Belimi vodami velik shod, na katerega so romali včasih tudi Korošci v velikem številu. Tudi mi smo se odpravili na ta shod. To je najlepši čas za romanje, čas, ko vigred i rehaja v poletje, ko zelené in cvetó tudi že vse planine,

* nicina = osojna stran.

po katerih je hod k Belim vodam. Pot do Belih vod traja iz Kotelj po malem skoraj ves dan in vodi, ko se popneš iz doline, skorajda ves čas po višini okoli tisoč metrov. Krasen razgled se ti odpira na gorsko in na dolinsko stran in venomer zreš pred seboj ostri vrh Svetega Križa, kamor si se napotil kot romar.

Ko smo prekoračili Godčevo sedlo in zadnjikrat pogledali dol na našo hotuljsko stran, smo jo pri Naravniku zavili na levo po pobočju Uršlje gore, koder se vije zložna pot do razvodnega grebena med Mežo na eni in med Mislinjo in Pako na drugi strani; po njem vodi pot vse do Belih vod.

Med nenaporno hojo preko južnega pobočja Uršlje gore si lahko napaseš oči na veličastnem razgledu po divjem svetu, ki se odpira pred teboj. To je tisti kot koroške dežele, v katerem zbira Meža svoje studence. Na desno se vzdigujejo skalnate stene široke in ponosne Pece, pod katero dremlje kralj Matjaž in čaka ure, ko ga bo narod prebudil, da ga zbere in povede v boj za svobodo. Malo naprej, na levo, zapira zahod na videz pohlevna, a ne mnogo nižja Olševa. Potem zaslanja razgled zobata Raduha, izza nje se svetijo razbite strmine Savinjskih planin, Ojstrice, Brane, Kočne. Od Raduhe proti vzhodu se vleče dolgi, obraščeni hrbet Smrekovca, katerega nadaljuje Kramarica, ki pada v nižavo prav tam, kjer vstaja iz moziških globač Sveti Križ Belih vod. Od njega sem pa vodi razvodni greben do Uršlje gore, ki zapira to veličastno in divjo pogreznino, ki jo cepijo in prerivajo korita in črnjanske, topljanske, bi-stranske, koprivske, javorske, jazbinske globače. Vsa ta pogreznina ne kaže skoraj nobenega življenja; vse je preraščeno, razrito, polno temnih prepadov. Pred sto

leti je čez to veličastno in mirno pokrajino še krožil ponosni orel od Uršlje gore do Pece...

Hodimo mimo nekdanj velikih, mogočnih, a sedaj že desetletja razpadajočih planinskih kmetij, mimo Naravnika, Jelena, Lavtarja. Skozi moje mladostne sanje o sončnih Belih vodah prodira resničnost današnjosti. Proti koncu preteklega stoletja je vse kmetije na južnem pobočju Uršlje gore in Pogorja pokupil kmečki veljak Plešivčnik iz Gornjega Razborja. Starodavno Plešivčnikovo planinsko naselbino je s tem povečal na skoraj dva tisoč hektarjev zemlje, ki je bila pokrita s krasnimi, stoletnimi gozdovi. Postal je veleposestnik, industrijec, veletrgovec. Ta mogočnost pa se je pred skoraj štiridesetimi leti zrušila zaradi neuspešnih špekulacij in vsa Plešivčnikova last je prešla v roke grofa Thurna, ki je tako zaokrožil svoja posestva in dobil celo Uršljo goro v svojo last. In kakor s to goro se je že prej zgodilo s Smrekovcem, z Bistro, s Pogorevcem, skoraj z vso Olševo. Od Uršlje gore pa vse do Železne Kaplje ti ni treba stopiti z grofovega sveta. Od tam lahko nadaljuješ peš pot naprej po Karavankah zopet po sami gosposki zemlji.

Ta proces kapitalističnega prodiranja na deželo, čigar posledica je bilo razpadanje kmečkih posestev, so naši rodoljubi imenovali »beg z dežele«, kakor da bi šlo za nenadno romantično obsedenost kmečkega ljudstva, ne pa za trd in neizprosni zakon gospodarskega razvoja človeške družbe. In stvarno to tudi ni bil »beg z dežele«, kajti istočasno, ko so propadala kmečka posestva, so se polnile bajte in bivše ovčje staje z drvarji, najemniki, gostači, knapi in raznimi drugimi ljudmi na potisku.

Po gozdnati poti smo priromali še dopoldne do Križanove bajte, ki stoji prav tam, kjer se razvodni greben bivše koroško-štajerske meje stika s pobočjem Uršlje gore. Začrnelo ostrešje z zidanim podkletjem, to so zadnji ostanki nekdanj tako znamenite Križanove krčme, ki zdaj služi le še za shrambo mrve. Smrekovi in macesnovi gozdovi so od vseh strani pritisnili že skoraj bajti pod kap.

Križanova bajta je bila v prejšnjih časih na osamljenih potih, ki so vodila za Uršljo goro iz Koroške na Štajersko, znano pribežališče kramarjev, sejmarjev, prekupčevalcev, še bolj pa tihotapcev ter raznih beguncev in popotnikov, ki so se ogibali glavne poti iz Črne v Šoštanj čez Šentvid. Tod so se krepčali številni romarji svete Uršlje, Belih vod, Nove Štifte, Višarij, Petrovč, Gospe Svete. Široko odprta kletna vrata, iz katerih so dišala vina, pometeno gumno, mehači in citraši so vabili spokorjene grešne romarje, ki so se vračali pod bremenom odpustkov, da jih tukaj odložijo in pozabijo v vinu, pesmi in plesu. In marsikatera stara babnica, ki je romala po odpustke bosa in lačna, se je tu z izpodrečanimi krili zavrtela po gumnu. Ljubice gospodarjev in ljubčki gospodinj, ki so romali zato, da se skrivaj snidejo z njimi in da jim bog preloži presladke grehe, so se tu spozabljali ob vinski kapljici in ob veselem rajanju. Marsikatera skrivna storija o sejmarjih, ki so izginili za Uršljo goro, o prekupčevalcih, ki so jih za vedno požrli črni gozdovi, se je porodila tu.

Vse te stoletne idile Križanove bajte zdaj že davno ni več. Toda zdi se nam, da diše mir, ki obdaja sedaj ta kraj, močno kmečko poezijo skrivnostne preteklosti,

polno romantike in neizumrlega življenjskega dogajanja, ki živi v tej gozdni samoti svoje večno življenje...

Od Križanove bajte se zasučemo proti jugu. Gozdovi, sami temni gozdovi. Čim bolj se oddaljujemo od Uršlje gore, tem bolj na široko se dviga njeno pogorje. Na levo leži plešivški kot, pogled na samo domačijo, ki je zdaj sedež gozdarske uprave tega grofovskega revirja, pa nam zastira lesovje. Hodimo po poti, kjer je pred več ko tri sto leti hodil škof Tomaž Hren, ki je trikrat plezal na goro Plešivec, kjer so zidali cerkev svete Uršule. Zidali so jo predniki Plešivčnikov, Naravnikov, Močivnikov, po katerih svetu smo hodili in hodimo in katerih ognjišča so se zrušila pod udarci kapitalizma; zidali so jo kot najvišji, najvidnejši spomenik zmage nad protestantizmom v teh krajih za božjo gnado svojih protestantovskih očetov in dedov.

Ko se dvignemo na Razbor, se nam odpre lep pogled na Pohorje in na gornji konec Mislinjske doline. Kako je ta pogled ves drug od pogleda na desno v črnjanski kot. Tam vse divje, temno, skoraj neobljudeno, a štajerska stran polna krtišč, kvotišč in zaplat, koder rijejo Štajerci za vsakdanjim kruhom. Planinskih divjin vajeno oko se kar ne more navaditi te pisane podobe.

Sonce je že na poldne, ko se pomikamo proti Šentvidu. Gremo po samih lesovih in dobro razločimo, kdaj smo na grofovskem in kdaj na kmečkem svetu. Na grofovskem naš obdajajo temni lesovi, da ne vidimo nikamor, a kadar se začno svetlikati prelihi, vemo, da smo na zasebni lastnini še samostojnih kmetov. Tem samostojnim posestnikom se moramo zahvaliti, da vidimo, kako smo pustili na levi Razborje za seboj in krenili mimo neprijazne velunjske globače, da moremo pokukati v

šaleško in v savinjsko dolino, od koder se v sončnem blesku svetlikata Paka in Savinja.

Na desno se vijemo mimo javorske fare; Javorij samih ne vidimo, ker so skrite za dolgim hrbtom. To so tiste Javorje, ki so nekdanj slovele po bogatiji, po razviti ovčereji in po tem, da se je tam pojedlo največ ovčjega mesa. Kako mogočen je bil nekdanj ta sloves, nam spričuje Jaka Papler, ki je pred več ko petdesetimi leti tam fajmoštroval in bil primoran, svojim faranom opisovati dobrote in lepote nebeškega kraljestva raz prižnico na tale način:

»Ovčje meso in kislo zelje imate za najboljšo stvar na svetu. Toda povem vam, preljubi moji farani, da vse to še rit ni proti dobrotam nebeškega kraljestva.«

Dandanašnji tega javorskega slovesa ni več; grof je s pokupom mogočnih kmetij uničil ovčerejo. In dandanašnji bi fajmoštru Jaki Paplerju ne bilo tako težko, predočevati svojim faranom dobrot nebeškega kraljestva; kajti ogromna večina bi te dobrote pojmila, če bi jih popisal samo s koruznim dušem in s kislim zeljem...

Pri Šentvidu, zavodniški podfarci, se svet spet nekoliko razširi in razjasni. Na sedlu smo, ki ga seka cesta iz Črne na Koroškem v Šoštanj na Štajerskem in ki je najvažnejša zveza na tej meji od mežiške doline pa do Jezerskega.

Tik za cesto je razčeperjen Šentvid. Cerkev je v starih časih postavil kmet Bačovnik, da pomiri verne duše svojih prednikov, ki so tod okrog zaman iskale večnega počitka in so vse noči prejojale. Te izgubljene duše so bili nekdanji Bačovniki in bačovski hlapci, ki so na tem sedlu prežali na samotne potnike in na bogate kramarje ter jih pobijali in plenili. Verne duše so

bile z dozidano cerkvijo odkupljene, lesovi so utihnili, toda živi potomci tega Bačovnika, čigar kmetija je že pred petdesetimi leti z mnogimi drugimi sosednimi kmetijami prešla v grofovsko last, se sedaj namesto vernih duš potikajo po raznih samotnih bajtah tod okrog in čakajo odrešenika, ki bo prišel in jih bo odkupil...

Ne daleč od cerkve stoji Vrtičeva bajta, starodavna krčma ob tej samotni poti na zeleni planinski jasi. Kakor Križanova bajta tam pod Uršljo goro, tako in še bolj je ta bajta zavita v romantično preteklost skrivnostnih storij in prigodb z romarji, kramarji in popotniki. Pri Vrtičevi bajti še dandanes bog roko ven moli, čeprav ne iz tiste nekdanje lepe, široke in nizke lesene stavbe s podzidano kletjo, ki je tako harmonično spadala v planinsko okolje, temveč iz nove, strašno našopirjene, zidane spake z visokimi okni kulturnega, modernega videza, ki spada sem kakor govno v smetano. Kljub dobri postrežbi se človek ne počuti čisto nič domačega, temveč se mu zdi vse hladno in tuje; zato jo zelo hitro pobriše iz tega sicer tako prijaznega in ljubega kraja ter jo mahne okrog Tolstega vrha proti romarskemu cilju.

Pod nami so spet globače, so bregovi, ali pogled nanje je čisto drugačen, kakor pa je bil na poti od Uršlje gore do sem. Ko da bi prišli v deželo s čisto drugo rastjo. Hodimo po slemenih in hrbtiščih Senovršnikov, Kozamirjev, Slemenškov, Počivavcev, katerih domovi čepijo po bregovih in sedlih kakor oskubena gnezdišča. Same goličave, poseke, nepregledne površine grmovja in host. Še pred desetletji so bili ti kraji bahato zaraščeni s črnino, zdaj pa se zde kot obraslike posušenih seskov, iz katerih je iztekel poslednji sok. Na njih se

poznajo le še obrisi pohlepnih ustnic raznih lesnih črvov, ki so jih izsesali. Prava podoba požrešnega oderuškega gospodarstva. Gremo mimo nekdanj slavnoznane senovrske kleti. Tudi ta je mogoče več rodov tešila lačne in žejne romarje in popotnike, o čemer pričajo njeni mogočni zidovi. Ali tudi njena tradicija je že davno pri zlodeju. Na njenih oknih ne cvetejo nageljčki, iz njenih kleti ne diha vinski hlad; namesto tega se sušijo po oknih plenice, iz kleti pa smrdi kozji gnoj. Danes je pribežališče številne delavčeve družine, ki na tem robu čaka, kaj ji bo prinesel oče za pod zob, kadar se vrne iz tri ure oddaljenega Šoštanja, kjer dela v Vošnjakovi usnjarni.

Pri Počivavcu se spustimo navzdol proti Šenkriški gori. Široka domačija stoji oblita z večernim soncem na desno od nas. V prejšnjih časih so bile počivavske parne ob tem času polne romarjev in romaric, ki so v njih prenočevali in počivali. Od tod menda tudi kmetovo ime. Pod prelazom stoji močna in košata smreka, vidi se, da jo je sekira nalašč obvarovala, ker je najdebelejša od vsega drevja v gozdu. Na njej visi božja martra, vsa s planinskim mahom obrasla. Pravijo, da je bil včasih pod božjo martro tudi napis, danes ga ni več. Toda vsak romar izve, kakšen pomen ima ta božja martra. Ko je bila smreka še majhen koš, je k Belim vodam romala mlada dekla bogatega kmeta iz Podjune; bila je nosna z gospodarjem, a je hotela poprositi pri Svetem Križu, da bi jo bog obvaroval sramote, in se je zato zaobljubila k Belim vodam. Ko je pozno na večer priromala do te smreke, ji je postalo slabo, zlezla je pod koš in porodila otroka. Zjutraj so jo našli romarji mrtvo, njo in otroka...

Sonce se je že skrilo za Smrekovec, ko se pričnemo vzpenjati iz belovoškega sedla na hrib Svetega Križa. Zlati sončni žarki se prelivajo visoko nad nami in še tam daleč obsevajo štajersko zemljico ter jo barvajo s prelestno zarjo. Pod visokim krovom teh žarkov se zbirajo ob pobočju Smrekovca in Kramarice nicinske sence, ki se počasi ovijajo okrog gorskih selišč Brložnikov, Zaločanov in Leskovcev. Spodaj pod nami pa zmeraj glasneje šumi korito Ljubije...

Ko se bližamo vrhu, postajajo romarske skupine zmeraj gostejše. Ob binkoštnih praznikih pritisne toliko štajerskih grešnikov, da jih pride do kakih pet tisoč po odpustke. Nekatero skupino se vzpenjajo na goro s petjem in z molitvami, druge, ki niso z grehi tako obložene, se pa podvizajo s smehom in šalo. Na vrhu se vse zlije v morje rumenih haderc,* ki obdaja cerkev od vseh strani.

Štajersko ljudstvo poje, vsa cerkev poje pri večernicah, ko pa se množica spet razlije po tesnem prostoru okrog cerkve in pod cerkvijo, prepeva dalje v noč. Med stojnicami je gneča, šum in vrišč, po gostilnah petje in razposajen vrišč. Ognji zaplapolajo okrog cerkve, okrog hiš in po gozdnem bregu, rumeni plameni, ki ugašajo in se zopet vžigajo, ožarjajo razgrete romarske obraze. Na samotnih stezah urni, bežeči koraki... po ozračju šepet, smeh in vriski dolgo v noč. Kakor svetel stožer se dviga vrh Svetega Križa visoko v nočno nebo iz globokih in črnih prepadov, ki ga obdajajo.

V tak črn prepad so v davnih časih vrgli srditi romarji pregrešen romarski par, ki je šel spat za veliki

* rut.

oltar in se je ponoči, ko je mislil, da že vse spi, vdal pregrešni ljubezni.

Za cerkvijo, na robu skoraj navpične strmine so svete stopnice. Te svete kamnitne stopnice, ki vodijo visoko v malo kapelico, so pravo pribežališče za vse grešnike in grešnice. Vso noč se pomika neprekinjena veriga romarjev po njih. Počasi leze ta veriga sklonjenih spokorjencev navzgor, kajti čez te stopnice bog ne daj peš, temveč jih je treba predrsati po kolenih, od tal do vrha. Spokorjencem sevata na obrazih popolna vdanost in popolna odsotnost za vse, kar se godi okrog njih. Počasi, komaj gibno se pomika veriga skozi ozka vrata, ki vodijo na vrhu v kapelico. Ta ozka vrata imajo po ljudskem izročilu to prečudno lastnost, da ne puste skozi takih grešnikov, ki te spokorniške poti ne opravijo s skesanim srcem. Tako so na primer pred mnogimi leti kar same od sebe priškrnile nekega debelušnega lesnega trgovca iz Šoštanja, ki je skozi to ozko odprtino hotel stlačiti vse bajte in kmetije, ki jih je bil v teku let nagraabil po okolici... Nihče ga ni mogel rešiti iz te pasti, vsi duhovniki, kolikor jih je ta dan bilo pri Svetem Križu, niso mogli zagovoriti hudega duha, da bi ga izpustil izmed podbojev. Vsi so bili namreč grešniki in njihova prošnja ni nič zalegla. Šli so po dekana v Škale, da zagovori hudega duha. Dekan je prišel, a komaj se je bil približal stopnicam, je začel hudi duh take uganjati okrog svetišča, da jo je dekan odkuril z gore. Dekan je bil velik grešnik in je zato hudi duh imel tako moč nad njim.

Potem so šli po opata v Celje. Toda tudi ta opat ni bil čist; komaj je prispel vrh gore, jih je hudi duh že

zopet začel uganjati in opat je moral pobegniti, ne da bi kaj opravil, ako si je hotel rešiti dušo pred peklom. Ko so skoraj že obupali, da bi rešili lesnega črva iz objemov svetih stopnic, in si je hudi duh že roke mencial od veselja, da so se kar iskre usipale iz njih, so našli v Šempavlu na Koroškem nekega starega meniha, ki je bil že na pol gluhi in na pol slepi. Šele ta menih je bil čist in je imel toliko moči, da je pregnal hudobo in so svete stopnice vendarle spustile že na pol mrtvega romarja iz svojih čeljusti. In ljudje trdijo, da od tistih dob noben lesni trgovec ne roma več po odpustke po svetih stopnicah...

Mi Korošci se v tem romarskem vrvežu počutimo precej osamljene; malo nas je, ker zdaj ne prihajajo več procesije iz Podjune in od Laboda kakor včasih. Meja, druge šege in nove skrbi so tega krive. Zato se hitro zatečemo v mežnarjevo klet, kamor že od nekdanj zahajajo koroški romarji.

Sedanji mežnar seveda že davno ni več podoben tistemu v starih časih, ko je še stari Kravpogar iz Kotelja, tisti, ki je bil štiriindvajsetkrat camar, vodil romarje iz mežiške doline k Belim vodam. Tisti mežnar je bil namreč zelo star in zelo slab v prsih, pa ni mogel potegniti iz soda vina, ki so ga Korošci hoteli piti. Zato je poprosil tega vojvodo, da mu ga on potegne. Ta je naročilo tako temeljito izpolnil, da je bil kmalu primoran zapustiti klet in je kakor senca odvehal pod najbližji rob, kjer se je zvalil na tla in prespal vso noč, kakor bi ga bil ubil. Za njim so potem še štirje koroški romarji potegovali vino iz soda z istim uspehom...

Takrat še niso imeli v mežnarijah prozornih steklenih cevi, temveč le rastlinske. Danes so ti časi že davno minili, toda kljub temu se le dobro počutimo v mežnarjevi kleti, sredi številnih štajerskih romarjev, ki tukaj tešijo svoje grehe, kakor jih tešimo tudi mi. In kakor se pravim romarjem spodobi, ostanemo tudi mi vso noč pokonci, ker le tako postanemo deležni vseh odpustkov, da jih drugi dan odnesemo nazaj proti Uršlji gori...

VSEBINA

	Stran
Če Zila noj Drava nazaj potačo	5
Od Mokronoga do Pijane gore	25
Nebeški sejem	73
Gospodsvetsko polje (1942)	89
Ob versajskih plotovih	165
Od Meže do Poljane	181
Od Kotelj do Belih vod	195

NATISNILA TISKARNA MERKUR V LJUBLJANI

